

Jelenkor

E SZAMUNK SZERZŐI:

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
BUZÁS ANDOR
CSÁNYI LÁSZLÓ
FODOR ANDRÁS
GAZDAG ERZSI
GYENIS JÓZSEF
HORVÁTH IMRE
KENDE SÁNDOR
KOLTA FERENC
KULCSAR JÁNOS
KULISCH MÁRIA
LÁZAR ERVIN
LÁZAR TIBOR
LOVÁSZ PÁL
MAKAY IDA
MENYHARD ALFRÉD
MESZAROS FERENC
MUCCI (VELSO)
MUSZTY LÁSZLÓ
NAGYFALUSI TIBOR
ORDAS IVÁN
PÁKOLITZ ISTVÁN
PÁL JÓZSEF
RÓNAI BELA
RÓZSA ANDRÁS
SIK MIHÁLY
SIMON EMIL
SÜKÖSD MIHÁLY
SZÉKELY JÚLIA
TAKÁTS GYULA
TÜSKÉS TIBOR
VÁRADY GÉZA
VÁRKONYI NÁNDOR
VÁRNAI ZSÉNI
ZSIKÓ GYULA

Jelenkor

a Baranya megyei Tanács és a Hazafias Népfront
Baranya megyei Bizottságának irodalmi-művészeti
folyóirata. II. évf. 3. sz. június hó.

Szerkesztő bizottság: Gyenis József, Kolta Ferenc, Mészáros Ferenc (felelős szerkesztő), Pál József, Paulusz Elemér, Právicz Lajos, Simon Béla, Takács Gyula, Tüskés Tibor, Vargha Károly.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók 24.

Szerkesztőségi órák: minden kedden, csütörtökön és pénteken 17—20 óráig.

Evi előfizetési díj 48,— Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft. Csekkszám: OTP 349—803.

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál
(Budapest, V., József Nádor tér 1.)

Egyéni előfizetési csekkszám száma: 61.068.

Közületi előfizetési csekkszám száma: 61.066 vagy átutalás az MNB 47. fióknál
vezetett egy számlára.

Kéziratokat nem őrünk meg és nem adunk vissza.

TARTALOM:

Fodor András: Versek	— — — — —	1
Rózsa András: Tavasz dombon (vers)	— — — — —	3
Lázár Tibor: Versek	— — — — —	4
Mészáros Ferenc: Omlás (elbeszélés)	— — — — —	5
Pál József: Versek	— — — — —	12
Sik Mihály: Esti töprenkedő (vers)	— — — — —	15
Menyhárd Alfréd: Versek	— — — — —	16
Ordas Iván: Törvényen kívül (elbeszélés)	— — — — —	18
Lovász Pál: Kérdőjel (vers)	— — — — —	21
Bárdosi Németh János: Versek	— — — — —	23
Gyenis József: Gyógyulás (elbeszélés)	— — — — —	25
Kulisch Mária: Réten (vers)	— — — — —	37
Takács Gyula: Versek	— — — — —	38
Simon Emil: Versek	— — — — —	39
Lázár Ervin: Alkonyat (elbeszélés)	— — — — —	41
Nagyfalusi Tibor: Felhőjáték (vers)	— — — — —	44
Csányi László: Versek	— — — — —	45
Buzás Andor: Esik (vers)	— — — — —	46
Várnai Zseni: Utolsó pár előre (vers)	— — — — —	48
Kende Sándor: Olaszországi jegyzetek	— — — — —	49
Velso Mucci: Ismertem éjszakáidat (vers). Fordította: Mészáros Ferenc	— — — — —	61
Kulcsár János: Mielőtt végleg válni kell (vers)	— — — — —	63
Gazdag Erzsébet: Gyerekversek	— — — — —	64
Makay Ida: Versek	— — — — —	65

Fodor András: Versek

Delejes játék

A homlokomra csüngő alkonyatban
egyszerre csak kinyílik, szertepattan
a fények ezer virága.
Csatakos partról föl a korom-égre
fürtökbe zsong a szikrák szövvénye:
a kék, a zöld, a bíbor, a sárga.

Cikázó, tarka csillagok zsiszegnek.
Káprázva nézi szememből a gyermek
a buzgó földi parádét.
Mintha mesékbe nőve magasodna,
strázsál a város vasfonatú tornya,
kereng, ragyog a delejes játék.

Szép öncsalás, lobogj csak tündökölve,
hadd szédülünk a villogó gyönyörbe,
míg mellettünk a sötétbe
fortyog a víz, a földre visszanyelvel,
harsogva reng a vasfekete tenger,
egymásba dől a habok sörénye.

Az anyag élő lüktetése táncol
a szikrákból, a hullámdobogásból,
a mozgás örök szerelme.
Ki hiszi el, hogy ritmusa megállhat,
s e pihegésbe beledőf a bánat:
hús pengeél, a forró kebelbe?

Nem, nincs megállás, forog az igézet,
csillagok zsongó jelei kísérnek.
S az izzó, nyugtalan ábrák,
kerekek, gömbök, aranytűzű ikrák,
boldog szemünkkel játszani tanítják
a messzi kozmosz anarchiáját.

Pályaudvarok

Mindig úgy belesajdul
 torkomba a szorongó bánat,
 ha látom a szálkás füsttel derengő
 hatalmas üvegkupolákat.
 Nem tud közömbös burkot vonni
 körém a megszokás fölénye,
 tükröként néznek arcomba a tárgyak,
 megmarnak, mint az új penge éle.
 Az én félelmem ég bizseregve
 a kásás fények sugarába szönten,
 az én izgalmam reszket a sínek közt
 pattogzó levegőben;
 szárnyakként bennem nyílnak a kapuk:
 emel, sodor a győztes ígéret;
 aztán örvénylőn visszafele zúdul:
 egy szemafóron lobban az ítélet.
 S az osztott perron rácsa mögül érzem
 a nagy, sütyörgő gőzmozdonyokat,
 szívem visszhangja döng a dohogásban,
 kettős ütéssel hőköelve riad;
 érzem ütközők rándult kocogását,
 kerekek botló zökkenéseit,
 a kényszer kínja átvonaglik rajtam,
 a messziség a csarnokba süvít...
 Körülbilincsel csattanó jelekkel
 az eggyéforrt öröm, a gyász:
 a feszes törvény kettős dobbanása,
 az érkezés, — az indulás.

Kert

A tágas őszi kertben
 olvađtan ül a délután.
 Járkálok bánattalanul zöldlángú bokrok, fák között.
 Próbálgatom a mesterkelt békét, a csend utánzatát.
 Ezüst bordákat sző a víz, lengő ívekkel száll, pörög.

 A természet vad arca
 rokon derűvel néz felém.
 Tavak, virágok illata emeli lélekzésemet.
 Tudom, hogy megváltást nem ad, de jól esik, hogy volt erő,
 mitől meglelkesült a föld, hogy mindig voltak emberek.

És lesznek még! — ígéri
 a pad, a lomb, a sima fű;
 fehér bárkák, gyerekkocsik úsznak az árnyas utakon.
 Lányok sétálnak, szép szemük ugrándozó, tág bogarán
 meg-megfeszül a reszkető, jövőnek ajzott izgalom.

Nem az idill csalása,
 a kert nyugalma vonz,
 ez a formába térített szabadság, éltető szabály,
 melyben a változó világ valahogy mindig egy marad,
 melyben megfér a féktelen, hol még a fegyelem se fáj.

Rózsa András

Tavaszi dombon

Pihető, puha dombra a húnyt havú, lomha
 Idő felüdülni zihálva szökött,
 Csupasz ágak alatt ibolyákra fakadt,
 S fürdött a rügyek pihe-bolyha között.

Kirohanva pirulva a kis hegyi útra.
 Feljöttem a lanka szelíd vonalán,
 A lapályban a sáros aranyszínű város
 Felhő-habokat lihegett szaporán.

Csak álltam a dombon, a sokszínű gondon
 Töprengve, mi hajtja az életet így,
 Hogy a sír mire ásít, ha zsendül a pázsit,
 S miért, hogy a fény olyan álnok, irigy.

Sugaraktól igézten a nap fele néztem,
 Az ég poharába szívem belehullt,
 Kivirultak a vásznak, a könnynek, a gyásznak
 Nyomát letörölte a hószavú múlt.

Lázár Tibor: Versek

Kaszáláskor

A házak, mint bőszenyás parasztasszonyok
szélesen gugolnak a domb alatt,
hogy a fák alatt a hűs patakban
kacér pillantással nézzék magukat.
Május. — Almositón döng a méhraj,
hajnaltól suhognak a kaszák s rendre dől
a fű, a mélaombok drága illata
száll a szagos rétek és kamasz mezők felől.
A kaszás megáll, iszik s a szája szélén
hűs víz folyik, pereg alá a bőrén,
majd újra hajlik, s vágja rendjét,
maga után hagyva a rétet pőrén
a nagy, ruhátlan s béna némaságban.

Májusi eső

Nagy széllel jött és felleghajtó kedvvel
hordta a port s tépte a fák gyenge virágát,
szaga friss volt, ázott, párás májusi szag
s a zápor szaporázta millió csepp-szálát;
elpaskolta a földek hátát, hol a mag
dagad, és csirái kibújnak a földből.
Dörgött, villámlott és a tyúkok riadozva
bújtak a bokrok alá az esőről
álmodozó poros levelek vadonába.

Mészáros Ferenc

Omlás

A mentőcsapat gyorsan átjárót nyitott a beomlott bányarészen. Minden eshetőségre felkészülve jöttek, számítottak sűjtőlégre, vízbetörésre, s a mentőkészülékek súlya alatt görnyedve, a fojtott melegben vastagon verítékezve lázas gyorsasággal dolgoztak, hogy megmentsek a belülrekedteket. Megkönnyebülve bújtak át a résen, s örültek, hogy a veszély sokkal kisebb volt, mint amilyent vártak. Távolabb, a vágat enyhe hajlatánál négy bányász gubbasztott. A mentők csodálkoztak, hogy nem futnak feléjük, nem szorongatják meg őket a megmentettek túláradó hálájával. Közelebb érve azonban látták, hogy az ötödik bányász is ott van, a földön hever élettelenül. Egyikük már rohant is a légzőkészülékkel és kérdezősködés nélkül illesztette a csövet a fekvő szájára.

— Ez András bácsi — kiáltott fel a másik mentő — mi történt vele?

Lovics, az aprótermetű segédvájár tehetetlenül tárta szét a karját.

— Nem tudjuk. Mikor az omlást észrevettük, csak kiáltott valamit és összeesett.

Sokáig ziháltatták még a „pulmotort”, a légzőkészüléket, de hiába.

Odafenn, a napszinten híre ment az omlásnak és izgatott csoportokban tárgyalták az emberek, hogy mi is történhetett. De ami valójában történt, nem került jegyzőkönyvbe.

*

Aznap reggel is korán kelt Tóth András vájár, aki a bérlista tanúsága szerint huszonkettedik volt a sok Tóth András között. Évtizedek óta pontosan, nem várva az ébresztőóra csörgését. Pedig az óra is igyekezett, sietett vagy húsz percet „a biztonság kedvéért”. Keveset aludt, frissen kelt az öreg, hajnali négykor. Belebújt elnyűhetetlen nadrágjába és szokott mozdulatokkal készülődött.

Felesége is hozzá igazodott a felkelésben, de néhány percet még pihent. Szeme azonban máris éberen követte emberét. Láta, hogy az gépiesen nyúl a cigaretta után. Persze odalenn nem dohányozhat, de felkelés és leszállás között elszív egymásután tizet.

— András! — szólt ki a dunna alól. — Elfelejtetted, mit mondott az orvos!?

— Jó, jó — morgott vissza az öreg. — Már lassan lélegzetet sem hagynak venni. És csakazértis rágyújtott, szájasarkában csüngött a cigaretta, miközben az arcát pamacsolta.

De most már felkelt az asszony is, gyűrött arccal, kócosan és folytatta a zsörtölődést.

— Igazán, hogy nem tudsz vigyázni magadra...

Az öreg áttette a csikket a szája másik sarkába és hátranézett.

— Mese az — mondta — ha a por ette meg a tudómet, mit árt neki egy kis cigarettafüst. Csak azért mondta az orvos, hogy valamit mondjon.

— De akkor miért akart kiírni?

— Miért? Mert félnek ezek a mai orvosok. Inkább küldözgetik az embert ide-oda, röntgenre, felülvizsgálatra, nehogy nekik kelljen felelősséget vállalni.

Az asszony sóhajtott egyet és hozzálátott a reggelimelegítéshez. Tudta, hogy a férjével úgyse vitatkozhat, annyira büszke a vastermészetére. Csak idegesitené a vitával, pedig az orvos azt mondta, hogy az izgalom is megárhathat. Másról próbált beszélni inkább.

— Még a régi helyen vagytok? — kérdezte.

Az öreg kezében megállt a borotva és az asszony ijedten látta, hogy már megint hibát követett el.

— Ott, az istenit — káromkodott Tóth — hogy rogyna a fejire az egész annak, aki kitalálta. Mondtam az elején, hogy baj lesz még, de mondhattam...

Folytatta a borotválkozást, de közben szüntelenül dohogott, még akkor is, amikor asztalhoz ült. Kenyér, szalonna, nagy bögre párolgó tejeskávé állt előtte. Nekilátott, a szalonnát nagy darabokban dugdosta erős, sárga fogai közé.

— Egyszer neki... dönteni, hogy győzik szállítani... aztán kaparászni, pizsmogni...

Az asszony nem egészen értette, miről van szó, de azért helyeselt, hogy csillapítsa a férje indulatát.

Tóth egyhajtásra itta ki a kávé, csupasz száját megtörölte a kezefejével, és felállt. Pontos menetrendje volt az isdulásnak. Az asszony tudta, hogy most bemegy a kisszobába, esetlen óvatossággal, lábujjhegyen a nagy bakancsokban, megcsókolja a tizennégy éves Mancit, akit jövőre akarnak felsőbb iskolába küldeni, csak nem tudják még melyikbe, aztán a kis Bélát, az elkészt legifjabbat, akire már nem is számítottak, mégis jött, s most annál jobban szeretik. Befejezésül tőle búcsúzik azzal, hogy hátbavágja és tréfásan kiadja a parancsot, hogy jó legyen az ebéd.

Így is történt. Csak a hátbavágás maradt el. Ehelyett szeme közé nézett Tóth az asszonyának, huncutul kacsintott, mikor észrevette az asszony szemében az előbbi szóváltásból maradt aggodalmat és még az arcát is megpaskolta kicsit.

— Ne félj semmit, majd csak lesz valahogy.

Ettől egészen érzékenyült az asszony, még a szeme is megnedvesedett, kiállt az ajtóba, úgy nézte súlyos, hosszú lépésekkel ballagó urát.

Tóth András bekanyarodott az aknához vezető kociútra és apró, fekete felhőket rúgott fel az út porából. Előtte is jártak már néhányan, mögötte pedig egyre jobban benépesedett az út fekete csíkja egyenként és csoportosan baktató bányászokkal. Távolból nézve úgy tűnhetett, mintha a fekete porral lepott úton ugyanolyan színű göröngyök gördülnének a völgy felé, ahol a sok apró, fekete felhőcske sötétszürke köddé állt össze és vastag porként csapódott le, koromszínűre festve mindent a környéken. Csak a makacs akácok rázták le magukról a port. Megkapaszkodtak a meddőhányó kopár oldalán is, esőért nyújtóztak és ritkás zöld lombjukkal igyekeztek eltakarni a hasznavehetetlen, szürke kövek csúf meztelenségét.

A lámpakamra előtt találkozott segédvájárjával, a kis Loviccsal.

— Hát akkor megint elkezdjük — bökött a sajkájához, mintha tegnap abbahagyott beszélgetést folytatna.

— El — válaszolt Lovics és hegyeset köpött a szénporral kevert cigaretta-
végekre, amelyek a sarokban várták a takarítást —, csak elkezdjük mindig.
Ma sem adunk sokat, talán ha harminc csillét.

Egykedvűen mondta, minden indulat nélkül. A sötétbarnára fényesedett
bőrsisak egyenesen, mereven állt rajta.

— Harminc? — nyújtotta el a kérdést Tóth András. — Huszonöt is elég
erről a keserves telepről. Még az is kérdés, hogy azt a huszonötöt ki tudjuk-e
szállítani, ha így duzzad a talp a szállítóvágatban.

— A norma azért meglesz — rándította meg a vállát Lovics.

— Meglesz? És neked mindegy hogyan? Pizskálgatunk, kaparászunk, ez
neked munka?

— Hát ha egyszer ilyen a telep? Minden telep kimerül egyszer. Február-
ban még vígan adtunk, amennyit akartunk, most végzünk vele, megyünk más-
hova.

— Az nem jut eszedbe, hogy másképp is lehetne? Ez a Farkas csak ahhoz
ért, hogy gyerünk neki, most mindjárt ötven csillét, de hogy mi lesz aztán,
hogy ránkrogyik a hegy, az nem érdekli. Eh... gyerünk.

— Ő az aknász... — mondta még csendesen Lovics, aztán elindultak
a kas felé.

A többiek is jöttek már a névsorolvasásról. Az éjjelesek közül már sokan
a fürdőben áztatták le magukról a port. A vizes szén különös, fojtó szaga a für-
dőből áradó párafelhővel megült a gödrösre koptatott padlójú előtérben. Felül-
ről poros üvegtáblákon át lopakodott be a napfény. A több száz bányász halk
beszélgetését úgy visszhangozták a hatalmas betonfalak, mintha sebes patak
zúgna a padló alatt, a kezükben himbálózó súlyos biztonsági villanylámpák
nevetségesen gyenge fénye elenyészett a fekete munkaruhák árnyékában. A kas,
tizenkettes csoportokban, szorgalmasan nyelte a leszállókat, s ugyanilyen cso-
portokban hozta a felszállókat. Tetőtől talpig feketén ugrottak ki, s mintha
valamennyit egyformává gyúrta volna a bánya mélye, egyformán villantották
ki szemük fehérjét és fogsorukat.

*

Az emberáradat zúgása az irodahelyiséget úgy töltötte meg, mintha valami
láthatatlan, de sűrű, szinte kézzelfogható anyag lenne. Farkas István, a körlet-
aknász munkaruhában ült asztala előtt, és homlokráncolva számolt. Ujjlenyo-
matokkal tarkított papírlap feküdt előtte, kidomborodó vonalak jelezték, hogy
a másik oldalát már teleírták. Számoszlopokat írt fel, a számokat összeadta,
összehúzott szemmel csóválta a fejét, néhány számot áthúzott, másikat írt a
helyükre, újra összeadta, új számoszlopot kezdett...

— Szervusz Pista! Hogy leszünk ma?

A párttitkár, Berkes Géza állt meg mellette. Barátságosan vállára tette
a kezét és föléje hajolva nézte a papírlapot.

— Szervusz. Éppen azt számolom. Ha minden jól megy, éppen meglesz
a kétszázhusz csille. Csak elsejéig húzzuk még ki, akkor neki kell látni a fel-
tárásnak, mert baj lesz. Sorra meddülnek el a telepeink. A keleti mező bal
négyes, a Tóthék csapatja, már alig ad valamit. De a napi harmincat ki kell
préselni belőle, különben lemaradunk.

— A keleti bal négyes? — gondolkodott el a párttitkár. — A múltkor
bejött hozzám Tóth András, de igen dühösen, az asztalt csapkodta, még rá is

kellett szólnom, hogy „nyugodtabban, András bácsi”. Azt mondja, te vagy az oka, hogy idő előtt tönkremegy ott a fejtés. Lenne még szén, de ott kell hagyni!

— Velem is sokat veszekedett az öreg. Mit csináljak? Harminc éve fejtí a szén, nem torkolhatom le, mint egy taknyos kölyket. Párttag is...

Elgondolkodott egy darabig, falevélforma ábrákat rajzolt a számoszlopok közé, aztán felnézett és hozzátette:

— Őszintén szólva igaza is van. Ha óvatosabban kezdjük a fejtést, ma lenne a leggazdagabb a telep, nem lenne gondunk. De akkor is volt tervünk, akkor is teljesíteni kellett.

A párttitkár odvas fogát szívogatta. Tűnődve válaszolt.

— Valahogy jobban kellene tervezni. Hosszabb időre... No, szervusz. Megyek, megnézem Vincééket.

Farkas még számolgotott egy ideig. — Hiába — összegezte az eredményt gondolatban — ha Tóthék nem adják ki a harminc csillét, nem lesz még a két-százhusz. Oda kell mennem.

Az utolsó csoporttal indult le. Hosszú évek óta tette meg az utat minden-nap, mégis valahányszor zuhanni kezdett a kas, hogy másodpercenként hat-méteres sebességgel tegyen meg több száz métert a föld központja felé, és érezte, hogyan válik súlytalanná a teste, — bizonytalan érzések fogták el. Hiába tudta, hogy milyen biztonsági berendezések akadályozzák meg a balesetet, hiába álltak körülötte nyugodtan az öreg és fiatal bányászok —, a bizonytalanság hatal-mába kerítette, és mindig megkönnyebbült, ha a kas enyhén rugózva megállt és újra szilárdnak érezte lába alatt a talajt.

Tóthékat még a szállítóvágat közepetáján utolérte. Ahogy meglátta az előtte baktató csoport lámpáinak fényét, teljesen visszakapta biztonságát, szinte a tes-tével érezte, hogy otthon van itt, ez az ő igazi eleme. Az öreg Tóth lassan ballagó vállas alakja láttán sem a múltkori szóváltás jutott eszébe, hanem az, hogy erre az emberre mindig biztosan számíthattak. Zsörtölődött, veszekedett, de mindig fejtett annyi szén, amennyit vártak tőle.

— Hosszú a gyalogút, András bácsi? — szólt rá vidáman.

— Hosszú, a keservit neki — válaszolt kedvetlenül az öreg. Félszemmel nézte végig az aknázt. — A fene a taknyosát — gondolta magában — utánam-jött, hogy bosszantson?

— Kifelé rövidebb, igaz? — tréfálkozott tovább az aknász.

— Mit akar ez tőlem? — gondolta Tóth és erősödni kezdett benne az indu-lat. — Nekem mondja ezt? Nekem, akinek tíz éve egy fél műszakmunkája sem volt? De lenyelte a haragját, és csak ennyit mondott komor hangszíval: — Kifelé, befelé — nekem mindegy.

Az aknász észrevette, hogy nincs tréfás kedvében az öreg.

— No, tréfáltam csak. Hanem mi a véleménye, ki tudnak adni ma még harminc csillét?

— Harmincat?

— Annyit.

Az öreg nem válaszolt. Dűhe, amely azóta fortyogott, mióta az asszony szóba hozta a munkát, most fokként kezdte ellepni az agyát, érezte a kibír-hatatlan feszültséget a fejében és akaratlanul is okot keresett arra, hogy harag-ját nyersen és vadul kiöntse. Az aknász azt hitte, Tóth András a választ mér-legeli, s a hosszú hallgatásból arra következtetett, hogy mégiscsak helyes volt idejönni, igazi, vérbeli bányász ez a Tóth András, meg fogja tenni...

Ekkor azonban Tóth váratlanul megállt és megragadta az aknász karját.

— Figyeljen!

Az megállt és nem értette, hogy mit kell figyelnie. A csapat többi tagjának lépései mind távolabb cuppantak a nedves földön.

— Hallja? Hallja, hogy pattog az ácsolat?

Az aknász feszülten fülelt, de csak a távoli lépések halk zaját hallotta.

— Nem hallok semmit András bácsi. De maga jobban tudja, mint én, ha már pattog, meg is ette a fene...

— Hát meg is ette...

— De nem, nem pattog — mondta újra az aknász — azt én is hallanám.

Bizonyságul rávilágított az ácsolatra. A vaskos gerendák mélyen bele nyomódtak a talajba, dehát a talpduzzadás mindennapos jelenség a bányában.

— Képzeldődik András bácsi — mondta újra, szinte vidáman.

— Magának ez képzeldődés — mordult komoran az öreg — odébbáll, mi meg pusztuljunk itt. Az nem baj ugye, csak a prémium legyen meg...

— De András bácsi!

— Most Andrásbácsizik ugye? Rongyember maga, nem aknász.

— Tóth elvtárs, értsen meg, elsejétől... — próbálkozott újra az aknász, de Tóth nem hagyta szóhoz jutni.

— Elsejétől? Hányszor mondta már ezt? Ígérethet nekem, inkább tűnjön el innen... tűnjön el...

Az aknászban is forrni kezdett az indulat.

— Tóth elvtárs — mondta —, ha nem nézném a korát, másképp beszélnek magával.

— Másképp? Majd én mutatom meg, hogyan lesz az a másképp!

Hangja most vijjogva szállt végig az alacsony folyosón és karja görcsös rándulással emelte fel a nehéz lámpát.

Az aknász agyán egy pillanatra átfutott a gondolat — ha megüt, nem hagyom magam — de szempillantás alatt kijózanodott.

— Majd az irodában beszélünk erről — mondta, hátatfordított, és az alacsony ácsolat alatt mélyen meghajolva elment. Az öreg dühösen rázta utána a lámpáját, s ettől az árnyéka hol jobbról, hol balról vetődött a szénfalra, míg el nem nyelte a sötétség.

Tóth András nagyokat fújva, az indulattól remegő lábakkal indult tovább, halántékán vörösen dagadt ki a lüktető ér. A munkahelyre érve ledobta magát egy széntömbre és szótlanul, maga elé meredve ült percekig. Szédült, úgy érezte menten szétrobban a feje. Megszorította két kézzel a halántékát, de nem szűnt sem a fájdalom, sem az a háborgó düh, amely fejébe kergette a vért.

Lovics, a segédvájár hallotta a heves szóváltást, tudta, mi megy végbe Tóthban. Hallották a többiek is. — Nyakas egy ember, nem lehet vele kukoricázni — gondolta Szabó, a másik segédvájár, őszinte elismeréssel. — Furcsa figura az öreg — csodálkozott Pista, a csillésgyerek — mi a fenének szájal így az aknásszal, azért a pár rongyos forintért, amennyivel jobb helyen többet kereshetne?

— Kár veszekedni vele — szólott Lovics az öreghez — ő az aknász, úgyis csak neki lesz igaza. Ami szenet még találunk, azt kitakarítjuk innen. Ő felel azért, hogy elég-e.

— Ő felel? — pattant fel az öreg — Te pipogya. Kinek felel? Talán nem nekünk? Ezt mondd meg!

— Miért ne felelne nekünk is?

— Hát akkor jogosan szidom vagy nem?

— Jogosan, persze, hogy jogosan — csitította Lovics.

Merőn nézett az öreg néhány pillanatig Lovicsra.

— Mi vagy te? — fakadt ki végül — Paprikajancsi? Mindenre csak bólintsz. Persze, persze... mindenre csak azt mondod: persze.

Lovicsot mindig legjobb barátjának, munkatársának tartotta, de most valami undorral vegyült sajnálkozó kifejezéssel nézett rá, aztán elfordította a fejét, mint aki nem tudja tovább nézni ezt a szánalmas látványt, ezt a puhány-embert, és felkapta a nehéz fejtőkalapácsot.

— Ne lopjuk a napot — mordult a többiekre, és teljes erővel belenyomta a nyársat a szénbe. A kalapács egyenetlen berregése nyomban élettel töltötte meg a sötét földalatti üregeket, a csapat valamennyi tagja munkához látott. A széntömbök tompa dübörgéssel hullottak egymásra, egymáshoz verődő fémek csilingeltek, fejszék csattogtak, éles csikorgással súrlódott a csillekerék a fordítólemezen. Alig negyedóra múlva megrakott csillével készült indulni Pista.

— Állj! — kiáltott rá az öreg vājár. — Üresen mennél? — S átnyalábolt egy hatalmas széntömböt, hogy rádobja a csillére.

Abban a pillanatban mordult meg a hegy gyomra, mintha rosszul emésztett falatot akarna visszaadni.

— Omlás... — suttozta maga elé Lovics.

*

Amikor Farkas otthagyta Tóth Andrást, elhatározta, hogy most azonnal felkeresi az üzemvezető főmérnököt. Úgy állított be hozzá, ahogy felérkezett, lihegett a sietéstől és felindultságtól. Rövid, szaggatott mondatokban adta elő, mi történt közte és az öreg vājár között.

— Nem azért mondom — fejezte be — mintha félnék, de hogyan lehet az ilyen embereket irányítani? Hogyan vezessem őket, ha nem hisznek bennem? Lehet azt túrni, hogy elmondjon rongyembernek, meg mindennek? Csak azért, mert a munkahelye nem felel meg neki?

A főmérnök nyugodtan hallgatta, közben papírvágó késével terelte rendbe az asztalon heverő leveleket.

— Csak hidegvér — nyugtatta az aknászt, aki ajkát idegesen harapdálva várta a választ — nehéz emberek ezek az öreg vājárok, de emberséggel lehet velük bánni. Berkesnek kell szólni, a párttitkárnak. Annak a szava szentírás az öreg előtt.

— Jó — mondta Farkas — szólok neki. De hagyhatom szó nélkül, hogy felelőtlenséggel vádol? Hogy azt mondja: nem törődöm az emberek életével, nem törődöm azzal, hogy rájuk omlik a hegy?

A főmérnök tűnődve nézett az aknászra. Válaszolni készült, de szaggatott berregéssel megszólalt az üzemi telefon. Kényelmes mozdulattal nyúlt a kagylóért. Ahogy azonban füléhez ért a kagyló, keze megremegett, arca elsötétült.

— Mi az? — szólt bele a beszélőbe és a kagylót szorosan a füléhez szorította. Miközben hallgatott, sötét pillantással nézte az aknászt.

— Azonnal a mentőket! — szólt ismét a telefonba, majd lecsapta a kagylót.

— Omlás a keleti bal négyes szállítóvágatában — mondta tompa, szinte baljószerű hangon az aknásznak és úgy nézett végig rajta, mintha most látná először.

Futólépésben indultak az aknatoronyhoz. Az aknász türelmetlenül topogva várta, míg a főmérnök ruhát vált és átveszi a meggyújtott Davy lámpát. A mentők már leszálltak és gyorsan, mégis óvatosan — hátha eleven ember van az omladék alatt, — dolgoztak a szállítóvágat megtisztításán.

*

Tóth András éppen derékmagasságig emelte a széntömböt, amikor meghallotta az omlás zaját. Tapasztalt fülével egy pillanat alatt megállapította, mi történt.

— Hej, a gazember istenit — öntötte el a vér — omlik már. Azt a bitang... — és a súlyos széntömböt, amelyet máskor csak nyögve emelt a csillébe, a feje fölé kapta, mintha azt akarná lesújtani vele, aki az omlást okozta. Egy pillanatig görcsbemerevülten állott, aztán hirtelen előrecsuklott, a széntömböt elejtette és arccal rábukott. Kezében a tömb sarkából letört darabot markolta egy satú erejével. Fejéről leesett a bőrsisak és szürke koponyája úgy feküdt a szétmállott széndarabok között, mintha szénporos kődarab lenne maga is.

A többiek, akik az omlás helye felé füleltek, ijedten ugrottak oda, hátára fordították, de már nem volt benne élet.

Föléjahajolva próbálták élesztgetni. Így találtak rájuk a mentők.

*

A napszintre érve az aknaudvaron terítették ki Tóth Andrást. Markában még mindig szorongatta a letört széndarabot.

— Agyvérzés — mondta rövid vizsgálat után az orvos fásult hangon, s közben arra gondolt, kik is lennének a tanúi, ha bizonyítani kellene, hogy ő már ki akarta írni táppénzre az öreg bányászt, de az a saját felelősségére dolgozott tovább.

— A feleségének balesetet kellene mondani — súgta Lovics Szabónak — akkor talán könnyebben megnyugodna.

Farkas, az aknász riadtan pillantgatott a körbenálló arcára. Most bűnösnek érezte magát és tisztán hallotta, amint derékvastagságú bányafák töredeznék körülötte, pattogva és recsegve, mint a gyufaszálak.

Berkes szokása szerint odvas fogát szívogatta elgörbített szájjal. Szemöldöke egyetlen ívbe húzódott össze és azon tűnődött, hogy kell lennie valaminek, ami még a metánnál is veszélyesebb.

Pál József: Versek

Amikor elég már

Nincs semmi már, mi odakünn lekötne,
ismert a táj és e vad rohanás,
mivel röpít a vonat — szinte körbe —
igen! körhinta ez — és semmi más.
Egy fa — ha kinéznék az ablakon,
az állna itt — mint a múlt szombaton.

Körhinta ez s már újra áll a vásár,
danát is hallok s valami zenét:
citora cincog és egy öreg kántál
s hogy fújja az a négy izzadt legény.
Másutt kártya jár. Piros az adu.
Rácsap a nóta, rekedt, borszagú.

„Egy százasnak ötven a fele.
S egye meg a fészkes fekete fene!
Nem lehet az ember fából,
Néha kirúg a hámfából.”

Így fordulok szüntelen másfél éve
két város: Egerszeg és Pécs között
az örök szürkeségbe, sose fénybe,
ottkint a táj bárhogya is öltözött.
S micsoda dacot vág e nóta is.
Szívből csapódik, igaz, nem hamis.

Tán Ők is érzik, nem vonat, de hinta,
s bor kell hát, a szív fulladjon bele
és a világot megeheti — mint a
nóta mondja — a fekete fene!
Amott kártya jár. Piros az adu.
Rácsap a nóta, rekedt, borszagú.

*S én ülök csak és feszesen vigyázom
magamat, mert kell ez a fegyelem,
s hogy ne bukhasson ki a nóta számon,
most már számat is külön figyelem.*

*S ki is adja a parancsot agyam:
nézz ki! S kinézek — és únom magam.*

*Mert nincs semmi, mi odakünn lekötne,
ismert a táj és e vad rohanás,
mivel röpit a vonat — szinte körbe —
igen! körhinta ez — és semmi más.*

*Egy fa bámul épp be az ablakon.
Úgy áll ott, mint a múlt szombaton.*

1958.

Szökőkút

*Te, be gyönyörű! — lelkendeztél —
kristály, gyémántpor a vize! —
S a kút forgó vízsugarat szórt
szabályos márvány öblibe.*

*Az aszfaltút is lágyra olvadt,
láng volt az utca, csupa láng,
csak a liget s e kút kínálta
zöldjét s a forgó, hűs csodát.*

*Szememet hűtötte, de bőröm
izent már: — szörnyű a meleg!
S lecsúszott szemem is a kútról: —
körötte fonnyadt levelek.*

*Gyönyörű, szép — szóltam tikkadtan —
kristály, gyémántpor a vize. —
S a kút forgó vízsugarat szórt
szabályos márvány öblibe.*

Átmorrogott a pesti repülő

*Átmorrogott a pesti repülő
s a sarkon elfogyott az esti újság.
Babkávétől illatosak az utcák,
a presszógépekben már dupla fő.*

*A színházkaput épp most tárja ki
a portás, bódult emberek sietnek,
arcukon ég, sikere volt az estnek,
Lida meghalt — majd tapsoltak neki.*

*Citromsárga színt pár kirakat ont még
a járdára s a magas kék neonfényt
sárga közé az aszfaltra szítál.*

*Rendőr megy a téren, felnéz, megáll: —
óra bámul a városház-toronyból,
s a dzsámi-kupolán holdfény dorombol.*

Klubban

*Az asztal körül bridzs, tarokk, rómi
s az akváriumban vagy harminc dánió
járja szokott útját körbe s a rádió
hangja szolid, épp hogy hallani.*

*A doktor mesél s bodor fellegen
nyargalász, nyerit az irigy tekintet és
meg-megvillan, mint lámpafénynél a kés: —
Wartburgja miért csak neki legyen?*

*És az asszonyok lehunyják szemük
egy pillanatra s már indul velük
a fotel százas tempóban s a Balaton*

*türkízes tükre s a vad rohanás
olyan kábító és az a csodás,
hogy ők integetnek ki az ablakon.*

Sík Mihály

Esti töprenkedő

Nagy szakajtóként borul ránk az ég,
a tájon és a szíven béke ül.
A csillagok, mint pelyhes kiscsibék
csipognak fent a kotlós hold körül.
A sötét este puha szárny alatt
melengeti a bolyhosodó csendet,
a csend melenget szárnyas vágyakat,
a vágy meg szárnyas lelkeket melenget.

Míg lágy hullámban fodroz a sötét,
és alvó asszonyként piheg a város,
a szív, ledobva álarc-közönyét,
— piros madár — az emlékekben szálldos,
hátratekint, majd továbbszáll, előre,
távolli célok csillaga felé,
vágyból gyúrt felhők hátán, a jövőbe:
égi magasság, de az emberé.

Repülök én is. Az a vágy repít,
hogy míg az alkony álom-selymeket
szó, én kövessem rebbenéseit,
és örködhessem az álmok felett.
Ez kötelesség. Szív-diktálta kényszer.
A hivatás konok parancsszava.
Nagy igazság: a csillag fenn nem ékszer.
Azt is az ember álmodta oda.

Amíg szemem az éjszakába réved,
szólok magamban: újra este lett...
Egy nappal, látod, újra több az élet,
egy nappal több, s egy nappal kevesebb.
Egy nappal újra kevesebb a létből.
És mindig, mindig kevesebb marad.
— Ne tékozzol hát könnyelműn szavad!

Tudod, ha szólsz: szavadban egy világ van.
Kettős mércével kell mérned magad:
nyitott szemmel lépkedj a nagyvilágban,
de jaj! őrizzed meg az álmokat.

Menyhárd Alfréd: Versek

Alvó napszámosok az erdőszélen

Úgy simulnak a földhöz mint lehullott lomb
barna arcukat és elnyűtt ruhájukat elégette a nap s a verejték
így menekültek az erdő köténye alá
egy ügyefogyott árnyék alig takarja őket
gyűrött kalapjuk arcukba lóg tagjaik
elvegynének a porral
olyan súlytalanok, félő egy fuvalat mindet elsodorja
elnyúlt tagjaikból erdő csöndje szivárogoz.

Többen beszélünk...

Nem egy, nem száz, nem tízezer, nem millió,
többen beszélünk!
nem lehet megszámolni annyi száj,
nem lehet megkeresni annyi szó
hányan megyünk?
nem lehet meglátni sem elejét sem végét
azt az egyet, aki elindult s aki ideért
kerítést partot és határt
minden hangszeren szólnak ami énekelt a földön és valamennyi
nyelvén
a láthatatlan falak a határok leomlanak a lépteinktől
tenger felkel a helyéről
aki velünk jön az halottan is céloz
zászlónk a vér
címerünk a lesújtó ököl
mi mindent akarunk és még többet merünk
fegyverünk minden szerszám
egyszerre lépünk a föld valamennyi sarkán a hegyek velünk
tartanak

többen vagyunk mint a halottak
a királyok alamizsnát kérve nyújtják elénk koronáik
végtelenek az útaink
csillagokat és a napot elérjük
nem javítani akarunk hanem újat
nem többet hanem mást
látni fűgét a bojtorjánon
hogy megszólaljanak a képek és járjanak a szobrok
s halhatatlan legyen a vágy
ezért kiáltunk jöjjön mindenki velünk
ki nem béna
s akinek szíve van
az ne forduljon vissza!

Az idegen

kabátját a kilincsre akasztotta
s úgy tett mintha ismerne mindenkit
köszönt magának jónapot kívánok
s leült az asztalnál az utolsó helyre
az üres tányér elé melyen csak morzsák voltak
szórakozottan szedte fel a morzsákat tányéráról
míg a többiek ettek
tisztá vizet ivott és maga elé bámult
mindenki figyelte az idegent
aki ült a szemek reflektortűzében
nem tudott kilépni a bűvös körből
idegen maradt hangja távoli zene
nem ismerte házunk belsejét
és szeme olyan értetlenül osont végig
embereken és dolgokon
mint a légy, mint mikor nyitott könyvön
a fekete betűkbe bujtatott szövegen bolyong.

Ordas Iván

Törvényen kívül

A parthasadás sárga agyagja úgy virított a falu fölötti dombosor oldalában, mint egy megbélyegzett homlokán a seb. Az akácfák lombja alauról simogatta, felülről a líceum bokrok zöldje keretezte és a két zöld folt között bántóan villogott a sárga agyag. Itt nem termett meg a paréj sem és ki tudja miért, a máshol sziklákat kedvelő madarak sem vertek tanyát a hasadékokban.

Baráték kertje az agyagfal fölött végződött, a líceum bokrok tövében. Ide nem raktak kerítést, hiszen macska is alig akadt, amelyik megmássza a hirtelen meredélyt, nem hogy rossz szándékú, orozó kedvű ember.

Barátné ott állt a líceumok mögé húzódva és szűkre húzott szemmel leste az utat. Élesen tűzött a nap. Szeme sarkában táncot jártak a szarkalábak, gond véste barázdák és élő árkok, amint a fényben porszemlégiókat kergető utat nézte.

Barátné őszülő hajú, pirospozsgás, kerek arcú parasztasszony volt. A fekete kendő két sarkát olyan szorosra csomózta az álla alatt, mintha soha nem akarna szabadulni ettől az önmaga kötötte féktől. Teste formátlan volt, csípője szétesett. Minden izma, mozdulata hirdette a megszült és megszülni nem engedett gyermekek terhét, a hajnali keléseket, élete negyvenkilenc évének legnagyobb részét kitöltő kapálások, répaegyelések, marokszedések, kukorica törések megszámlálhatatlan napjait. Leánykorában pajkos, ibolyakék szeme volt. Ez a kék szem most acélszínűre sápadva, mereven, kifejezéstelenül vizslatta az utat.

Innen a kert végiből messzire lehetett látni. Az állomás jegenyéi fölé csak nemrégiben karcolt füstkígyót a kidöcögő vonat. Amint a bakter hajtani kezdte a sorompót emelő kart, megindultak az állomás épület előtt álló szekerek. Néhány szapora porfelhő rohant végig az úton. Ha az ember megerőltette a fülét, még a szekerek zörgését is hallhatta. Nemsokára elült a por és ahol az út kígyója kiszakadt a bakterház négyszöge mögül, egy lassan haladó, parányi alak tűnt fel.

— Jön! — mondta félhangosan Barátné és rezdületlen arccal figyelte az egyre nagyobbodó pontot. Aztán hozzátette: — A szégyentelen!

Tudta, hogy ma érkezik. Azt is tudta, hogy ezzel a vonattal. Mégsem szólt senkinek, nem fogatott be a fiával és nem tartóztatta férjét sem, amikor az az erdőre akart menni. Titokban örült is, hogy egyedül lesz a házban. Egyedül várja majd és... és úgy segítse az a boldogságos Szűz Mária, hogy visszaküldi! Megírta neki már levélben is, hogy akárhogy történt, egyedül jöhet. De azt a gyereket hagyja ott, adja gondnokságba, tegye ahova akarja, mert ő, ő nem akarja látni a házban! Úgy beszélük, hogy az állam épp elég intézetet tart fenn az ilyen gyerekek részére, minek kellett hát most haza hozni? Mert azt a moz-

gása, a napfényben kirajzolódó körvonala is elárulta, hogy a leánya nem jön egyedül. Nem bőröndöt hoz, hanem valami mást, amit magához kell ölelnie. Valami bugyrot, köteget... igen, bizonyára a gyereket hozza! Magában ezerszer megátkozta már a pillanatot, amikor hallgatott megboldogult első férje szavára és kereskedelmibe, városi iskolába küldte a lányát. El akarta szakítani az itthoni sorstól, urat, értelmiségit, tisztviselőt csinált belőle, városban lakatta, mindenkitől óvta. Ő maga marta el mellőle a módosabb falubeli legényeket. Nem ítélte elég jónak sem az állatorvost, sem Gérczeit a tanítót, pedig az milyen hosszú hónapokon át kerülgette a házuk táját! És most itt van! Jön haza és hozza a gyereket, akit ég tudja hol szedett össze, valahol a városban! Még ha cselédnek ment volna! Ha nem is dicsőség, de cselédlánynak még mindig jobban megbocsátja az ember, ha enged a gazdája óhajának és megnyomja valahol az úr. De ez nem cseléd volt! Drága bérű szobában lakott a város közepén, úri ruhákat hordott, selyem harisnyát húzott a combjára és... és most haza jön és hozza magával a szégyenét!

Barátné nem látta, de úgy maga elé képzelte a szomszédokat, mintha mellette állnának. Először elmegy Kocsisék előtt. Kocsisné bizonyára kint lesz az udvaron, mert hisz talán a nehézség is kitörné, ha nem lebzselne folyton az ég alatt, hogy mindent lásson, mindenkiről mindent időben meghalljon. Aztán befordul a bolt előtt, ahol éppen ilyenkor ott nyüzsög a fél falu asszonya. Tudják, hogy nem ment férjhez, mert ha máshol is lett volna az esküvő, ők maguk vitték volna hírét mindenhova, dicsekedtek volna boldog-boldogtalanul. Hiszen a legidősebb leány, a híres szépség, az apja büszkesége és amióta az meghalt, a nevelőapja szeme fénye volt! Most pedig végig gyalogolhat a Fő utca porában és hozhatja karban a fattyát. Láthatják, hogy ő nem ment elébe, kocsiba nem fogatott, ő nem hívta, ő megtagadja, ha ide ér, még a küszöbről is elveri!

...A közeledőnek lassan már a ruhája színe, kendője, majd az arca is látszott.

— A régi lódenében van — vélte Barátné. — A gyereken kék takaró. Mennyi idős lehet most? Két hetes, legfeljebb három. Megkapta ugyan a levelet, az idejét is nagyjából tudta, de nem ment be hozzá a kórházba. Nem akarta megérteni, hogy *van*. Tudván tudta, de tagadta a létezését. Fiú unokát akart mindig. Kerek fejű, húsos testű, szappan szagú kis jószágot: — de nem *ilyet*. Olyat kívánt, amelyikkel büszkén mehet végig az utcán, amelyiknek csodájára járnak a szomszédok és amelyiket ha dicsérnek, nem kell a szájak sarkában megbúvó, kimondatlan gondolatokat, a megvetést, a gúnymosolyt boncolgatni, bogozgatni. És még szólni sem lehet ellene! Lám, a büszke Barátné! Hiába tartotta olyan nagyra a lányát, mégis megesett! Falubeli ágya nem is volt jó neki! Városba kívánczozott, urakkal hentergett... a cemende!

Barátné összerázkódott.

— A cemende! — mondta hangosan és mintha a lányán akarna ütni vele, vad erővel maga mellé dobta a kosarat, melyet líceum szedés ürügyén akasztott a karjára, hogy ha véletlenül szomszéd nyitna be, ne érje leskelődésen a bokrok alján. Nehéz léptekkel visszament a házhoz és félvállal a tornác faragott oszlopának támaszkodva figyelte az ajtót. Néznie sem kellett, tudta, hogy mennyi időbe telik, amíg a lánya felér a dombon. A bolt előtt átmegy a kis hidon. Megkerüli a csordakutat, mert akörül még a legszárazabb nyáron is mindig sár van. Felkapaszkodik a Sátorosék utcáján, onnan kezdve pedig egyenes út vezet

végig a dombgerincen, egész a Barát portáig. Megborzadt a gondolatra, mert jól tudta, hogy aki a dombgerincen végigmegy, azt az egész faluból úgy látni, mintha a mozi vásznán nagyítanak sokszorosra az alakját. Egy pillanatig azt érezte, hogy ha soha máskor, de most okvetlenül minden szempár ezt az utat nézi majd, amelyiken az ő lánya végigmegy. A lánya és az unokája!

Az unokája. A fattyú!

A szégyen!

Hetekig, hónapokig, évekig a szégyen! Barátné megesett lánya, a Sári!

Kiveri, visszaküldi, elzavarja innen! Kölyke nélkül ment, jöjjön is anélkül!

... Halk kaparászás hallatszott a kertkapu felől. Tétova motoszkálás, mint amikor valaki bizonytalan kézzel keresi a kilincset. Az otromba retesz megmozdult. Csikorgása majdnem olyan élesen hangzott, mint egy sikoly. A kutya felmordult a lábánál, de aztán ismerős szagot kaphatott és örvendező nyűszítés-sel, farkcsóválva rohant a kapuhoz.

A lányán valóban a zöld lóden volt, amit három esztendeje búcsúkor vásárolt. És a gyereken kék pokróc. Sarka visszahajlott és riasztóan nagy mintái messzire virítottak. A pokróc új volt, ismeretlen.

A lánya arca is új volt.

Sápadt. Kissé mongolos vágású, mély barna szeme csillogott. Arca beesett. Tartásán érezte, hogy feszes akar lenni, kivagyí, maga mutogató, aki erővel bizonyítja, hogy nem tört meg, bírja, viseli a sorsát. Ügyetlenül tartotta a gyereket. Hátranyomott fél könyökkel lökte be az ajtót.

Barátné nem mozdult az oszlop mellől. Az oszlop nem csak a tornác tetejét tartotta most, neki is támasztékul szolgált.

Magasan a falu fölött voltak, ide nem hallatszott semmi lenti nesz. Az ajtó csapódása úgy hangzott, mint üres szobában a puskalövés. A lány szólalt meg először:

— Megjöttünk, édesanyám!

Mintha csak a szóra felelt volna, ebben a pillanatban nyekergő, nyivákoló hang hallatszott a pokróckötegből.

Barátnén egyszerre rohant végig minden indulat. Csak homályosan látta az előtte álló alakot, a búcsún vett zöld lódent, az ismeretlen kék takarót. Szemét szikrázó könnyek prizmája fátyolozta, halántékát, agyát meleg véráram mosta, ostromolta. Távolról, egész messziről hallatszott a nyivákoló gyereksírás. Harminc év távolából, amikor első gyermekét szülte, negyvenkilenc év távolából, amikor ő sírt az anyja emléje után, háromszáz, háromezer, háromszáz-ezer év távolából, jajgatva, panaszosan, éhesen.

Rekedten kérdezte:

— Éhes?

És hogy a lány nem felelt, kivette kezéből a nyivákoló kis bugyrot és óvatosan, nehézkesen döcögő léptekkel indult vele befelé a szobába.

Lovász Pál

Kérdőjel

I

Ó, élet csúcán lángelmével koronázott Ember!
indulsz a Tér fekete közegén,
becsvágyad sarkal, biztat a remény,
hogy kitapinthatod központi idegrendszereddel

az Ūr-határt, s győzelmesen megtérsz a felelettel.
Hold: első lépted. Színén, belsején
mindent firtatsz, és megmért tetemén
átlépve, a gyűjtő-fogantató Naphoz szökkensz fel.

Színképbe szűröd elemét, s megejt
a rend, amint anyásan vonz, vezet
kisdéd csapatnyi bolygót. A Merkur pajkosan nyargal

körötte; tünde Venus, Jupiter
fénygyűrűs, holdas testvéreivel
kísérik, s közöttük a Föld, mindig-ránéző arccal

II

Szökj túl! Hágd át az abroncsot, serkentsen tágabb mérték!
Millió lángkör gyűjtja a teret,
fényévre állítsd sóvár léptedet,
hogy összefusson-semmisüljön a magasság-mélység.

S köszöntsd a Kentaurt: napszomszéd! Távola: közelség
most, pár fényév csupán. S legközelebb
hozzá a gyémánt Sirius; fürkész szemed
kutassa át. S szökkenj tovább iránytalan sötétség

fénykút-szülő síkján. A kék Deneb,
az Alkyon, s tűzben legékesebb
mind közt a lángcsúcs: Kanopus, — s más óriások, törpék

lobbannak rád; Berenice haja
szikrázik, s lent, fönt Galaktika
naphalmaza rajzik, s forog a zárhatatlan körkép

III

Tejút... Fényrőföd mértékén is óceáni nagyság —
de hagyd arányát, ved el képzeted,
keresd a véget, nézd a peremet,
s kutasd a tájnak más törvényre forduló világát.

Illanj a jártról, térj, hol villanás vár, tárd a fátyolát
a ködnek. Androméda reszketeg
homályából új csillagrengeteg
bont lángot, s millió csóvával ontja rád az árját.

De lépcső ez is! továbbvezető!
mert villan már más messzeség-mező,
s nyílik előtted mindenütt friss sugárörvény kelyhe.

Magellán-felhők, galaxis-csokor —
titok hatalma von, erő sodor
a gyulladó, ibolyafényű Mindenségszigetre

IV

Ős lecke: Tér, Idő!... örökkön táruló bezártság —
nyisd hát csak ajtaját, a kulcs veled,
kald mágus adta még, s szellemszemed
új lencséi most a mindenmögöttiséget tárják.

Arány játéka: mi itt hatalmasság, ott parányság —
Nap, Galaktikák, Mindenségsziget:
csöppnyi, nagy, nagyobb rész egy lényeket
valló anyagból. De a mű egészének határát

hol vonták? Túlról messzebb túlra visz
a fölfedés kalandja. Abba hisz
az ész csak, mit tapint; birkózz meg hát a térközökkel,

s ne bánd, hogy körre táruló körök
űr-éjt nyíllázó átmérői közt
fölsejlik az aranynapsejtből sarjadt új kérdőjel

Bárdosi Németh János: Versek

Üveghang

Ahogy a cigány húzza szilajon,
 álla alatt a fényes hegedűn
húrt kifeszítve,
magas é-n a sikolyt,
g-én a borút,
babonás ujjal az éteri rezgést,
sikolts, riadozz feketén,
hajlongj a nagy Jel előtt,
lelkem, te keserű,
kinek
csillaga most borulóban:
egy végső futamot,
haj, ha lehet
zöngesd a sohse hallott
dalt ama fán,
állni a végtelen űrben,
vacogva
lét, nem-lét csúcsain,
hold hideg árnyán,
kivesző könnyel a szívben,
számolni se resten a szépet,
a bukva-bukót,
a hunyva-hunyó férfikor
vad parazsát kikiáltva
égnek és szélnek,
szilajon, sebesebben
a sólyom ívénel,
nemet mondvá igenre,
igenre nemet:
összekuszálva a kerti virágot,

violát pipaccsal,
jót a gonosszal,
gondot a borral,
borban a bánat-ölőt,
bicskanyitogató kint,
a keserűt,
a köpnivalót,
a zuhanó lelőtt madarat:
lelkem láng-tollait,
hallva a zúgást,
zenélni, nyúzni,
tépni a húrt,
vonód bot-csonkjait
összeszorítva,
állj ki utólján
a férfi fátum fekete útján
és zengd bele,
sírd bele
minden erődet,
te nábobí, könnyes,
asszonyos-lelkű cigány,
csillagok essenek
a kitett kalapodba,
vagy meteor-zúgással
magad ess a gödörbe,
vakon
magadon
se segítve,
sírva,
sikoltva!

Susog a sás

Susog a sás a patakon,
a patakon susog a sás,
a sás a patakon susog,
akár a ringó bambuszok,
a sás most lázas susogás,
a patakon susog a sás.

Madárka rebben, víz csobog,
csobog a víz, a csíz dalol,
dalol a csíz, csobog a víz,
a víz visz sást és gallyat is,
szívem is így ring valahol,
csobog a víz, a csíz dalol.

Ne menj a sás közé leány,
leány, a sás közé ne menj,
ne menj leány a sás közé,
mert tested összesebzené
és bánat ülne lelkedén,
leány, a sás közé ne menj.

Nem nyílna nekem se virág,
virág nekem se nyílna több,
több virág nem nyílna nekem,
megölné ez a szerelem,
parazsat lelnél, ördögöt,
virág nekem se nyílna több.

Susog a sás a patakon,
a patakon susog a sás,
a sás a patakon susog,
akár a fojtó bambuszok,
egybefoly öröm és sírás,
a patakon susog a sás.

A Muránál

Fel-felderengő hajnal-hozta Nap,
szép fény-sörénye a vízbe ragad.
úszik rajta, oly vággyal — tapadón,
a gyémánt-tükrű, furcsa nagy folyón.

Ahányszor erre hoz-visz a vonat,
oly mondhatatlan érzés fojtogat,
így nézte hajdan Zrínyi hajkait,
ha nem vér verte, az a Nap vakít.

Magába itta ő is: szép e hon,
ahogy most mélán róla álmodom,
tenni, s meghalni érte férfisors,
felel a nagy víz, amíg fut a gyors.

A zakatoló század fut velem,
e szép látomást, oh nem engedem,
intés, parancs, a költő mondta ki:
tört ritmusát még most is hallani.

Gyenis József

Gyógyulás

Gadár Lőrinc éppen dohányt vágott. A kiskapu nyikorgását nem hallotta. Sajó vakkantására szaporán kotorta a dohányt a szitába és a felesége markába nyomta.

— Tedd a kamrába, de siess!

A kutya erősen fogott.

— Hát már sohasem hagynak békén — morogta bosszúsan. Űnta nagyon a népnevelőket. Már egy hete járnak a nyakára. Így a téeszcsé — úgy a téeszcsé. Megpróbált vagy ezer kifogást, de azok ezeregyedszer is újra kezdik. Talán arra számítanak, hogy ők tovább bírják, mivel naponta váltják egymást. Csakhogy ő sem szakad bele a „nem” „nem” mondogatásába.

— Nyughass már — csitítja a kutyát és kíváncsian lesi, kik az érkezők. De most csak egy ember lép a lámpa kiszűrődő világosságába.

— Jó estét Lőrinc — köszön hangosan az érkező. Lábát a tornác lépcsőjéhez veri, hogy kevés havat vigyen magával a szobába.

— Hozott Isten András — fogadja a köszönést a gazda. — Kerülj beljebb szaporán — tárja ki előtte a tornácajtót.

Gadárné letörölte a széket.

— Ül le András, ide a melegre — invitálja nyájasan a vendéget.

Gadár örül, hogy az asszony kicsit leköti az érkezőt. Most aztán résen kell lenni. Ez egyszer nem mondhatja, hogy illetéktelen az agitációra. Jó lesz meg-rágni minden szót. Leül vele szemben az asztalhoz. Feleségének int a szemével, s mire a vendég belekezdene, mi járatban van, már pohár van előttük, borral tele.

Ha már nem lép be a csoportba, azt azért ne mondassák róla, hogy Gadár Lőrinc rongy ember, aki még a vendéget se tiszteli. Mert a jövevény nem más, mint Bokor András, a csoport elnöke.

— Na olajozzunk, mielőtt munkához látnánk — emeli poharát a vendég felé.

— E má igen — dicséri Bokor a rizlinget. — Legalább van belőle száz akó?

— Annyi mégsincs, de egy lakodalmat kibírna — szerénykedik Gáspár. Bokor két tenyérrel oldalra simítja rozmár bajuszát és a dologra tér.

— Te Lőrinc, tudod miért jöttem?

— Ha megmondod.

— Eszembe jutott, milyen nagyszerű kukoricád termett a döngöri dűlőben. Érdeklődöm, van-e belőle?

— A javát félretettem.

— Nekünk nem adnál magot? A fölösleget, ami neked nem kell?

Gadár maga se tudja, igazat beszél-e Bokor.

— Magkukoricát kérsz a csoportnak, tőlem? — csodálkozik.

— Miért, mi van abban? Lesz az még úgy is, hogy mi adunk neked valamit. Vagy el se fogadnád tőlünk? Szóval, tíz százalékot adunk rá és kész. Szórért szórt nem fogadok el. A jobbért több jár. Jövő héten elvisszük, hogy tavaszra előkészíthessük. Aztán nem muszáj felválni, mert az idén megnézhetsetek minket is — teszi még hozzá és kezet nyújt.

Gadárné ül a kályha mellett, az urát nézi, milyen zavarban van. Hogyne lenne, mikor sehogy sem fér a fejébe Bokor kérése. Az államtól kaphat vetőmagot, amennyit akar. Azt meg éppen nem érti, hogy menni akar és a belépésről még egy szót se szólt. Titokban arra gondol, hogy nem is szívesen vennék maguk közé. Az üvegben is van még egy koccintásra való. A feléje nyújtott kéz helyett derékon markolja hát a literest és tölt.

— Ne szaladj már, András. Eddig csak tárgyaltunk. Kicsit beszéljünk is. Mi újság a csoportban?

Most az elnökön van a csodálkozás sora.

A megye szépen eltervezte, hogy szocialista községet csinál tavaszra a faluból. Csakhogy lassabban megy, mint gondolták. Ha Gadár jönne, hozná magával a többit is. De nem jön. Ezt már elmondta néhányszor az utóbbi napokban, s lám, most mégis érdeklődik.

Annyira beletemetkezett a maga gondolataiba, hogy Gadár kérdésére válasz nélkül hagyta. Gadár újra megszólalt.

— Mondom, a csoport... Szaporodik?

— Ó hogyne! Már nyolc kisborjú született, csak nem arányos az elosztás. Hat bika van köztük. A kocák is kezdenek elleni. Szóval szaporodunk szépen.

A kacagás egyszerre tört ki mindhármójukból. Összecsendültek a poharak. Míg a bort nyelik, addig is lehet gondolkodni. Gadár nagyon jól tudja, hogy Bokor érti a kérdést. Miért nem ad hát egyenes választ?

Bokor meg arra vár, hogy a belépést Gadár hozza szóba. Dolgozik a parasztfurfang.

— Én a tagokat értettem a szaporodás alatt — mondja még mindig nevetve Gadár.

— A Tormáék Rozija éppen tegnap babázott. Meg ha jól tudom, még két állapotos asszony van a csoportban. Ebben aztán nem vagyok biztos. Csak mire ezek dolgozni tudnak... Aja... — kertel az elnök újra.

— Eh, ne kerüljessük — legyintett Gadár — új belépők vannak-e?

— Lennének, ha nem tartanád őket vissza.

Gadár tudja, makacsnak, önféjűnek tartják, de hát másokért is ő a felelős? Türtözteti ugyan magát, de izzik a hangja, mikor megszólal.

— Ezt meg honnan veszed? Hallottál te arról, hogy gyaláztam a csoportot, vagy lebeszéltem valakit, ha közéték akart menni? Még a tulajdon feleségemnek is azt mondtam, beléphet, ha akar. De nélkülem. Mert én nem akarok. Érted? Nem akarok! Ne is agitáljatok, meg hiába is fenyegetnek.

Kezét hátán összekulcsolta és végigjárta a szobát.

Bokor érzi, elevenére tapintott Gadárnak. Még tart a tél, de ebben az emberben most nagyobb vihar dül, mint odakint. A jó zenész is tudja, mikor szárazfáját hangolja, hogy feszül a húr, de még lehet, még kell szorítani, hogy tiszta hangot adjon. Bokor nézi a fel-alálépkedő Gadárt. Az előbb menni készült. A bort már állva itták meg. Most mégis visszaül helyére.

— Ül le, Lőrinc — kínálja helytel saját lakásában a házigazdát.

Gadár engedelmeskedik. Na, most jön a leckéztetés — gondolja.

— Hallgatlak — szólal meg halkan.

— Inkább beszélj! Ki és mivel fenyegetett?

Gadárné eddig nem vett részt a férfiak vitájában. Nem mintha nem lenne szava a háznál. Tapasztalatból tudja, jobb ha csak az egyik tárgyalt mázsányi ügyekben. Hanem most már aggódik. Ennyike bor ugyan nem ártott meg az urának, mégis félti, hogy olyat mond, amit jobb lenne elhallgatni.

— Apjuk, minek erről beszélni? Elmúlt és kész.

— Hagyd csak, Lidi, ha valakinek megfekszi a gyomrát valami, jobb, ha kipakol — nyugtatja Bokor.

— Miért hallgassak? — heveskedik Gadár. — Jönnek és agítálnak. Hát agitáljanak! Újra jönnek, újra agitálnak. Hát újra is csak hadd agitáljanak! S ha én újra is csak azt mondom, nem megyek, hát nem megyek! Ez az én dolgom. Erre az elnök gondolja, ha nem jön szépen, majd ráijesztünk kicsit, és azt mondja a múltkor: „Jól van, Lőrinc, akkor a jövő héten visszük a Pirókot a hátralék fejében.” Még hogy az én Pirókomat! A pirostarka törzskönyvezett tehenemet! Mi ez, ha nem fenyegetés? Hát ilyen az a nagy önkéntesség? Ha nem írom alá, megy a tehén. Menjen csak Isten hírével! Ha el nem halasztják a tegnapi vásárt, el is adtam volna már. A pénzt meg leteszem az elnök asztalára a tanácsházán. Tessék, itt a Pirók! De most aztán hagyjon békét!

Bokort meglepte Gadár kifakadása. Már megint a tanácselnök! Tovább nem vár, holnap telefonál a járási pártbizottságra. Hanem azért Gadárnak sem adott igazat.

— Én is azt mondom, amit az elnök. Menjen a tehén. De nem azért, mert nem léptél be a csoportba, hanem mert hátralékos vagy. Az államnak. Gadár Lőrinc sem lehet adósa. A belépésed ügye meg nem csupán a te dolgod. Állítom, hogy miattad nem lesz szövetkezeti község a falu tavaszra. — „Majd ha Gadár aláírja, én is aláírom” — vélekedik Pörös Laci. — „Csak a Lőrinc után” — várakozik Váci Pista. — Lehet, hogy kifogás. De az is lehet, hogy csakugyan rád várnak. És te? Nem vagy hajlandó. Ez felerészben magánügy, de legalább annyira közügy is.

— Szóval én legyek a kukac a horgon? Most kellenék. Most jó lenne Gadár Lőrinc? Máskor meg... de hagyjuk ezt — legyint Gadár a kezével — ne bántuk egymást, András!

Mélységes csend terül a szobára. Gadárné a tüzet piszkálja, Gadár le-föl sétál, Bokor akkurátusan tömködi pipáját. Háromszor is kipróbálja, jól szelel-e. Végre puttogva ömlik a füst Bokor bajusza alól, de mielőtt megszólalna, kettőt csavarint kostók acskóján, jobb markába szorítja sallangos végét és ide-oda lóbálja a maradék dohányt, csak úgy huppog a keze fején, mintha bokszoló püffölné a homokzsákokat. Kabátja jobb zsebébe süllyeszti az acskót, közben Gadárra emeli tekintetét.

— Lőrinc, Lőrinc. Én menni akartam, te kicsit beszélgetni. Ha nem vigyázunk, a végén hajbakapunk. Te kérdeztél, én feleltem. Lehet, hogy az őszinteség neked nem tetszik, csakhogy ez nem változtat semmin. Az emberek várnak. A csoportbeliek a kintiekre, a kintiek terád, te pedig adod a bankot, mintha okod lenne panaszra.

Bokor felállt, és a falon függő képekhez, az oklevelekhez lépett. Csak úgy, magának, halkan olvasta az aláírásokat:

— Az állattenyésztés terén elért kiváló munkáért: A megyetanács.

Megállt a tükör alatt függő kép előtt. Gyönyörű kancát ábrázolt. Gadár fogja a kantárja szárát. Bokor olvassa:

— Országos Mezőgazdasági Kiállítás, Budapest, 1954. II. díj.

Gadárné naponta gondosan takarít, végigtörölgeti a képeket is. Nincs is azon szemernyi por sem. Bokort ez mit sem zavarja, jobb keze szárán lejjebb rázza kabátja ujját, tenyerébe markolja a kabátujj alsó szélét, ráhuhog az üvegre, mint az asszonyok szoktak cilinderpucolás közben, és komótos mozdulattal háromszor is letörli az üveget. Balkezevel távolabb tartja magától, még a fejét is oldalra hajtja kicsit szemlélődés közben, egyre csak nézi a képet:

— Látod, látod, Lujza, micsoda gazdád van néked! Olyan savanyú képet vág melletted, mintha most húzták volna ki a bölcesség-fogát. Miért is csak második lettél, Lujza? Lehettél volna első is. Igaz, a gazdád azon fáradozik, hogy utolsó legyen bizonyos dologban. Csak tudod, néha az is nehezen megy, mikor azt várják tőle, hogy előljárjon. Te, Lőrinc — fordul hirtelen Gadárhoz — nem szoktál körülnézni soha a saját lakásodban? Te ezeket nem látod magad körül, vagy nem örülsz, ha az ember munkáját dicsérik? Pedig a falu számon-tartja mind. Éppen ezért várnak rád. Tudják, hogy Gadár Lőrinc mindent kipróbál, ami jó, hogy miként lehetne még jobb. Lám, a csoporttól hogy viszolyog. Ha meg neki nem jó, hát mi sem megyünk. Mire is vársz te tulajdonképpen?

Valami igaza lehet Bokornak — gondolja Gadár — de hát miért nem járja mindeki a maga útját? Neki megvan a külön véleménye a közösről, kérdezték, hát felel.

— Nincs itt szükség sok beszédre, András. Szabad akarok maradni. Szabad, érted, ameddig lehet. Ez az egész.

— Szóval szerinted a csoporttagok rabságban élnek?

— Nem úgy gondolom, hogy őr vigyáz rájuk, csak hát ha magam gazdája vagyok, nem dirigál senki. Láttam én a cselédeket, mikor kalapolgattak gazdának, intézőnek, ha csak vásárra akartak is menni. Így meg fogom a meggyfabetot, aztán usgyi neki. Ha szántani akarok, hát szántok. Ha kaszálni akarok, hát kaszálok. Nálatok nem így van. Az ősszel mondom Csutorásnak: Te Sándor, minek terőződ annyira azokat a csikókat, még korai rájuk a hám is.

— Az elnök mondta, fogjam be őket, meg hogy a kocsival se járjak üresen — válaszolta.

— Így aztán egy pár ló helyett lesz két csökkent gebétek. De mi közöm nékem ehhez? Ez a ti dolgotok.

— Hát akkor nincs tovább, Lőrinc. Amit a csikókról mondtál, aláírom. De a többi, az sántít. Azt meg el ne feledd, hogy nem kukacnak kellenél a horogra. Azért a csoport dolga rendbejön nélküled is. Tudod te nagyon jól, csak nem akarsz beletörődni. Na, jóéjszakát. Későre jár — nyúlt a kilincs után Bokor.

— Megállj! — tette karjára Gadár a kezét. — Idegyere! — húzta magával közelebb a lámpához. — Furcsa emberek vagytok, ti kommunisták. Furcsa a ti igazságotok is. Olyan, mint téli nagy hidegben a hóra rakott tűz. Az erdön mellé kuporodsz szalonnát sütni, csepeg a zsír a karéj kenyérre, ég az arcod, tekergeted a nyakadat erre is, arra is, de a másik feled, a hátad, fázik. Ha nem teríted magadra a nagykabátot, meghűl a veséd és nyomhatod az ágyat, olyan jót fűtőztél a tűznél. Oklevél a falon, második díj a kiállításon, katonatiszt a vöm, tanul a fiam, meg miegymás, szóval fűtözhettek. — Mindezt egyszerre mondja el, már szinte cikákol az erőlködéstől, hogy győzze a mondat végéig. Mély léleg-

zetet vesz és tenyerével hátrasímítja ritkuló haját. Fejét egészen a lámpához hajfva, mutatja Bokornak.

— Na, nézd meg közelről.

Bokor jókora forradást lát a jobb halánték fölött, nem vágásnak látszik, de nem tudja, mitől származhat.

— Jól megnézted? — egyenesedik fel Gadár. — Tudod, hol kaptam? Tűzoltásnál. Azóta viselem a nyomát. Talán azt is tudod, hogy tizenöt évig voltam önkéntes tűzoltóparancsnok. Nem úgy mondtam el a legénységnek, mikor mit kell csinálni. Megmutattam! Versenyre jártunk még a háború után is. Nyertünk magunknak egyenruhát. Szóval, közügy volt ez is. Szívesen csináltam. Ötvenben aztán idekerült a faluba valami pártember. A járás kommandálta, mivel itt még nem volt pártszervezet. Német neve volt, Schitzlnek hívták, de a falu csak spiclinek titulázta, mert az jelentett olyanokat is, ami sohasem történt meg. Talán ismerted is?

— Nem ismertem, akkor még a pusztán laktunk.

— Mindegy. Ez a spicli jól munkához látott. Lótott-futott, semmit sem talált jónak, engem is kuláknak akart tenni. Mikor az mégse ment, akkor azt mondta: Hanem a tűzoltóparancsnokságot leveszem magáról.

— Rosszul láttam el talán? — kérdeztem tőle.

— Nem, csak minek legyen éppen tizenhatholdas paraszt a parancsnok?

— Ez a spicli nem sokáig volt a faluban, kizárták a pártból, két éve találkoztam vele a városban, börtönőr kísérte. Én se vagyok parancsnok, de nincs meg a legénység se. A ruhákat a hivatalsegéd hordozza a tanácson. Ha elnyűtte az egyiket, előveszi a másikat, amíg a készletből tart. Az a tizenhat hold ma sem kevesebb, nem is rosszabb, mint amikor szálla volt a spiclinek; ezért én csak megmaradok magamnak, ne legyek útban senkinek. Hát így állunk András.

Nekihevülten, szenvedélyesen beszélt. Mikor kimondta: „Hát így állunk, András”, meglegedettség ömlött el arcán, mint aki nyomasztó gondtól szabadult.

Bokor tűnődött, mit is válaszoljon ennek a megbántott embernek. Valaki tüskét vert a talpába, most azt is megrúgja, aki segíteni akar rajta. Most mindenkit a Schitzl után ítél meg, úgy véli, rosszak a kommunisták, hogy is lenne irántuk bizodalma? Biztosan megint be akarják ugratni valamibe, aminek csak ő látja kárát. Nem így van, persze, hogy nem így van, de hát ezt most hiába magyarázná. Járt ugyan pártiskolát, meg elnökképzőt is, de hát fene nehéz a politika. Végül azt kérdezi Gadártól:

— Te, Lőrinc, jól főz a feleséged?

— Ízlelni kell azt komám, nem kérdezni.

— Aztán mondd, Lidi — fordul Bokor az asszonyhoz —, nálad még sohasem kozmált oda az étel?

— Hát megesik.

— Na, Lőrinc, mégis jó szakácsnő Lidi?

— Meghiszem azt.

— Ugye, ugye. Mert ez a Schitzl, egy ilyen odakozmált kommunista, akit a párt kiborít a lábasból; valamikor borsot tört az orrod alá, szerinted most minden kommunista hibás! De hát a többi dönts el te magad. Jóéjszákát, Lőrinc.

Az asszony örült, hogy vendégét az utcán tudta, korholta is az urát, mikor visszajött.

— Megbolondultál, Lőrinc? Miért ártod magad ilyen feleselésbe? Bolond az, aki fejjele meg a falnak. Mi szükség a tanácselnököt emlegetni? Meghogy fenyegetett. Megteheti. Ő az elnök.

— Én meg Gadár Lőrinc vagyok, és nem tudok alakoskodni. Meg nem is akarok.

*

Szeptember végén beállt a tartós esőzés, késleltette a vetést meg az őszi munkákat. Egyik nap levelet hozott a posta. A fia küldte. — Végleg otthon maradok — írta —, szerdán az esti vonattal érkezem.

Na végre, valami jó hír az ő számára is. Szerdán este aztán kilökte a kocsit a félszer alól és befogott. Csak az az istenverte állomás ne lenne olyan messze. Majd egy óra járás, ennek is a butaság az oka, az öregek nem engedték a falu alá a vasutat, mert eldarabolja a földjüket. Sajnálta ugyan a lovait, de csúfság lenne gyalogoltatni azt a gyereket, esőben. Biztosan cipeli a bőröndjét is, még gyékényt is tett a kocsiderékba, hogy a bőrönd el ne ázzon.

Egyenletes ritmust vertek a fürge paták az út kövezetén. Gadár sokat várt fiától. Lesz kivel meghánytorgatni a dolgokat értelmesen. Valami támaszfélét remélt tőle feleségével, meg az események sodrásával szemben. Bokor András tavaszi látogatása után mintha minden összeesküdött volna ellene. Hiába kötött szerződést a gépállomással, gépet csak elvétve kapott, ha már a csoportét elvégezték. A négy hold búzát is kézikaszával vágta le, bár nem a kaszálás esett nehezebbre, hanem a feleségével való tusakodás. A népnevelők már nem jártak a házhoz, de ott volt Lidi, a felesége, aki egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy ne figyelmeztette volna a paraszti munka könnyebb oldalára. A tévesz így, a kombájn úgy, a zetorok amúgy, — hallotta nap, mint nap, de ami még ennél is rosszabb volt, be kellett látnia, feleségének igaza van. Este, mikor hazakerültek a mezőről, várta őket a ház körüli munka, s mire vacsoránál az asztalhoz ültek, inkább az ágyat kívánták, mint az ételt. Nem akarta ugyan bevallani, de már ott tartott, hogy önmagával is viaskodott. Félszemmel a csoport munkáját figyelte és rádöbben, hogy ő, a mintagazda lemaradt. Pedig ugyancsak megadott mindent földjének, munkát, műtrágyát, ahogy ez a nagykönyvben elő van írva. De a belefészkelődött dacot nem tudta maga alá gyűrni, a büszkeségével nem tudott megbirkózni. Tépelődésétől most is a vonat érkezése szabadította meg.

A kocsinál várta fiát, mert nem hagyhatta a lovakat. Félkézzel a gyeplőt tartotta, félkézzel keményen magához ölelte és tessékelte fel a kocsira.

— Gyere, csak gyere édes fiam, siessünk! Fene ezt az esőt, már abba-hagyhatná. Na, add a bőröndöt, itt jó helye lesz a gyékény alatt. Így ni, mehetünk! — Pattintott egyet ostorával és a két ló szaporán szedte a lábát. A négy kerék nagy zajt csapott a hepehupás úton, szavukat is alig értették, pedig mennyi mondanivalójuk volt egymásnak.

Pista félt ettől a találkozástól. Az ő okos, szorgalmas édesapja most mintha nem értené a körülötte történő változást, a múltkori levelére is olyan kurtán válaszolt, s a szövetkezettel kapcsolatos szándékáról egy szót sem írt. Biztosan harcra kerül a sor közte és az apja között, de azért bízott, hogy majd csak megegyeznek.

— Édesanyám nem beteg? — kezdte Pista a beszédet.

— Dehogy beteg. Süt, főz, legszívesebben lakodalmat tartana tiszteletedre.

— Sor kerül még arra is, lehet, hogy nemsokára. De milyen fények azok ott messze?

— No, te aztán jól el vagy maradva! Villanyt kapott a falu nyár elején.

— Honnan tudnám? Nem írták meg a levelükben.

— Igazad van, fiam. De hát nagy munka idején az ember csak a dologra gondol, ilyen aprósággal nem ér rá törődni.

— Magának ez apróság? Persze, ha már megvan. De talán be sem vezette a lakásba?

— Bolondnak azért ne nézz, fiam, a répadarálót és a szecs kavágót is azzal hajtatom.

Pista cigarettára gyújtott, arcát bevilágította az öngyújtó lángja, kellemes dohányfüst illata terjengett körülöttük.

— Beszéljünk magunkról — mondta az apja. — Azt írtad, végleg hazajössz. Ami engem illet, szívesen látlak, de akkor minek tanítottalak? Őszintén szólva azt hittem, hogy majd állásba kerülsz. Azt akartam, hogy könnyebb legyen az életed. 16 hold megmunkálásához nem kell érettségi, nagyapád nem tudott sem írni, sem olvasni, mégis elkormányozta.

— Van ez még tovább is édesapám; én a hazajöttem alatt a szülőfalumat értem. Nagyok az én terveim. Gazdálkodni akarok. De nemcsak 16 holdon. Az ám, mennyi is a szövetkezet földje?

— 600 hold körül van.

— Kezdetnek elég ez, ehhez hozzászámítom a maga 16 holdját, később pedig az egész falu határát.

Gadár elnevette magát. Miket beszél ez a gyerek. 600 hold? Egész falu határa? Hogyan képzei ezt?

— Mi közöd neked a csoport földjéhez?

— Jól kapaszkodjék meg édesapám: én leszek a csoport agronómusa.

— Hó-hó — rángatta Gadár a gyeplőt. Meg kell állni, hátha a zörgéstől rosszul hallott.

— Mi leszel te?

— A „Szabadság” agronómusa.

Gadár a lovak közé csapott, majd hanyatt estek a kocsiban.

— Ebbe én sohasem egyezek bele. Érted? Soha! — harsogta túl a kocsi-zörgést.

— De édesapám, éppen maga mondta, hogy minek tanultam. A maga pár holdján végezzen modern gazdálkodást? Növénynemesítést? Törzstenyésztet? Gondoltam, együtt leszünk, együtt örülünk a sikernek, mert számítottam a segítségére. Most már magamnak kell megbirkózni vele, mert én az engedélye nélkül is a csoport agronómusa leszek.

— Szóval Bokor András téged is megdolgozott?

— Karácsonykor láttam utoljára. Magam kértem hozzájuk a beosztásomat. Bokorék nem is tudják, meglepetésnek szántam.

— Hát az sikerült. Mégis úgy lesz, ahogy én akarom.

— És ha nem?

— Akkor fel is út, le is út. Az én házamba be sem teheted a lábadat.

Kemény szavak voltak ezek, de Pistát nem ijesztették meg. Fel sem ötlött benne a gondolat, hogy szándékától elálljon. Nemcsak külsőre hasonlított apjára, természetét is örökölte. Igaz, nem ilyen fogadtatásra számított, de most már mindegy. Bent jártak a házak között, milyen más most az utca! Éles fehér

fények szűrődnek ki az ablakon, az utcai lámpák is világítanak, csak neki van mégis nagyon sötét estéje. A csoport irodájában nagy a világosság. Annál jobb, legalább még ma beszél velük.

— Álljon meg édesapám, én itt leszálok. Édesanyámnak mondja meg, hogy jól vagyok.

Böröndjét leemelte a kocsiról, apja csak nézett előre, úgy kérdezte:

— Ez az utolsó szavad?

— Igen!

Gadár felgerjedt haragjában hazáig ostorozta a lovakat, alig bírta lefékezni őket a kapunál. Felesége a kocsizörgésre sietve ment az udvarra fiát üdvözölni. Nem értette, hogy a kocsi miért nem állt meg a ház előtt, mint szokott. Az ura a szerszámot forgatta le az elázott lovakról az istálló ajtajában. A sötétet firkészve fiát kereste, de hiába. Bement az ura után az istállóba, megvárta, míg kijön a lovak közül, majd megkérdezte.

— Csak magad jöttél?

Gadár megmarkolta a falnak támasztott vasvillát és indult a pajtába szénáért. Félig visszafordulva, a válla fölött dobta a szót feleségének.

— Láthatod.

Látni éppen látta, de nehezen akarta elhinni, annyira várta a fiát. Szokatlan volt ugyan az ura furcsa válasza, mégsem gondolt semmi rosszra. Biztosan lekéste a vonatot. Kötényét fejére borította, és beszaladt a lakásba, mert a tűzön hagyta az ételt. Mire az ura kint ellátta a lovakat, megterített. Gadár kezét mosott és leült az asztalhoz. Egy szó, annyit se szólt a feleségéhez. Pár kanál levest a szájához emelt, majd abbahagyta az evést, rákönyökölt az asztalra, és állát tenyerébe támasztva komoran bámult a szemközti falra. Lidi a tűzhely körül forgolódott. Az egyik lábást levette a tűzről és elindult vele az asztalhoz. Félúton majdnem elejtette, amint az ura megkínzott arcába nézett. Mintha éveket öregedett volna, és a nézése, soha még ilyennek nem látta.

— Te Lőrinc, mi talált téged, valami bajod van?

— Baj az mindig akad — mondta halkan, de rá sem nézett feleségére.

— Beszélj értelmesen — támadt rá ijedten az asszony. — Csak nem a fiaddal történt valami?

— Nekem már nincs fiam — sóhajtott nagyot Gadár. — Pedig hogy szerettem.

Gadárnét nem bírták el a lábai, mikor az ura kifakadását meghallotta. Leereszkedett az egyik székre és nézte az urát, s amikor az újra elhallgatott, ellentmondást nem tűrő hangon követelőzni kezdett:

— Hanem most már nyisd ki a szád, és mondj el mindent. Miféle marhaságokat beszélsz itt össze-vissza? Mi van Pistával, megjött, vagy nem a vonattal?

— Meg. A vonattal megjött, csak haza nem érkezett.

— De hát hol hagyta, mi van vele? — sírta el magát az asszony, a legrosszabbra gondolva.

— Nem én. Ő hagyott el engem — emelte fel vádlóan Gadár a hangját. és mint mikor a felhúzott zsilip utat enged a víz folyásának, elmondott mindent sorjában. Felesége egyszer sem szakította félbe, ahogy közeledett Gadár a mondokája végéhez, aszerint engedett fel benne a szívét markoló rémület. Hát még-sincs semmi baj a fiával. Felállt és azt mondta az urának.

— Szóval kitagadtad? Megállj, imádkozol te még, hogy fiadat az asztalod mellé ültethesd!

Miközben beszélt, előkerítette nagykendőjét, bekötötte fejét és indulni készült.

— Megkeresem, meg én, ha minden házat felzörgetek is a késő éjszakában. Hadd mondják az emberek, hogy Gadár Lőrinc megbolondult és nem ad szálást a saját fiának.

Az asszony haragosan bevágta maga mögött az ajtót és eltűnt az éjszakában. Gadár lehajtotta fejét az asztalra, nehéznek, nagyon nehéznek érezte minden porcikáját, mint akire rászakadt a ház és nem bír kibújni a romok alól.

*

Pistát a tagok szívesen fogadták. Ez legalább vigasztalás volt számára, mert ha még ők is olyan kénytelen-kelletlen állnának vele szóba, egészen kitagadottnak éreznék magát.

Az elszállásolást is megoldották. Az iroda mellett volt egy kisebb helyiség, sok hasznát úgyse vették eddig, legényszobának pompásan megfelelt. A fiatalok nagy akarásával vetette magát a munkába, így legalább egyre kevesebb ideje maradt a történetekre gondolni.

Gadárné soha életében nem járt ennyit az ismerősökhöz, mint mostanában. Pista remete módra élt magában, de csak keresett ürügyet, hogy meglátogassa. Enni is vitt neki, vagy ha sehogy se ért rá, akkor küldött a szomszéd kislánytól.

Gadár nagy harcot vívott önmagával. Megbánta már, amit hirtelen haragjában mondott, de megalázkodásnak tartotta volna, ha visszaszívja kijelentését. Az a taknyos kölyök is ajtóstól rontott rá ezzel a téesz-dologgal. Ha legalább otthon nyugodtan meghánytorgatták volna. De még időt se hagyott neki a gondolkodásra. Pedig már lett volna min rágódni. Az ősz folyamán egyre többen léptek be a téesz-be, olyanok is, akik régebben hallani sem akartak róla. És még többen kacérkodtak a belépés gondolatával. Igaza lesz Bokor Andrásnak, egyenesbe jönnek ezek nélküle is, — jutott eszébe egyre sűrűbben.

Leginkább olyankor haragudott önmagára, amikor akarata ellenére is azon kapta magát, hogy ő is a téesz-re gondol. Én ezt így csinálnám, ide nem ezt vetnék. Ilyen és ehhez hasonló észrevételeket tett, ha el-elment a téesz földjei mellett. Sokat gondolt a fiára is. Csak felelne meg, ne hozna rá szégyent. De ezt majd csak jövőre lehet tudni. Ha segíthetné, tanácsot adhatna neki, biztosan többre menne, de azok után még ezt se teheti. Hiába no, hálátlanok a fiatalok. Az ember mérgében mond valamit, mindjárt feldugják az orrukát, és azt várják, hogy az apjuk könyörögjön nekik.

Október derekán Gadárt ágyba fektette a reuma. Mászor is előfordult, hogy fájlalta valamijét, de mindig kikúrálta házi szerekkel. Hanem most semmi sem használt. Az orvos se vigasztalja sok jóval.

— Ápolja csak Lidi néni, ápolja, talán karácsonyra lábra áll — mondta a vizitnél.

Küldte Harkányba is, de hát hogyan hagyja magára az asszonyt a sok munkával? Néha-néha úgy elkapta a fájás, hogy mozdulni se bírt.

— Lidi, hallod, segíts fölülni — kérlelte a feleségét.

Lidi nem tett szemrehányást az urának, minek gyötörje. Szenved az eleget, mikor egyedül marad a négy fal között. Ismerte jól az urát. Semmi se fájt neki annyira, mint mikor tétlenségre van kárhoztatva. Szántani kellene, föld-

ben van még a cukorrépa is, meg a sok jószág a háznál. Maga se tudta, hogy birkózik meg vele.

Egyik este meglátogatta Bajomi, a sógora. Beszélgettek jó két óra hoszszat, de mielőtt elment, csak előhozakodott:

— Hallod-e Lőrinc, a téesz túleszt rajtunk. Ez a Bokor érti a dolgát. Akárhogy számolom, mindenképpen többet keresett egy téesz-tag, mint mi a családban.

— Hagyd abba, hagyd abba, az ég áldjon meg! Ettől meg kell bolondulni. Aki a közelemben kerül, az mind a téesz-ről beszél. A feleségem a mezőn is, meg a vacsoránál is. A fiamat egy évig nem láttam, hazajön, az is a téesz-szel kezdte. Eljössz te, a sógorom egészséglátogatóba, te is a téesz-szel akarsz gyógyítani. Talán ha meghalok, még Szent Péter is azzal fogad: — Te paraszt voltál, odamész a mennyei téesz-be csillagot kapálni. — Ne beszéljetelek nekem erről!

— Pedig Hernádi Pali is mondta a minap: — Csak az a Lőrinc gondolná már meg magát.

Gadár felindultságában hevesebb mozdulatot tett.

— Úú, a derekam. Mi vagyok én, tilalomfa? Menjenek nélkülem, ha akarnak.

— Éppen itt van a kutya elásva. Nélküled sokan nem akarnak.

— Te okos ember vagy, sógor, hogyan menjek így, betegen? Mondhatom, hogy itt vagyok, csak dolgozzon helyettem más, mert én nem bírok?

Erre már a felesége is közbeszólt.

— Hívott Bokor András egészséges korodban is. Most aztán ültess fel, fektess le, hol voltál ilyen sokáig? Így megy ez már hetek óta.

— Hát akkor gyógyulj meg, Lőrinc, a falu érdekében, minél előbb — búcsúzott Bajomi.

*

A „Szabadság”-ban jól mentek a dolgok, az őszi munkákkal is idejében elkészültek. Minden növény lekerült a földről. Vigan duruzsoltak a gépállomás traktorai. Hasogatták a mély barázdákat, hogy a föld teleszívhassa magát nedvességgel.

Mikor az egyik napon mentek haza a répaszedésből, Pista is kint járt a mezőn. Fél délután tájban elvégezték a munkát, máshol már nem volt mit tenni, ballagtak hát a dűlőúton párosával hazafelé. Elöl a fiatalok nótát dúdoltak. Bokor, Pistával beszélgetett.

— Látod, ez most a nagy baj, ez a sok kisparcella. Az egyik belépett, a másik nem. Felemás a határ, pedig milyen szép lenne, ha kiszánthatnánk a mezsgyéket!

Pista lehajtotta fejét és sokáig hallgatott. Tudta jól, hogy az apja is azok között van, akik nem akarják beadni a derekukat. Még a cukorrépája is a földben van. Mikor az apja földjéhez értek, megállt.

— András bátyám, én itt lemaradok. Ahogy megbeszéltük, nyolc órára találkozzunk az irodánál.

Bokor elköszönt és szaporázta a lépést a többiek után.

Közben hátra-hátra nézett, miben sántikál a fiú? Csak nem az apja répáját akarja kiszedni egyedül?

De bizony Pista azt akarta. Hozzá is látott íziben, amit estig elvégez, azzal is kevesebb marad a földben.

Bokor megállította a hazamenőket.

— Elvtársak, odanézzetek! A mi agronómusunk mit csinál? Egyedül birkózik az apja répájával. Ha mi ennyien neki állnánk, egy óra alatt készen lenne, még sötétedés előtt haza is érénk.

Ilyen csodát se értek még a téesz-tagok. Egyéni gazda földjében dolgozának! Compóné nem hiába állt nyelves asszony hírében, mindjárt kész volt a válasszal:

— Látjátok, milyen ember ez a mi elnökünk! Nem elég a magunk földje, még napszámba is hajt bennünket. András, te ki akarsz bennünket zsákmányolni.

Ezt már nevetve mondta. Vele nevettek a többiek is, még Bokor is.

— Nem zsákmányolok én ki senkit, még csak nem is kérek senkit, hogy ingyen segítsen. Beírom mindnyájatoknak a munkaegységet és a magaméból levonom. Én majd behajtom Gadár Lőrincen a legközelebbi elszámolásnál.

Compóné volt az első, aki megindult visszafelé.

— Már csak azért is megyek, hogy láthassam, meddig lesz Gadár Lőrinc adósod.

Pista csak a lármára lett figyelmes, amikor a tagok hangoskodva munkához láttak.

— Elvtársak, mit akartok? Nem kívánhatom én ezt tőletek.

— Te nem. De az apád megér nekünk ennyit — nevetett Bokor.

Két ember is jutott egy sorra, így aztán Bokornak igaza lett. Hamar elvégezték. A többiek megigazították a kupacokat és letakarták bőven levéllel. Bokor meg nagy buzgalommal farigcsált valamit.

— Mi lesz az, András bátyám? — kérdezte Pista.

— Mindjárt meglátod, csak ráírom a szöveget. Így ni, ide letűzzük, mint a sarkkutatók, ha új földre érkeznek, hogy lássák, ki járt ott.

Pista betűzte a szöveget.

„Segítettek a tsz rabjai.”

Megcsóválta a fejét.

— Ezt talán mégse kellene, András bátyám. Nagyon szíven találja ütni.

— Bízd csak rám. Oda is szántam, a szívébe, a legközepébe. Ennek már van előzménye, várjuk meg a folytatást is.

*

Ezen a napon kapott Gadár felszólítást a cukorgyártól. Ha nem szállítja a répát egy héten belül, nem veszik át.

Este nagy rimánkodásra Zsinkóék ígérték, hogy másnap hárman eljönnek napszámba. Lidi reggel jó időben kiment velük a mezőre. Nem telt el bele egy óra, már vissza is jöttek.

— Jónapot, Lőrinc! — nyitott be Zsinkó az ajtón.

— Hogyan, már végeztetek, vagy meggondoltátok magatokat?

— Máskor ne bolondíts potyára. A répád már ki van szedve. Ezt találtuk az egyik kupacba lebökve. Címzés ugyan nincsen rajta, de gondolom, neked szól.

Gadár kétszer is elolvasta. Hamuszürkére váltott a színe a haragtól.

— Megölöm, megölöm. Lidi, fogjatok be, Zsinkó, ti is segítetek, legalább a kocsiderékba tegyetek fel, aztán hajtsd a lovakat.

— Mit akarsz, Lőrinc?

— Ne feleselj, tedd, amit mondtam — parancsolta Gadár.

Nem törődött most vele, hogy rázza a kocsi. Úgy érezte, nem fáj semmije.

Az utcán többen utánuk fordultak — rosszul lehet ez a Lőrinc, biztos a doktorhoz viszik.

Bokor éppen az irodában volt két járasi emberrel, mikor Zsinkó befordult a kapun, az udvarra. Toma bácsi, a könyvelő az ablaknál ült és látta, hogy valaki fekszik a kocsiderékban. A lovakat Zsinkó hajtotta, de a lovak Gadár Lőrinc lovai.

— András, menj már ki, nézd ezt a csodát — biztatta Toma bácsi az elnököt.

Maga is fölkelt és nyitotta az ajtót, Gadárt bevitték az irodába és a fal mellett a padra ültették.

— Szóval eljöttél, Lőrinc? — kérdezte Bokor.

— Nem jöttem, hoztak.

— Egyre megy, fő, hogy itt vagy.

— Négyszemközt szeretnék veled maradni.

Magukra hagyták őket, Bokor a pad elé ült egy székre és várt.

— Örülsz most Bokor András, hogy így megaláztál?

— Nincs igazad, Lőrinc. Nem nézhettük, hogy az agronómusunk egész nap lótfut, este meg holdvilágnál az apja földjén dolgozik egyedül; neki segítünk. Arról aztán igazán nem tehetünk, hogy a mi agronómusunk a te fiad.

— De az a felirat!

— Az csak emlékeztető. Nem gúnyolni akartalak, de ha éppen fáj kicsit, azt sem bánom. Az orvos is azért vágja beléd a kést, ha szükség van rá, hogy meggyógyulj tőle. Nagyobb baj, hogy te ilyen rosszul vagy.

— Csak nekem. Tudod, mikor elindultam, még azt kiabáltam: megölöm, megölöm — már mint téged. Most meg, hogy itt vagyok... De így betegen mit is kezdhettek velem? A múltkor nálam járt a Bajomi sógor, neked volt igazad. Csakugyan rám várnak.

— És te mit határoztál?

— Nektek kell határozni! Jó vagyok-e így betegen? Hanem te András, a gyerek, a fiam megfelel?

— Érti az a dolgát. Csak legyen, aki segít neki. Most éppen nagyon hiányzik egy állattenyésztési brigádvezető. Szóval adhatom a papírt, Lőrinc?

— Tollat is. Csak aztán meg ne bánd. — Na, végre ezen is túl vagyunk.

Pista a tanácson járt, mit sem sejtve nyitott be az irodába, s mikor apját meglátta, majd földbe gyökerezett a lába. Aztán hozzá lépett.

— Édesapám, maga itt ilyen betegen?

— Ne aggódj Pista, már gyógyulóban van — mosolyodott el Bokor.

Gadár szigorúan összehúzta a szemöldökét, úgy válaszolt fia szavára:

— Ez itt nem az apád, hanem Gadár Lőrinc tévesz-tag, akinek az elnökkel volt dolga. Apáddal, majd odahaza tárgyalhatsz.

— De én onnan ki vagyok tiltva — mondta Pista és megölelte az apját.

— Próbaidőre felfüggesztem a tilalmat. Add a karodat, fiam.

Gadár a fia karjába kapaszkodva felállt és kivonszolta magát a kocsihoz. Zsinkó mellé ült a kocsideszkára és a kezébe vette a gyeplőt. Pista a hátuk mögé állt, de az apja hozzáfordult és megkérdezte:

— Van nálad belépési nyilatkozat?

— Nincs, de hozhatok. — Már ugrott is be az irodába.

— Na, jól nézünk ki, ha az ilyeneket még meg is dicséri az elnök — dühögte Gadár a bajusza alatt. Lehajtotta fejét, hogy Bokor ne lássa arcán a mosolyt, majd hozzátette: — Hogyan állítsam össze a brigádomat belépési nyilatkozat nélkül? Vagy te nem így gondoltad, András?

— Látod Lőrinc, tudsz te segíteni betegen is.

A kocsi már elrobogott, de Bokor még ott állt az iroda ajtajában és nézett utána. Képzeletében eléje tárult a falu határa egybeszántott nagy táblákban, és hallani vélte a traktorok duruzsolását.

Kulisch Mária

Réten

*Fürge aranygömböcskékkel labdázott szemedben a nap,
de ahogy rád néztem az arany elhomályosodott.
Langymeleg sugárözön cirógatta bőrünk, virág után
kutatva, szédült dongással repkedtek a méhek.*

*Szemedből szikra csapott az enyémbe,
kezem forró lett, arcomon az
aranyzománc bíborra változott
és ahogy a nádas zizzenő leveleivel
a fénybe tárult: nyújtottam feléd a szám.*

*... felnyílló szemünkbe belesimult a táj,
nyúl iramlott a szántáson, ahol már végetért a rét,
— megfogjam? — kérdezted és nevetve futottunk,
patakhoz értünk, — átvigyelek? — néztél rám
és magadhoz öelve vittél a túlsó partra.*

*Hajunkba szél túrt pajkos kedvvel,
lábunk alatt meghajoltak a fűszálak,
s rügyeiket rejtve-féltve,
ágkarjukkal integetve bókoltak a fák.*

Takáts Gyula: Versek

Ami csak volt, ami csak lesz

Az opálfényű búra alatt
hallgatom, faggatom magamat.
Elöttem arany barokk óra
fekete, acél mutatója
áll egy számon és az égre mutat.
Fekete csőrével mutatja az utat.
Mutatja, magasra mérve szögét
s míg köröttem nyüzsgő a lét,
ott fent, platinatiszta pályán,
ami csak volt s ami csak lesz,
úszik és megfér a csend
kitágult, mértanvázú szárnyán.

Csőröd ezüst kráterekbe

Ej, te kedves kis fülemüle,
alkonyat édes hegedűje,
lágyan és mégis tisztán kicsengőn
dalolgatsz nékem barackfa-felhőn.

Elkezdéd, amint vacsorára
terítget a barackfád ága.
Elkezdéd szürke, egyszerű dalnok
s csillogó nótád messzire csattog.

Messzire s nekem... Édes madár
szavad szép fénye szívembe jár,
amint a padra békén leülve,
lámpást akaszt fölénk a hold tükre.

Néma már lent völgyünk katlana.
Elcsújt az olló és kapa.
Csupán a hold motoz a virágba.
Alig mozdul a barackfának ága.

Alatta újhagyma és kenyér
s míg piros borban fürdik az ég,
csőröd ezüst kráterekbe mártva
hegedülsz a tiszta éjszakába.

Simon Emil: Versek

Permutató

Karórámon a permutató, mint
szarvasbogár hasznos csáppjai.
Tapogatózik enged játszani,
olykor megáll, s rángatózva bölint.

Számok felett lebegve elforog,
árnyéka, mint vékony holdsugár.
Tegyek-e? — kérdem. — Nem muszáj!
Ketyeg, szalad, már ahogy szokott.

Mindig körbe. Mindig egy helyen.
Egyszer azt gondoltam: eltöröm,
rést ütök az üveg-börtönön,
s meleg tenyerembe emelem.

S akkor mi lesz? Megáll az idő?
Továbbélsz? Oktalan csalás!
Napjaimon tapogatva jársz,
egyszer jó vagy, máskor őrjítő.

Tavasz elején

Amikor a levelek kibújtak,
felült rigónk a legmagasabb csúcsra,
s onnan énekel.
Felnéznek rá a fészületlen bokrok,
s levelükön fut, amit kimondott,
s olyan zengő, csőrből csacsogó
lett itt nálunk tegnaptól a szó.

Nincs irigység bennem, hogy rigónk
nem emlékszik arra, ami volt.
Szárnya alól elhessent a tél.

Énekel ő kék virágokért,
hangyáért, a fáért, hogy legyen
magasság, mely hallgat csendesen,
legyen ének, lábainak ág.

Úgy örült, hogy felszállt, visszaszállt,
s gondoltam, hogy egyszer észrevesz.

Rám se nézett, mondta igazát,
míg este lett, elbújtak a fák,
s tündökölt az ég, mint rézlemez.

Mese a csodapásztorról

Sokszor megértem, hogy az aranyló
folyóparton talált a harangszó,
este hétkor, mikor rebegő
Úrangyalákat vitt a levegő.

Ilyenkor a vacsora se kellett.
Szemem elé úsztatta a tengert,
könnyű habját, súlyos moraját,
a nyugtalan, hűvös Dunaág.

Velem húzatta hálóját az ég,
csillag-fogni a halászó sötét.
S mint barackfák ágáról szírom,
csapat madár hullt le a hídon.

S mint temetősen vonószeneke,
a szúnyogok zenéltek. Élt a part.
Sárga falat, kicsiny ablakot
rajzolgatott halványan a hold.

Vártam, hogy a vándorló mesék
pásztora majd ott a partra lép,
s elvonul a nyája reggelig,
lábukkal a füvet felverik.

Hívtam is, de nem jött el soha,
s nálam maradt cifra ostora;
szíjjal, nyéllel hagytam egy faágon,
hogymégha mégis eljő, rátaláljon.

Azóta már elült a harangszó,
volt a folyó szelíd és haragvó.
Bedőlt a part, a szél is kifáradt
zsongatni az egyhangú imákat.

Lázár Ervin

Alkonyat

Békés csend fészkelődik a mezőn, s az alig mozduló levegő hátán lomhán himbálódzik egy harang basszusa.

Vasárnap van. Erre gondol most az öreg Bozai is, ahogy hátát a falnak támasztva sütkérezik az álmosító napsütésben. Vasárnap van s neki itt kell ülnie ezen az elhagyott tanyán, vigyázni erre a két düledező házra.

— A fene egye meg — sóhajt egyet. A hangra felemeli fejét a bogárfekete Űgyes kutya.

— Na mi az Űgyes, felébredtél? — szól rá békítőn Bozai s a kutya újra lábára támasztja fejét.

Egy kíváncsi méh érdeklődve repüli körül az öregot.

— No-no — mormog magában Bozai, — csak meg ne csípjél gazember. Tegnap úgyis kaptam egy fullánkot. — Eres, bütykös kezével végiglappogatja az arcát.

— Meg se dagadt. A ménkü sem árt meg neked öreg — dicséri magát már vagy tizedszer a csípés óta. — Lám a Bori Pista milyen erős, fiatal legény volt, mégis belehalt, mikor ezek az apró kis jószágok megcsípkedtek.

— Erősek vagytok, erősek — néz a zümmögő méhek felé és megfenyegeti őket nehéz kezével. — De velem nem bírtok. Nem ám, nem ám — mondogatja, de csak gépiesen, mert hunyorgó szeme már a távoli akácok közül kinyúló fehér templomtornyot kémleli.

Mennek a misére. Valami ellenállhatatlan vágy fogja el. Itthagyni mindent, füttyenteni az Űgyesnek, aztán beballagni a faluba.

István most biztos kint ül a padon. Nézi a fiatalokat. Igaz a fiatalok már mások, mint az ő idejükben. Urasabbak. De azért jólesne elnézni őket, ahogy elmennek a ház előtt s odaköszönnek. Ott ülne ő is István mellett és visszaköszönné. Mulassatok gyerekek. Aztán nagyokat sétálgatna a kicsi unokáival. Este lefeküdne az eresz alá a zörgős babszalmára és hallgatná a fia, menyé, meg az unokái egészséges szuszogását a szobából. A menyének majd mondaná:

— Nem leszek az utatokba, Mari, ne félj.

Segítenék is meg vigyáznék a gyerekekre.

Lassan-lassan becsukódik az öreg szeme. Nagyot fordul a föld, s az álom színes szárnyán repül tovább — haza.

Únja már itt ezt az örökös egyedüllétet.

— Nem nekem való ez komám — beszélget reggelente a mennyezet nélküli szoba padlásán fészkelő, hunyorgó, öreg bagolynak. Ilyenkor szokott hazatérni éjjeli csatangolásából és keskenyülő, zöld szemével barátságtalanul nézi Bozait. Az meg beszél neki. A vén lángbagoly türelmes hallgató, s ha az öreg elhallgat, bekoppán a szeme.

— Látod, Ügyes — fogja ilyenkor halkabbra a szót Bozai, — ez is milyen egyedül van — s hüvelykujjával az alvó madár felé bök. — Pedig ez elrepülhetne máshova is. Kereshetne magának párt. De inkább egyedül él. Úgy látszik, megszokta.

— Te nem szeretnél hazamenni, Ügyes? — kérdi a kis állatot. Az vidáman megcsóválja a farkát és bolondosan szökdelve elszáguld valahová.

Fiatal még. Ezzel még nem lehet beszélgetni. Bezzeg az anyja! Csak ugy sugárzott az értelem abból a két fényes szeméből, — gondol az öreg régi kutyájára, mely immár otthon maradhat örökké. Jó helye van. A kertben, a nagy, bütyköstörzsű körtefa gyökerei között.

A nap puhábban, gyengébben süt. A ház árnyéka lassan ráterül az alvó Bozaira. Megborzong. Felébred.

Itt az este. A bagoly mocróg egy kicsit, kibújik a tetőre, aztán súlyos szárnycsapásokkal elrepül valamerre.

Bozai füttyent egyet: Ügyes gyere, hazamegyünk. Örökre. De ezt még a kutya előtt sem meri kimondani. Öreges, sietős léptekkel nekivág a gyalogútnak és mellében ismeretlen, félénk örömök tollázkodnak.

Haza! Hazamegy. A fiam az örül. Mari is jó asszony. Nem barátságos természetű ugyan, de a szíve arany. Ő is örülni fog. Biztos örül. Majd kérdezik:

— Mennyi időre tarisznyaljak, apám? Mikor megy vissza?

Kuncog. Nem megyek vissza gyerekek. Egy kicsit megijed. Megbámulja az árnyékát, ahogy hosszan, soványan kúszik előtte. Vékony vagy, gyenge. Otthon kell neked. Otthon, — bátorítja magát és megszaporozza lépteit.

— Jó, hogy meggyütt, legalább eszik egy kis meleg ételt — fogadja a menyé és tányért szed elő a konyhaszekrényből.

A fia újságot olvas. Éppen, hogy csak felpillant.

— Na meggyütt — morogja az apjának, de azért látszik, hogy örül.

Az unokák körülfogják az öreget.

— Mit hozott, nagyapa, mit hozott?

Ő meg boldogan simogatja a fejüket.

— Hozott ám valamit a nagyapa, bizony hozott.

A gyerekek az ölébe kapaszkodnak, ráncigálják.

— Haggyátok öregapátokat — szól rájuk az asszony haragos hangon. Ez rosszul esik az öregnek.

— Nem baj Mari, úgyis olyan ritkán látom őket.

Kanalazza a párolgó levest. Jóleső, meleg érzés hullámszik benne. Ezután mindig így lesz. Eszébe jut a bagoly. Na, egyedül maradsz, — gondolja és elmosolyodik.

— Mit nevetsz, nagyapa? — kérdezi az egyik gyerek és az öregbe belenyílal: most, most elmondom.

De sehogyse tud belekezdeni. Inkább másra tereli a szót.

— István jól van-e?

— Jól — mondja a fia, aztán újra belebújik az újságba.

— Jól az a vén naplopó — morogja a menyé. — Tudna még az is dolgozni, de hát nem fűlik a foga a munkához. Inkább otthon ücsörög.

Egészen méregbe jön, pedig az öreg István nem is rokona. Itt lakik a szomszédban, Bozai gyerekkori barátja.

— Nono, lányom — védelmezi Bozai. — Öreg ember az csak öreg ember.

Nem lehet tülle azt várni, amit egy fiattól. Pihenés köll az öregeknek. Eleget gürcöltek az életbe.

— Itt van maga. Maga is tud pénzt keresni. Az mér nem tud?!

Az öreg elszomorodik, behúzza a nyakát.

— Tudod — kezd bele, de aztán elhallgat hirtelen. Valami csendes bánat telepszik rá.

— Na én megyek is.

— Hát mér nem alszik itthun? Még nem is csomagoltam semmi enni-valót.

— Van még odakint ölég. Azt a jövő héten küldhetek valamit a gyerekekkel — szól vissza az ajtóból.

A hold kerek, csúfondáros képe telten vigyorog le az égről és fura ezerkarú szörnyekké varázsolja a fákat. Az öreg léptei halkan, szomorúan kopognak az éjszakába. Kipp-kopp, kipp-kopp.

A kútkáván ott ül a bagoly és ráhunyorog az öregre.

— Mi az, vártál? — kérdezi Bozai.

A madár, mintha igent intene, meglebbenti szárnyát és elszáll a titkos hangokkal teli éjszakába.

Erdősi András: Kaszkalapáló

Nagyfalusi Tibor

Felhőjáték

Nagy kék levegőben terped vidáman egy kerti padon, lovagolva üli meg,
és derekas villogó beretvával hadonászik
e bogyószemű, bozontos, mákszem-öreg.

Reszket a tüske, siklik a szíjon a nagy fene kés,
surrog a szikra, balra meg jobbra leng a szakáll,
föl-le, föl-le jár a beretva, és mielőtt igazi táncba hevülne —
megáll... Kész, bizony kész.

Nézi az öreg, billeg a fejével, mint a galamb,
csóválja egy csöppet, morog, heherész —
hát bizony, lovagolni nem lehet délig...! — Nézi az élit.

A fény súlyos jegei szökkennek belőle, s alant
víg pörölyükkel nevelik a zsenge füvecskét
hajolni híven öregünknek lába elé —

s büntetik gyorsan a zöld brekegőt: a botor kigugolt melegedni,
most ijedten pillog belé... Ő magasra tartja csillogó késit
s mint a király is, fenséges arccal sújt vele szépen
a gömbölyded égnek négy csücske felé...

Tartja a kést, és hunyori szemmel néz bele hosszan,
akár egy játszi manó, tükrébe terelve földet, eget,
hívón cuppog a szája: és hopp, már benne a rezge világ...

Belecsalta a csalfa. Most mosolyog.

Egy kósza kis felhő, lám a varázstól, benn a tükörbe
tétován körbe topog — béget is félve:
tágabb legelőre szökni szeretne — nem lehet ám!

Rosszul esik az öregnek... Hát ez a hála? — dörmög a bajsza alatt
— én vónék a pásztor, oszt tanúd meg pöszém, hogy ez a karám!...
És villan a penge, csillan a tükre a gyapjas után.

... Bizony, maradj csak
eltévedt felhő:
egy szálíg olyan vagy,
selymesded pelyhű,
mint a legénytoll...

Bizony, bizony, maradjál csak!

... Mert réges-régen, hajdanán
volt egy sugár szőke lány —
— hajh, fehér kontyú már az is,
fehér, fehér, mint te vagy...

Íme, szürke farkas-felleg igyekszik utánad,
homloka, jaj, béborul már ifjú idők pásztorának —
siess tovább bodor bárány,

bizony, bizony, szaladjál csak...!

Csányi László: Versek

Negyven felé

Nem jajszóval jött s lázzal. Fújt a szél kint
és felriadtam éjszaka. Sötéten
zúgtak a fák. A Hold lengett az égen
és olyan súlyosan feszült az ég, mint
egy ázott ponyva. Éreztem, felém int
valaki. Vártam a baljós és ében
éjszakában és nem értettem én sem.
Mint finom kéz, mely durva kelmét érint
csak ennyi volt. Rőt, ködös ősz jött,
más, mint az elmúlt, régi ősök.
Kint megeredt az eső, azt figyeltem,
hogy ablakomnál dobol és ijedten
éreztem, amint visszhangzott szívemben
s számoltam is, harminc, harmincöt, negyven...

Önarckép öt változatban

EMLÉK

Azt, ami elmúlt, nem lelem meg,
a napjaim mély kútba estek,
titkomat sose fejtheted meg,
úgy őrizz meg, hogy én felejtsek.

MINDENFÉLE FÉNYKÉPEK

Az arc, a szemek, mindig ugyanaz,
az érces homlok íve ugyanaz,
a fáradt kéz is mindig ugyanaz,
áe te nem lehetsz soha ugyanaz.

ALARCOSAN

Minden játék volt. Az önkívület.
Játék volt veled s játék nélküled.
Öregszem, lassan minden egyre megy,

hulló életem így őrizze meg
örökkön egynek az emlékezet.

MUNKASZOLGÁLATOS EMLÉKLAP

Irtózatos bakancs a lábamon,
húsz esztendőmön másfél mázsa nyom,
egyetlen kincsem ez az árva nyom,
mely ég mögöttem, mint a sárga gyom:
bosszúd lobogjon gyalázatomon.

HALOTTI MASZK

Ez az utolsó. Soha ne feledj.
Embertől ez a végső felelet.
Keresni is kár, meg sosem leled,
ha kérdezik, mindig ezt feleled:
ember volt, egy volt, az egyetlenegy.

Buzás Andor

Esik

Száll legyező
meleg eső
barna bőröm veri
égi nyílások tágulnak
öröktől fogva kiújulnak
a felhők sebei

hús-csepp sora
sorozata
barna bőrömrre koppan
zúdul a mezőn
a kék vér táncol buján remegőn
bennem s az égi habokban

Sebek sebek
viharok veletek
örökké zárt titkok kinyílnak
barna bőrömrön meleg eső
óh ég földemre ereszkedő
érzékeim húsz zárt szemem
örök titkokra nyílnak

Nagyapám a szénába dölve
pilláin át szűri a tájat
az ég szűrődött most a földre
s szívére elalszik fáradt

Csöpög a kasza orra a száradt
füvek a földbe rohadnak
az ég tündöklő dongói szállnak
pára-raj támad a lovaknak

S a félreállított vella ága
között a földből az égre lát
tükör-szirmán a mindenség vágya
kiváncsiskodik egy kék virág

Hazajöttem, itthon maradnék,
 e gyenge eső-szálak mint ép
 köldökszinór megkötnék engem.
 Valami bokrok-alatti, régi
 szerelmek, őseim vére idézi
 az ismerős föld csodáit bennem.

Szemembe zuhognak ki-sem-mondott vágyak,
 mik annyi szemből itt égre szálltak,
 s hitek, mit felfogott a víz,
 bokrok, füvek és kaszák, — amelyek
 minden kis jelre kiterjedtek:
 a mindenségben laktak és leltek
 jövőre is!...

... aranylegyek
 pöngetik
 cikkázva a tisztuló táj húrjait
 görgetik
 milliárd szétpattant
 szivárvány
 gyöngyeit
 amerre megyek
 láthatatlan természetek
 szorgalmából épül a táj
 a rokon
 az elcserélt
 s bevetett

Sugár-oszlopok kelnek s magasra
 emelik szememnek
 az eget

Esik
 zuhog
 emlékek záporosője
 szál ég-föld szövetébe
 szál a mindenségbe
 szál a végtelenségbe
 beleszőssz
 engem

... Száll legyező
 meleg eső
 barna bőröm veri
 égi nyílások táguznak
 öröktől fogva kiűjulnak
 a felhők sebei...

Várnai Zseni

Utolsó pár előre

Az volt a játék! Kint a réten
ott állottunk kicsiny csapatban,
özlábunk friss futásra készen
vártuk a csengő jelt, ha harsan,
s mikor a mondat fölviharzott,
futottunk mi utolsó párok,
lábunk a földet alig érte,
nem riasztott se rög, se árok:
— Utolsó pár előre!

Azután jött a szörnyű játék:
ott álltunk az utolsó sorban,
köröttünk üszkők feketélltek,
fejünk fölött lángcsóva lobban!
S, akik harcolva, ellenállva
sebekkel verten megmaradtunk,
láttuk társaink pusztulását,
s fülünk még örzi haló hangjuk:
— Utolsó pár előre!

Vad, mérges gázok gőzölögtek,
Máglyák füstje kúszott az égre,
Ó, hogy születhet ennyi kínból
a makulátlan, tiszta Béke?!
És jött, sebeikkel elrútítva,
vérezve jött a jó, az áldott...
s a létezés titkát megoldva
reánküzta az új világot:
— Utolsó pár előre!

Előre hát oly tiszta szívvel,
mint egykor régen kint a réten,
mikor aranyló lepkét űztünk
a gyermekkor tündér-egében...
Mikor volt? Tán ezer éve,
vagy csak negyven év tűnt azóta?
Szobánkban akkor gyertya égett
s most zeng a világ híradója.
— Utolsó pár előre!

Nincs visszaút, és nincs megállás,
mennydörgi létünk áradása,
határtalan jövőbe nézünk,
s ez csak útunk kis állomása...
Nincs messzeség, és nincs magasság,
talán elfér köztünk a Béke...
Ezért, ezért előre!

Előre hát e földi téren!
Ez a játék még most is járja...
Ott áll versenyfutásra készen
az öt világrész ifjúsága...
— Ne engedjük megölni őket
apák, anyák, igaz hatalmak...
mert „a virágok virágozni”
s a gyerekek élni akarnak...
— Utolsó pár előre!

Bertnách Aurél: Szőlőkötöző lány (rasztell)

Martyn Ferenc: Csendélet madárral (olaj)

Kende Sándor

Olaszországi jegyzetek

Romulus sírja a Forum Romanumon, az ősi, pogány Curia előtt... Lent a kriptában még megvan a két etruszk szobortalpazat, melyen a halott őrizetére rendelt oroszlánok álltak és a piramis, melybe a hely megszenteltségétlenítését tiltó törvényt vették 600 évvel időszámításunk előtt.

A Konstantin bazilika két íve, Antonius és Faustina temploma, Spetimus Servus diadalíve, a Tabularium, távolabbról pedig a császári paloták romjai. Valamikor büszke diadalmenetek vonultak innen a Forumra, a Mars mezőkről jöttek a városba a dicső légiók, élükön a győzővel, ki nek a feje fölé rabszolga tartotta Jupiter aranykoronáját, a nép hódoló örömmujjongása közepette is állandóan e szavakat ismételve: „Emlékezzél, hogy ember vagy...”

És a Colosseum... Ha a római nép, évszázadok óta kísértő haldoklásának előérzetében, történelméhez méltó halhatatlan emlékjelet akart volna állítani, akkor se emelhetett volna magának ennél magasztosabb sírkövet. A száz napig tartó megnyitó ünnepségen ötezer vadállatot öltek meg és nagyjából ugyanennyi embert: hadifoglyot, rabszolgát, gladiátort. Nagyszerű újdonságokat mutattak be: törpék és darvak háborúját például, és női gladiátorok küzdelmét. Mert mit keresett Róma népe itt? A császár, a szenátorok, a vesztaszűzek, asszonyok, matrónák, a populus és a plebs, mit? — Vért akart látni, vért, vért, borzalmat, embertelenséget... Ma: egyedül maradt, töpörödött anyókák hordják ide ételmaradékukat a romok közt napozó foltos macskáknak; az állva maradt árkádok, virtuóz építészeti csodák alatt szerelmes diákpárok bujkálnak, és távcsöves, színszűrős fényképezőgéppel a nyakukban, a monumentális méretektől szélütött idegen turisták bámszkdznak fölfelé, nevető németek, komoly, hosszúsoknyás hindú nők, szenvtelen angolok, s fürge, törékeny sárgabőrűek. És tovább: a Palatinus romjai, a thermák kövei között, a katakombák lejárataiban mindenütt így...

Ez tehát Róma? — Ez is Róma.

A fény, a csillogás városa. Mert szűk utcákban is hirdetés- és cégtáblaneon-erdő világít, s mert a rengeteg apró üzlet teljes frontja üveg, üveg egészen a földig, s a kerete fényes sárgarézt, s mert minden harmadikban ajándéknak és emléktárgynak való színes csecsebecséket árulnak, meg ékszer is, talmit és valódit mindenfelé, száz helyen; mert a kávéházak teraszán március elején dekoltált ruhában sütkéreznek már az asszonyok, mellükön, karjukon, fülükben gyöngy, színes üveg, tarkaság; s mert februárban rózsaszínűek már a mandulafák... Házfalnagyságú, kiáltószínű plakátok, az újságárusok standját földig elborító tarka, frivol címlapú bulvárlapok; trapézruha, körömcipőben siető piros, kék, sárga harisnyák, idegen szó, hotelportás ezüstös óriási vállbojttal; s az autók légiója tükrösre fényezi az úttestet, hogy alig mersz a járdáról lelépni... — ez is Róma.

Folyosónyi utcák, s előszobanagyságú lakások. A kapualjakban oldalt kell fordulnod, ha csomag van a hónod alatt, különben nem férsz fel a tekergős lépcsőn. A víz kint folyik az utcán, ahol a nagyfiú az iskolaleckét tanulja, s ahol a hatodik emeletről a földszintig lóg a csöpögő fehérnemű, hogy szinte lúgos szaga van a levegőnek, akár egy mosókonyhában. Este a szemetet nagy kondérban égetik el a kapu előtt, lángjánál melegedve pletykálnak az asszonyok, a gyerekek gombot hajigálnak

a falhoz, így játszanak, — a kis műhelyben pedig még mindig dolgoznak a férfiak és a sihederkásasok: zárat csiszolnak, bőrt festenek, kéken villámlik a hegesztőpisztoly, a kalapács és a reszelő felváltva muzsikál. Néha egy-egy hangos, liliputi motorkérekpár fordul be a szűk utcába, trikós, jókedvű legény vezeti. A hátsó ülésről, övvel összehúzott kék esőkabátban, hozzábújva, fekete csitri fogja át a derekát. S a kis utcában senki se néz utánuk.

Ez is Róma.

De talán az igazán Róma, ahogyan mindez összekeveredve egymásba folyik. Tulajdonképpen nincsenek szegény vagy gazdag negyedek, ősi városrészek és új települések egymástól elkülönülten. A régi városfal ma keresztül-kasul kacsaringózik a város bensejében, csavargásaid közben lépten-nyomon feltűnik, emlékeztet, befolyásolja a hangulatodat és egységbe fogja a szétszóródó képzeletet. És ezekben a mohos, kétezeréves, köves fészkekben ma is laknak, ultrarövidhullámú vevőkészüléken babráló emberek holdrakétáról magyaráznak az aszfalton, — vagy fordítva is: a modern házak kapualjában antik szobrokra lehet bukkanni, melyek régi szökökútakat díszítenek. S az óriási város legüditőbb vize még ma is az Acqua Virgine, melyet hajdan Agrippa vezetett be Rómába a Mars mezőkön át, húsz kilométeres földalatti vezetéken, ezerkilencszáz éve megszakítás nélkül használják és a magánházakon kívül 50 nyilvános kutat lát el. — Kétezeröttszáz évvel ezelőtt a Capitolium már világbirodalmi központ volt, itt őrizték a Sibylla-könyveket, melyekbe nagy veszedelmek idején a szenátus beletekinthetett, ide vonultak diadalmeneteikkel a hadvezérek, s innen indult ünnepélyes fogadalmotétel után háborúba a sereg; majd a középkorban a város kormányzatának központja, — s ma, ma is Róma kormányzójának székhelye. Nagy harangja, a „La Patarina” csak uralkodók halálakor és a karnevál kezdetén szólal meg, — de mivel Itália egy évtizede közjárású, így hát a farsang a legfőbb esemény, másért nem kondulhat meg a torony ősi basszusa. — Vagy: ahogy az ezeréves utcasorba itt-ott hivalkodva odatolakszik izlésszegény századunk monumentális, dekoratív tartalmatlanságának szimbolumként egy-egy márványkolosszus skatulya-kártyavár: ez is, ez mind együtt, ez igazán Róma...

A KÖNYV

Mindjárt a vonaton, még messze Róma előtt, várakozón szimatolni kezdek: — milyen új könyvet láthatok, ingyencsészt, betűcsemegét? Mert, ó bizony, sok itthon a kívánság, a számonkérés, cseppekkel oltjuk szomjúságunkat, és segíyenkezni bátor-kodunk amiért keveset tudunk, — de hát majd itt...!

S a nemzetközi expressz fülkéjében senkinek a kezében se látok könyvet. Pedig olvasnak. Mert hosszú az út, s nem mindenkit érdekel az elfutó táj. Bulvárlapok a kézben s az ülésen félretelve is. Óriási, színes címlapok, rikító, pirosba-narancsba-kékbe-zöldbe keveredő félmeztelen kihívások, nagy idomok, felfingerelnek, nem nézhetsz félre: kézbe kell venni. S gyorsan hajtogatod a lapokat, mert sehogysan következik az, amit a címlap után várnál. „Csupán” filmhírek, családi rovat, divatújdonság, sportfelvételek, rajzos viccek, turista utak, reklámok, és, no igen, — de ettől szomorodtam el, — legalább kettő, esetleg három (csúfondárosan szakmai szóval:) zanzásított világirodalmi klasszikus. Azaz: ötcentis rajzos képekben egymás alatt sorjában a regény főbb mozzanatai, 20—25 ábra, s az alakok szájából kinyúló szalagon a fordulatot előidéző mondat. Emily Bronte: Üvöltő szelek című regénye például, lélektani regény, s milyen mélységeket mer felkavarni! a sötét indulatoknak micsoda kérlelhetetlen logikája korbácsolja az idegeket! — mit kap ebből az ember huszonöt fellengzős képben?! — Én nem hiszem, hogy felkelti ez valakinek az érdeklődését az igazi könyv iránt, inkább leszoktatja az olvasásról, ráneveli az unaloműző lapozgatásra, mely egy-egy ravasz képnél félpercre talán megtorpan még.

S a városban is: először azt kell észrevennem, mert oly kiáltón színes, hogy mit kínálnak az újságárusok? Bódéjukat keresztben-hosszában kiálló rúdakkal méterekre

megtoldják, s csíptetőkkal egymáshoz fűzve a földig lógnak róluk a tarka folyóiratok, divatlapok, magazinok, köröskörül a pulton pedig feltornyozva a fényes címlapú ponyva, angolul, németül, olaszul. Démonian ijeszteni akaró, vagy sexepillel hatni tudó rajzos-fényképes sárga könyvborítók ezek, detektívhistóriák, filmsztorik, szállodai borzalmak, fantomtörténetek, frappáns címek. S ha felületesen nézem a könyvkirakatokat, azt hihetném, hogy a boltok is ezeket árulják. Mert a kirakatok is olyan sárga-kék-piros színekkel tarkák, egymás hegyén a naturalista, színezett fényképborítók, mint az újságárusoknál. Csak amikor már közelebből böngészgetek, veszem észre a giccses borítón Steinbeck, Maupassant, de akár Dosztojevszkij vagy Goethe nevét. Hát ilyen hivalkodó kiállítás kell Flaubert és Dickens „elkínálásához”? Nem a ponyva-ízlés hatása, térhódítása ez? Bocsáttassék meg, hogy így jutott eszembe: ha a sematizmus bizony sokértelemben károsan ülededett a mi irodalmunkra, — itt, ebben a világban mennyire terpeszkedett rá a közízlésre, s mennyire borította el az amerikai sematizmus, azaz a piff-puff érdekesség? Mert az ízléses gúnyában megjelenő könyvek szerényen guggolnak a háttérben, a verseskötetek pedig egészen elbujnak. Böngészni kell, de szorgalmasan és makacsul, beletúrni az utcai árusok portékájába, elmenni a Piazza Borghesere, s a kerekas sátrak sorai közt alkudozni, — s akkor, persze akkor fel lehet fedezni az utolérhetetlen gazdagságú képzőművészeti könyvek, reprodukciós albumok között, és a hallatlanul sokféle, különböző ágú történelmi munkákkal együtt a mai szépirodalmat is. Igaz, valahogy mostohagyerekként. Lehet ugyan, hogy itt is az a cipő szorít, mint a mi kis házunktáján, s aránylag itt is gyéren terem az új, vagy talán e déli kereskedőknek sem szívügyük a reklám nélkül maradó fiatalság, s a Café Greco törzsasztalai mellől füstbe kanyarodó sóhajok alighanem testvér-rokonok a magyar műhelyek panaszaival. Mert ha azért egy-egy könyvből (ki tudja, miért?) mindenáron szenzációt akarnak csinálni, akkor odakerül a kirakatban a közkedvelt zenei életrajzok, lexikonok, almanachok, gyűjteményes kiadások és sorozatos klasszikusok közé. Hát ha még az illető mű filmváltozata éppen műsoron van!

Művészeti könyveket csaknem minden kiadó ad ki, a különböző igényű szerényebb-pompásabb sorozatokat is. Ezeken kívül a múzeumok katalógusai, évkönyvei különböző kivitelben és terjedelemben ugyancsak rendszeresen jelennek meg. Ezekkel egyenrangúak a régészeti kiadványok, különösen azok, melyek igen fürgén hírt adnak a legújabb kutatásokról, így például a mostanában radarral végzett etruszk sír feltárásokról.

A legnagyobb kiadó a Mondadori cég, mely a könyvszakma minden területén rendszeresen jelenteti meg a reprezentatív műveket, s így működése (ha nem is hivatatosan) az olasz kultúrpolitikának szinte keresztmetszeti áttekintését teszi lehetővé. Különböző sorozataiban az olasz és külföldi irodalom elismert nagyságaival együtt szerepelnek kevésbé ismert vagy éppen fiatal írók is. Az „I grandi narratori” (Nagy elbeszélők) sorozat legújabb kötetei: Saroyan: *Ti voglio bene, mama* (Jót akarok neked, anyám!), Maugham: *Questa nostra vita* (Ez az életünk), Bernanos: *L'impostura*, Hemingway: *Öreg halász-a és Du Maurier új regénye*. Színes, megtévesztő címlapú, ponyvakülsejű, olcsó sorozatában Amado: *Zsubiabá-ját* és Sinclair Lewist, meg Georges-Simenont fedezhetni fel. Művészeti könyvei közül a Cezanne-füzet s a Mondrian-tanulmány a legújabb a parádés kiállítású Modigliani-album mellett. Nagy siker E. A. Rheinhardt Eleanor Duseről írt színes, gazdag mellékletű munkája. Dickens: *Nehéz idők és Tolsztoj: Sebastopol* című regénye is mindenütt a kirakat első sorában van, úgyszintén Churchill hatkötetes emlékirata a második világháborúról.

A másik nagy milanói kiadó a Hoepli cég. Római lerakata és üzlethelyiségének kirakatai a város legforgalmasabb pontján: a Piazza Colonna-nál, a Corso árkádjaiban egy teljes háztömb. Elsősorban az átfogó, nagy témaköröket felölelő tudományos művek és magasabb színvonalú szakkönyvek kiadója. Olcsó, népszerű, ismeretterjesztő jellegű könyvet az előbbiekhöz viszonyítva keveset ad ki, a mezőgazdaság terü-

letéről pedig alig valamit. Tájéztetői színes tanulmányai viszont igen közkedveltek, és egy nálunk eléggé elhanyagolt ágazatról: a lakberendezés művészetéről s a bútortervezésről feltűnően sokféle munkát jelentet meg. Ettől a cégtől kerül ki a legtöbb útleírás, csillagászati, építészeti, orvosi munka. Az ifjúságnak szánt kiadványok között itt is még mindig Andersen vezet, no meg Grimm és az Ezeregyéjszaka meséi kisebb és bővebb válogatásban; a nagyobbak részére pedig a kalandos regényeken kívül a nemzeti történelmet és a római hőskort ismertető regényes-legendás elbeszélések végtelen sora kínálgatik.

Ugyancsak milánói kiadású az *Universale Economica* viszonylag olcsó *Libro Popolare*-sorozata, mely a klasszikus gazdaság-filozófiai műveket bocsátja egyszerű, ízléses formában közre, többek között Diderot-t, Pascalt, Dobroljubovot és Szimonov. Orosz kérdését, Courbet realizmusáról írt könyvét, aztán Csernisevszkij: Mit tegyünk című műve szerepel a sorozatban és Barbusse Sztálinról írt tanulmánya.

Nagy siker Giuseppe Tomasi: *Il Gattopardo* (A leopard) című regénye. Az olasz sajtó szinte egyhangúan az utolsó két évtized legjelentősebb irodalmi eseményének tekinti. A könyv szerzője dilettánsként utazgatott, művészeti és nyelvi tanulmányokkal foglalkozott, és hatvan éves korában, röviddel a halála előtt írta egyetlen regényét. A könyv Sziciliáról szól, abból az időből, amikor száz esztendővel ezelőtt Garibaldi csapatai elfoglalták és új, modern világot akartak berendezni az önmagába zárt, maradi, de mégis oly erős tradíciókat őrző szigeten. A roppant lélektani tudással megírt, sokrétű és keblincselő mű a milánói Feltrinelli kiadónál jelent meg és jelenleg a nyolcadik kiadása fut.

Olcsó, kisalakú sorozatot alkotnak a *Bibliotheca Universale* Rizzoli könyvei. A világirodalom klasszikusai kerülnek itt egymás mellé, — ez a sorozat tölti be talán leginkább azt a szerepet, mint nálunk az Olcsó Könyvtár. Csak a legutóbbiakat említem meg, például: Schiller: *Tell Vilmos*, Dickens: *Copperfield Dávid*, Shaw: *Candida*, Lewis: *Főutca*, Shakespeare: III. Richárd és VIII. Henrik, aztán Balzac, Rousseau, Colette, Fielding, Sienkiewicz, Goethe, Goldoni, Merrimeé, Tolsztoj, Turgeyev, Dosztojevszkij *Félkegyelmű-je* és *Osztrovszkij: Erdő* című regénye, majd néhány olyan, amely a mi olcsó sorozatainkból még hiányzik, pedig beleillenek, például Michelangelo versei, Leonardo da Vinci levelei, Plautusz komédiái.

Komoly sikernek ígérkezik, mert máris a második kiadásnál tart Rino Alessi: *Calda era la terra* (Forró volt a föld) című és a Capelli kiadónál megjelent regénye.

A *Riuniti*, mely az Olasz Kommunista Párt kiadója, a világirodalom haladó polgári íróinak megjelentetésén kívül (Zola, Balzac, Maupassant-sorozatok) a szovjet irodalom kimagasló alkotásait bocsátja közre. Gorkijból komplett sorozatot adott ki, majd megjelent *Patyomkin: A diplomácia története* című műve, Majakovszkij 4 kötetes díszes kiadásával pedig az olasz sajtó sokáig foglalkozott s az ismertetéseken kívül több életrajz és elemző irodalmi tanulmány jelent meg, s az *Il Contemporaneo* c. folyóirat decemberi számát csaknem teljesen Majakovszkijnak szentelte. A *Riuniti* verseskötetei ugyancsak előkező helyet foglalnak el az olasz könyvpiacra. Garcia Lorcatól külön, önálló vaskos gyűjtés jelent meg, általában azonban mégis inkább összefoglaló antológiákat állítanak össze: például az új francia költők kötetét Apollinairétől a mai modernekig válogatták, majd reprezentatív kötetben adták ki a XIX. század orosz költőit, az olasz költők 1909—1949 közötti műveiből szerkesztett gyűjtemény pedig a harmadik kiadást éri már. Alighanem e téren hasonló a helyzet a miennkel: csak az új költők fogynak nehezen a könyvesboltokban, de a klasszikusok és a századelejeiek annál népszerűbbek.

De hogy az új verseskötetektől is felsoroljak néhányat: — szerény, puhakötésű, kispéldányszámú füzetekként sorakoznak egymás mellett az *Accademia Italiana dei Poeti* kötetei: Ubaldo Brenna két könyve: *La vela di ieri* (Tegnap vitorlák) és *L'ultima trovadore* (Az utolsó trubadur), Antonio Tagliacarne ugyancsak két fülete: *Frammenti per la donna segreta* (Töredékek a titokzatos asszonyhoz) és *Lettere per l'altra riva* (Levelek a túlsó partra), aztán Arrigo Pecchioli egy kötete, és egy válo-

gátás „Antologia Poetica 1958” címmel, Ugo Fasolo szerkesztésében pedig Nuovi poeti címmel 27 fiatal költő munkáiból jelentek meg szemelvények, töredékek, költemények, többek között Andreassi, Brandini, Di Bono, Luisi, Paolini, Tentori, Totti művei. A verseskötetek példányszáma 1 000 körül mozog, s így természetesen csak a nagyobb forgalmú, vagy magasabb igényű berendezkedő könyvkereskedések tartják.

LIBRERIA RINASCITA

Égészen közel a Piazza Veneziahoz és a Capitoliumhoz, ahol az ókori Róma a középkorival találkozik: modern nagy saroküzlet, a Kommunista Párt kiadójának könyvesboltja. Bent világos bútorzat, könyvekkel terhelt polcok a mennyezetig, s vitrines pult fut körbe az állványzatok előtt az újdonságok mintapéldányaival. Mindebben látszatra semmi különös, — szabályos, megszokott könyvesbolt. Nem tudom, mi adja mégis egyéni hangulatát ennek az üzletnek? Hogy boltíves, és több terem nyílik egybe, mintha szaksoportonként más-más helyiségben tartanák a könyveket, vagy a modern bútorzat a régies építkezésben? — mondom, nem állapíthatom meg hirtelen. Talán a hivatás, melyet a haladó világirodalom terjesztésével betölt.

Vezetője jól ismeri a magyar könyvkiadás és terjesztés helyzetét, többször járt nálunk, s az itthoni szakvezetőkhez személyes baráti kapcsolat fűzi. Beszélgetésünk ezért úgy alakul, hogy én nem sok újat mondhatok neki a mi terjesztési módozatainkról, hanem inkább őt hallgatom.

Nagy általánosságban a terjesztés szervezete olyan, mint nálunk 1947—48-ig volt. A kiadóktól nagykereskedelmi elosztók veszik át az anyag egy részét, az újdonságból annyit, amennyinek a továbbadását lehetségesnek látják, s adják el a kiskereskedő boltoknak. A terjesztők által át nem vett mennyiséget a kiadók közvetlenül, ügynökök bekapcsolásával adják el 10—12 havi részletre.

E sablonos, látszatra gépies menetben, a kapitalista adottságokon belül, érdekes harc folyik a kiadók könyvtermelésének befolyásolására. Egy-egy nagykereskedelmi elosztó ugyanis 4—5 kiadó anyagával dolgozik, természetesen lehetőleg hasonló világnézetű és üzletpolitikájú kiadóval. (Kivétel csupán a Mondadori cég, mely a legnagyobb kiadó, és saját elosztó szervei vannak.) A kiskereskedő boltok pedig — néhány ún. autonóm üzlet kivételével — ugyancsak szövetkeznek. Rendszerint 15—20 kisebb kereskedés egyezik meg abban, hogy az elosztó nagyhatalommal szemben együttesen lép fel. Az ilyen szövetkezés célja kettős: előszöris bizonyos kedvezőbb anyagi feltételek kiharcolása, akár nagyobb viszonteladói árrés révén, akár a bizományi vagy fizetési határidő meghosszabbítása folytán, — másrészt pedig egyes könyvek terjesztésének bojkottálásával, vagy éppen fokozottabb propagálásával kényszeríteni próbálják az elosztón keresztül magát a kiadót bizonyos tervbevett kiadványok elejtésére, vagy ellenkezőleg: magasabb példányszámban való megjelentetésére. Az ugyanis — éppen a kapitalista berendezkedés miatt — nem lehet közömbös a kiadó számára, hogy egy ilyen 15—20 tagú bolti szövetkezés nem foglalkozik kiadványaival.

A Riuniti, a pártkiadó természetesen, sajátságos helyzetéből következően, egyéni módszerekkel is dolgozik. Közvetlen eladói és szervezői hálózata is van. A párton belül nincs terjesztés (kivéve a brosúrákat), hanem propágandával és ismeretterjesztő előadásokkal hívják fel a figyelmet egy-egy kiadványra. Még nem kiforrott forma, inkább a kísérletezés stádiumában jár a faluzó szekerek és az üzemi könyvklubok segítségével történő terjesztés. A Riuniti kiadványai egyre szebbek, és a világirodalom klasszikusainak sorozatos kiadásával egyre színvonalasabbak, úgy, hogy az elosztók és a kiskereskedők fokozott örömmel fogadják. Jelenleg még inkább a hágyományos, megszokott külalakban jelennek meg ezek a könyvek, hogy legalább a formájuk miatt ne idegenkedjenek a konzervatívabb kereskedők.

UMBERTO ALBINI

Ha Firenzéről hallottam, először mindig a Mediciek neve jutott eszembe Michelangelo síremlékalakjaival, majd a Dávid szobor, aztán a Loggia dei Lanzi sűrű szoborerdeje, Cellini és Donatello, a Sabin nők elrablása és Polyxena, majd az aggastyán híd: a Ponte Vecchio, a ráépített ékszerüzletekkel, később a Museo Uffizi, de még inkább a Pitti, mely leírhatatlanul egyszerű s szinte tüntetően puritán külsővel őrzi a világ művészeti értékének tekintélyes hányadát; még csak virágos park sem övezi, hanem kavicsos, szürke térség, ezzel a cicomátlan simasággal akaratlanul is kifejezve, hogy a belső tartalom nem szorul külső dekorációra.

Ezentúl azonban, Firenzére emlékezvén, a műkincsek minden záporos gazdagságával együtt Albini professzor nevét asszociálom. Egy élőét, aki az oly sok halhatatlant idéző itáliai földön a köznapie emberek életének fűszeréül a magyar halhatatlanságokat idézi.

Miért teszi? Ki ő? Hogy jutott eszébe József Attilát fordítani olaszra? S egyáltalán: miért éppen magyarokat fordít? Mi predesztinálta erre az igazán nem könnyű, s az ő hazájában (de sajnos, sehol a nagyvilágban) nem is igen hiányolt vállalkozásra?

A Bibliotheca Nazionale könyvtári irodájában jóideig szótlanul ülünk egymással szemben. Én, mert megilletődve, ügyetlenül dadognék, ha azonnal kezdeném, — ő meg azért, mert nyilván várja, hogy megondjam, miért kerestem fel. Hatalmas teremű férfi, de a szív azonnal kiül arcára, mihelyt elmosolyodik. S ekkorra már én is levettem félszégességemet. Nem kezdek mással, mint hogy megköszönjem neki. S csak utána merem megkérdezni: — miért teszi?

Mosolyogva, jóízű diákévekre emlékezve, meséli, körülbelül így:

Egytemista koromban, borozva, majd sétálva, néha hajnalig vitatkoztunk egymással, hasonló korú diákok. Tudja, mi olaszok nagyon szeretünk vitatkozni. De biztosan maguk is. Különösen, amíg fiatal az ember. Később másról se lehet hallani férfiak társaságában, mint üzleti ügyekről, gazdasági nehézségről és politikáról. De fiatalon, istenem, miről vitatkozhattunk hát? — írókról és filozófiáról! Sok magyar diák tanult itt, néhány az évfolyamtársaim közt is akadt. A vita mindig akkor futott zsákutcába, ha a magyarok saját költőikre hivatkoztak. Mi nem ismertük ezeket, — a fiúk viszont rendületlenül az égbe emelték őket, s lenéztek bennünket, éreztem, hogy lenéznek, mert nem hittük el, hogy a világ egyik leggazdagabb irodalma a maguké. Így bizony nagyon elfajultak a viták. Nem maradt más választás: — no lássuk azokat a híres írókat! Itt olasz nyelven akkor csaknem kizárólag Földi Mihály, Bozzay Margit, Harsányi Zsolt és Körmendi Ferenc, esetleg Zilahi Lajos volt hozzáférhető. Ezek hihetetlen mennyiségben árasztottak el bennünket. Nekifogtam, és elolvastam közülük ezt, azt. Dühösen csapkodtam őket a vitázó magyar diákokhoz: — hát ez az a híres magyar irodalom?! Ez giccs, ez ócskaság, ez kereskedelem! — Hanem az egyik sűrűsörényű fiú nem tágított: nevekre hivatkozott, akik viszont nem jelentek meg olaszul. Így nem lehetett vitatkozni. De éreztem, hogy igazságtalan lennék, ha egyszerűen vállatvonnék és látatlanul elvetnék mindent, ami nem olvasható olaszul. (Ma már csak zárójelek közt jegyzem meg, hogy azért még mindig nem értem, amazokat miért tudták olaszra fordítani, illetve jóformán csakis azokat?) Szóval kutatgatni kezdtem, s német fordításban a kezembe került néhány Krudynovella, egy-egy írás Németh Lászlótól és furcsa-fordítású Ady-vers. Végül azon kaptam magam, hogy már nem szabadulhatok, annyira izgatott a kérdés, hogy nyakig merültem a keresgélésbe. Valósággal megrendített a felismerés, hogy a XX. század elején milyen sűrű sorban, mondhatnám, szinte tömegesen léptek fel tehetséges írók Magyarországon! Először ez kábított el. Mert minden népnek megszületik korszakanként egy-egy zsenije, de hogy egy kis országban egyszerre, kortársként ennyien legyenek, — nem értettem! Mondom, ennek a miértje izgatott, s közben egyre jobban elmerültem köztük, míg aztán felfedeztem magamnak József Attilát. A régebbi vitázó kedv kapott el, szerettem volna az asztalra csapni, dühösített, hogy Európa nem is

ismeri, fogalma sincs róla! De az asztalt hiába csapkodtam volna, — inkább fordítani kezdtem hát. Eleinte csak prózára írtam át, később mások segítségével gyenge utánzatokat készítettem József Attilából. De ekkor már kezdtem magyarul tanulni, mert ha már belekaptam: nem elégítettek ki gyenge fordításaim. Ma már a Római Magyar Akadémia és a budapesti Kultúrkapcsolatok Intézete is segít, de még mindig nehéz, nagyon nehéz. Mert minden fordítás keserves munka, de a magyar nyelv, az egyébkénti fordítási problémákon felül is roppant nehéz, de hát... — s bocsánatkérően nevet —, hát, hiába, nem lehet ugyebár örökké túrni, hogy József Attilát ne ismerjék itt!

Említem neki, hogy tudomásom szerint az első kötet József Attila-kiadás néhány hét alatt elfogyott.

— Persze! Hiszen a XX. század egyik legnagyobb költője! Óriási hatással van a mi fiatal költőnemzedékünkre!

Aztán újabb terveiről beszélgetünk. Prózai antológia összeállításán dolgozik, mellyel a magyar regény- és elbeszélőirodalom fejlődéséről akar képet adni. Főbb állomásai: Jókai, Mikszáth, Gárdonyi, Móra, Krudy, Móricz, Karinthy, Kosztolányi, Tamási Aron. Legtöbb nehézsége a Móricz-novellákkal van: az ő nyelvi áradását nem lehet a „szótári” olasszal érzékeltetni, szinte új szóképeket kell kitalálnia, vagy a szicíliai szegényparaszti tájnyelvet alkalmaznia, hiszen a századforduló magyar falujának nyomorult életéhez ritmusában és temperamentumában a szicíliai „külön világ” áll legközelebb.

Később megint inkább a költőkről beszél:

— Próbálkoztam Radnóti, Kosztolányi, Ady verseivel, de sajnos nem nagy sikerrei, érzem, gyenge fordítások sikerültek. Nézze csak, a fordítás során valami mindig elvész, az átültetést vagy a muzsika, vagy a ritmus, vagy a hangulat sinylí meg. József Attila ritmusa, rövid sorai, kijelentő tömondatai jobban megfelelnek az olasz verselésnek. Persze a vers varázsa mindig a muzsika, a hangulat és a tartalmi súly egysége, de József Attilánál talán mégis inkább a tartalom dominál, és ezért is jobban fordítható. Ami viszont belőle képzettársítás vagy majdnem szizofrénia: az éppen-hogy európai jelenség, modern idegállapot, s a zilált, hajszolt nyugati ember azonnal megérti és megérzi. De ha egészen őszinte akarok lenni... hát bizony József Attila áll hozzám a legközelebb, ezért sikerül őt fordítanom a legjobban. Az ő problémái az én problémáim is voltak vagy jelenleg is azok, s így ha az átültetés során el is veszítek belőle valamit, helyette magamból adhatok hozzá, míg viszont ha bárki mást fordítok: valahogy mindegyik kicsit József Attila lesz. Éppen ezért a prózai antológián kívül megmaradok most már nála, hamarosan lesz egy második kötetre való új fordítás készen, — de mégis nagyon szeretném, ha akadna itt valaki, aki Adyt, Tóth Arpádot, Juhász Gyulát, Kosztolányit és Illyés Gyulát fordítani tudná, mert (— s most megint olyan tüzes, mint a diákkori viták közben lehetett —) tűrhetetlen, bűnös állapot, hogy nem ismerhetik őket elegendően, hiszen felmérhetetlen hatással lennének fiatal költőink fejlődésére!

Unberto Albini... Szerinte Petőfit, Madáchnot, Vörösmartyt, Aranyt mindenki ismeri, — az újabbakat, a XX. század gazdag áradását pedig meg kell ismerni: ezért dolgozik. Többször járt Magyarországon, legutóbb 1958. decemberében. Élő íróinkat becenevükön említi (Karinthy Cini, Jékely Zsoli), mintha bennfentes módjára, tolvajnyelvünkön is tudna.

Megigérte, hogy hamarosan újra Pestre látogat...

VELSQ MUCCI

Az *Il Contemporaneo* (A kortárs) című irodalmi és művészeti havi folyóirat szerkesztőbizottságának tagja. Költő, egy csodálatos nemes, Bertolt Brechtnek ajánlott versét („Az embereket rémületbe ejtő arcok múzeumában”) olvastam a magyar Kortárs-ban. Két verseskötetét ismerem: *L'Umana Compagnia* 1953-ban jelent meg,

az Oggi e domani című 1958-ban. Nem fiatalember, de a szemefénye ifjúi hitet sugároz, s érzem, hogy nem vakhit ez, hanem olyan, melyet sok harc és szenvedés érlelt, s mély, fekete távolból néz messze, messze előre. Nem handabandázik a nagy szavakkal, — meggondolja mindegyiket mielőtt kiejtené, mintha leírná. Mondom: költő...

Erős, csípős bort iszunk, s talán egy órája beszélgetünk már elégedetlenül és nyugtalanul, könyvekről, az írók helyzetéről, a szűk lehetőségekről, s arról, hogy elborít mindent (ő azonnal közbevág: — „Csak látszatra!”) a másodrendűség. Ő a bizakodóbb, de valahogy mégis csak sikerül kifújnom elkeseredésemet.

Igen, az elkeseredésemet. Mert itt, ahol minden kapualj műemléket rejteget, és a levegőben szinte tapintható a művészet pára-sugárzása, itt, az ősi alkotások tövében érezhető csak igazi keserűséggel, hogy mennyire szimplifikálódott, ellaposodott a XX. századi közlés. Ezeknek a régi alkotásoknak a sora ugyanis nem egyes kiváltságosok fejlett ízlésére vall, s nem arról van szó, hogy akadt néhány magasműveltségű építész, Bramante, Michelangelo, Rafael, Bernini, — hanem az épületsorok összehangolása, a közterek beiktatásának ízléses szimmetriája, a szobrok elhelyezése, a perspektívába kényszerített szemlélődés, röviden tehát az, hogy mindez nem elszórtan és rendszertelenül jelentkezik, bizonyítja, hogy ez volt az általános, a normális, a tömeges, a standard. Viszont: ha ebben a légkörben felnőtt népnek is a bulvard-lap, a naturalista olcsóság lett a szellemi főtápláléka, akkor végzetesen reménytelen a kultúrának jövőt-formáló erejében hinni.

Velso Mucci végighallgatott tehát. Ő nem látja ilyen elkeserítőnek a helyzetet. Figyelmeztet is, hogy ne keverjem össze a dolgokat, és ne vegyek mindent „egy kalap alá”.

— Kétféle kultúra van. Az egyik a hivatalos, azaz a hatalom kiszolgálója, jelen esetben az amerikaizált, külsejében naturalis, ízléstelen, belsejében pedig kalandokba vesző s agyoncsépelt izgalmakkal az eszmeiséget elmosó irodalom. A másik, igaz, lassabban hat. De hát! Lassabban s nem olyan hivatkozón, sőt talán észrevétlenül, de mélyebben, tartósabban, és megmozdító erővel. De hiszen ez mindig így volt: a jó gyümölcs sokáig érik, az igazi bor hosszan forr, igaz?

S példaért nem nyúl messze. Itt van kéznél az *Il Contemporaneo* c. folyóirat. Két évvel ezelőtt még hetilap volt és sokkal kisebb terjedelmű. Amikor elhatározták, hogy nagyobb kivitelben, havi folyóiratként jelentetik meg, s kizárólagosan marxista kritikai nézőpontról szerkesztve: bizony sokan féltek, hogy, amint mondani szokás, a közönséggel baj lesz. Csakhogy éppen ellenkezőleg történt: az érdeklődés rohamosan növekedett (és éppen az értelmiség körében), úgy, hogy ma ez az egyetlen irodalmi-kritikai lap, mely 6 000 példányban tud megjelenni.

Itt kell megemlíteni, hogy a többi folyóirat általában mind csak 2—3000 példányban kerül ki a nyomdákban: a firenzei *Il Ponte* (középutas jellegű, irodalom-politikai), az ugyancsak Firenzében szerkesztett és szintén közléptájt haladó *Belfagore*, valamint a haladó polgári *Paragone* (külön irodalmi és külön művészeti kiadványként is megjelenik), a Rómában kiadott katolikus irodalmi lap, a *Fiera Letteraria*, a milanoi *Letteratura Moderna* (haladó polgári), és a Moravia lapja, a római *Nuovi Argumenti* is.

Velso Mucci több magyar költőt ismer német és francia átültetésekből. Nyers szövegek segítségével vagy francia közvetítéssel szeretne fordítani, mert mint mondja:

— Hiányzanak nekünk a magyarok. Tudjuk, hogy vannak, hisszük, hogy tehetségesek, de nem ismerjük őket. Hiányzanak!

Egyébként készül is hozzánk. De előbb meg akar kicsit ismerkedni a nyelvünkkel, hogy életünket, szokásainkat, gondjainkat akadálytalanabban érthesse meg.

SZÍNHÁZ

Az olaszok általában azt mondják, hogy ha színház, — hát legyen inkább opera! Két prózai mű mégis izgatón foglalkoztatta az ínyenc-irodalom közönségét.

Az egyik Marceau (akinek Tojás című színművét nálunk is hónapokig játszotta a Nemzeti Színház) új darabja, melyet *Il pappo reale* (Királyi eledel) címmel a Teatro Quirino mutatott be. Tulajdonképpen a Tojás ellenpólusa, illetve női (vonatkozásban történő) megfelelője. Itt egy asszony keresi, élete eseményeit vissza-visszagörgetve, hogy miképpen jutott „idáig”? — Formabontás? — Vagy talán helyesebb, ha azt mondom: a formabontás tulajdonképpen máris forma. Más forma, mint az antik drámáé, de ismérvei már ki is számíthatók. A másik darab, amelyről mindjárt szölok, még inkább felbátorít erre a következtetésre. Az írók nyilván nem a tartalmat, a mi-t, hanem inkább a hogyan-t keresik megoldásukban, s mégsem üres formakérdés ez, hanem a ki nem fejezhető (vagy kifejezni nem mert) lényegét választékos mondatokkal, „kihegyezett” jelenetek részlet-reflektoraival legalább érzékeltetni próbálják. S az érzékeltetés mégsem utolsó eszköz az ábrázolás irodalmi fegyvertárában.

A másik színmű Arthur Miller, haladó-érzelmű amerikai íróé: „*Uno Squardo dal ponte*” (eredeti címe: *A view from the bridge*, Látomás a hídról.) Amerikába vetődött szegény szicíliai emigránsokat látunk a színpadon. A társadalmi keresztmetszet igényével indul, aztán bizonyos szerelmi problematika feszegetése felé kanyarodik. Komplikált lelkek összeütközése, vagy talán nem is összeütközése, hanem csak súrlódása, hiszen a konfliktus olykor nem is a színpadon robban, hanem csak a robbanások *eredményei* döbbsenek meg: az éles expozíciók után eredmények ábrázolását kapjuk, — legtöbbször a rezonőr magyarázatában. Mert ebben a darabban is van rezonőr-komentáló: az emigránsok ügyeinek intézője, s azt fejtegeti, ami lélekben, a „tudat alatt” vagy látszólag értelmetlenül történik. A dráma legtöbb kérdése megoldatlan marad, sőt: éppen a konfliktust előidéző problémák tisztázódnak a legkevésbé. Tanulság persze levonható, a rezonőr ki is mondja a végén: „Noha tudom, hogy miben állt a rosszasága, s hogy ezért nem kellett volna meghalnia: — reszketek. Riadtan eszmélek arra, hogy bár zavaros az emléke: — ő maga mégis tiszta volt, mert teljesen felfedte magát, hogy megismerhessem. Ezért jobban szeretem őt, mint ahogy bárkit ezentúl szeretni fogok.”

A Teatro Eliseoban Pirandello: *I giganti della montagna* című színművét játsszák. Három eredeti bemutatót is meg kell említeni: A Teatro delle Arti állandó társulata Guido Rocca 3 felvonásos komédiáját (*Un blues per Silvia*) tűzte műsorra, a Teatro Valle Franco Brusati és Fabio Mauri: *Il benessere* (A jólét) című színművét próbálja, a Pirandelloról elnevezett színház sikere pedig Dino Geatani: *Notte di nozze* (Nászéjszaka) című darabja. Egyébként, mint mindenütt, elég gyakori itt is a regényből írt színmű. Így került sor például Ercole Patti: *Un amore a Roma* című sikeres regényének dramatizálására, melyet a Teatro Parioli mutatott be.

Különben Ugo Bettit tartják Pirandello után a legjelentősebb olasz drámaíró-nak. Betti (1892—1953) tizenhárom színdarab szerzője. Első darabját 1926-ban írta, s írói évei a faszizmus kietlen korszakára esnek. És talán ez a tény árulja el, honnan, milyen irodalmi világból jött ez a nagy drámaíró? Az iskolát, az irányt, melyhez tartozott „ermetismo”-nak, azaz hermetizmusnak nevezték. Az ermetismo költői valóban tudatos elszigeteltségben éltek, és ami fontosabb: ilyen ellenpontról írtak, alkottak az akkori Olaszországban. Allegoriákba és mesékbe menekültek, hogy elmondhassák az igazat, az emberi lényegét. Ezt tették még a különben olyan realista írók is, mint például Vittorini, a híres „Szicíliai beszélgetések”-ben, sőt Pavese és egyes könyveiben Moravia is.

VIA MARGUTTA

A többiekhez viszonyítva ebben az utcában aránylag kevés autó jár. Az üzletek és műhelyek is csendesebbek. Régiségkereskedések hirdetik szerényen közelgő aukciójukat, az üzletek javarésze antik stílbútor-raktár, szomszédságukban aranyozó és képkerekező műhelyek, és 20—30 lépésenként egy-egy műterem, földszintes, közvetlenül az utcára nyíltan, s az üvegajtó világosságában itt-ott maga a festő dolgozik.

Ez Róma hivatalos művésznegyede. Itt van a képzőművészeti főiskola, a művészkvartély (kertjében és halljában ókori szobrok sora), s évente kétszer, ősszel és tavasszal itt az utcán állítják ki műveiket a fiatalok 3—3 napra. Ilyenkor a kapualjakban, a falakon, a kerítésekben is minden helyet kihasználnak, sőt e modern és akadályokat nem ismerő titánok helyenként a kövezetre festik kompozíciójukat.

Most tavasszal a Via Margutta és a vele párhuzamos Via del Babuino tárlatai közül a kritika elsősorban Luigi Bartolininak a Galleria Alibert-ben kiállított grafikáit, rézkarcait, tusrajzeit ismeri el, és a La Fontanella-ban Veva Toncic impresszionista festményeit. A műértő közönség szép számmal látogatja a Galleria San Marco tárlatát: Laura Maaperä és Giulio D'Angelo nagy-foltos olaj tájképeit. Enrico Bordini absztrakt grafikákat állított ki, a Galleria Zanini-ben Lezoche festményei, az Il Camino termeiben pedig Bruno Ruggeri humoros kerámiái, mozaikjai és absztrakt akvarelljei a legemlékezetesebbek. Az Olasz Festők Téli Szalónja Luigi Lochi, Zangarelli, Domenico, Melillo, Brancalene, G. Fibeck, Island Guizzo alkotásait mutatja be. Kis hírlapjuk, az Il giornale di Via Margutta a második évfolyamnál tart, figyelemmel kíséri ennek a külön világnak az életét, művészeinek törkevéseit, és beszámol az új alkotásokról.

AMADEO MODIGLIANI (1884—1920)

Jóval a halála után most fedezték fel igazán. Sok hányódás, rettenetes nyomor után hagyta el hazáját, s alkotóéveinek javát Párisban bekövetkezett haláláig Franciaországban töltötte. Ma csaknem minden kiadó gondoskodott egy Modigliani-album, reprodukciós gyűjtemény, vagy legalább életrajz megjelentetéséről, — s az autóbuszok hirdetése vagy az utcai falragaszok sora feltétlenül beterel a Galleria Nazionale D'Arte Moderne tárlatára, Modigliani alkotásaihoz.

Az első teremben üveg alatt őrzött művészeti írásai és levélváltásai, a falakon pedig felnagyítva a modern világ nagyjainak elismerő véleménye kéziratban, újságkritikában, baráti levelekben. Camus fájdalommal írja, hogy „Európa a XX. század egyik legnagyobb, vagy éppen legjelentősebb festőjét veszítette el Modigliani korai halálával.”

Képeinek túlnyomó többsége portré. Messziről szemlélt arcok, abból a távlatból, ahonnan a homlokra és száj köré gyűrődött természetes ráncok már nem láthatók, — a lélek, a fájdalom csak a szem ívében, a száj vonalán villan, vagy legfeljebb a testtartás árulkodik. Tehát: a festő addig távolodik a modelljétől, míg a természetes vagy nem-fontos részletek egy-színre simulnak, — de hátrálva tőle egyszersmind magával viszi a lényegét; a lényegét, amit viszont egészen közelről, belülről csipett el, s amit aztán éppen a távolodás folyamán kisimult lényegtelenbe ültet. Művészetechnikája pontosan ez a kettősség: az általánost, magát az embert, a modellt elmosódó távlatba állítja, ugyanakkor viszont az egyéniségre, a jellemre, s a fájdalom okára világító egyetlen rándulást éles, célbataláló, kiáltó pontossággal, közeli részletességgel festi az elnagyolt, messziről nézett, ráncatlan, egy-színű arcra.

Igaz-e, hogy korunk csak a lényegre kíváncsi? S ezért éli-e Modigliani éppen most a fénykorát? — A Modigliani-termek szomszédságában kiállított egészen új alkotások között forgolódva az a benyomásom, hogy ezek a festők abban követték csak Modiglianit, hogy ők is eltávolodtak ugyan a modelltől, de ők a lényegeset már el se akarták csípni, hanem az egésznek egyszerűen hátatfordítva, csak az emlé-

kezetükben megragadt egy-egy szimpla csíkot húztak a vászonra. Nekik már semmi se lényeges, illetve csak egyvalami: — a távolság. Ekkora távolságból minden csak fekete folt (mert múzeumi kiállított tárgy például egy fekete tábla is, néhány dudorodással és két-három kisebb kerek lyukkal), vagy egy sima, keretre kifeszített zsákszövet, melyen a szakadásokat sötétebb kanavászonnal foltozta be a művész (mert ez is kiállított anyag Modigliani szomszédságában!)

De hogy művészi hivatás-e ilyen távolságból nézni a modellt, azaz az embert, s lehet-e művészi eszme mindössze azt ábrázolni, hogy az idegen magasságból hidegen alápillantva milyen semmi az élet? — nem hiszem.

ACCADEMIA D'UNGHERIA IN ROMA

Via Giulia: ez volt a város első egyenes utcája, az 1500-as évek főútvonala. Az 1. házszámot viselő Palazzo Falconieri 1927 óta a Római Magyar Intézet székhelye.

A legutóbbi néhány évben a két ország közti feszült politikai légkör csaknem teljesen megbénította az Intézetet. De most már rendeződött a helyzet annyira, hogy újra elkezdhetette normális működését. Tevékenysége kétirányú: egyrészt felszívni, átvenni, magunkévá tenni az olasz kultúrából mindazt, ami általános érvényű és örök emberi nagyszerűség, — másrészt pedig megmutatni itt s a nagyvilág szeme elé tární mindazt, amire múltunkból és jelenünkben büszkék vagyunk: kulturális, tudományos, művészeti értékeinket. Eppen ezért az Intézet rövidesen újra megnyithatja kapuit ösztöndíjjal ide küldött fiatal művészeink és tudományos kutatóink számára. Folyik már a könyvtár rendezése is, anyagának feldolgozása, hogy a rendszeres kölcsönzés megindulhasson, látogatni lehessen az olvasótermeket, és hogy a tudományos irodalom rendelkezésre bocsátásával bekapcsolódjék az Intézet az itteni akadémiák együttes munkájába. (Éppen az elmúlt napokban jelentkezett például az egyiptomi és a belga akadémia, s bizonyos együttműködésre tett javaslatot.) A szakkönyvtár feldolgozása után megküldi majd a katalógusokat az egyetemeknek és a tudományos intézeteknek.

Az Accademia egyik legmaradandóbb emlékü rendezvénye az a könyvkiállítás, melyet az 1958. évi magyar kiadás terméséből állítottak össze, s mely kellő csoportosításban áttekinthető képet nyújtott a magyar klasszikus és jelenkori irodalom, a világirodalom, az ifjúsági, szakmai és zenei kiadványok arányosságáról. Külön csoportban mutatták be a díszes és bibliofil könyveket, de a látogatókat a kiállításnak az a része lepte meg legjobban, mely az olasz íróknak magyar nyelvű kiadványait sorakoztatta fel Petrarcatól, Dantetól és Goldonitól kezdve egészen Pratoliniig és Moraviaig. Csodálkoztak és meghökkentek a széles skálán, de még inkább a példányszám magasságán.

Altalában a rendezvényeket, előadásokat és filmbemutatókat egyre többen látogatják az olasz értelmiség vezető köreiből, és megtalálják velünk a régi barátság meghittebb hangját. Hiszen ennek a barátságnak közös szálai messze nyúlnak vissza a történelembe, s akkor szövődtek a legszorosabbra, mikor a két nép annyira egyforma tüzzel vívta szabadságharcát a közös elnyomó osztrák uralkodóház ellen. S amikor otthon kiverték kezünkől a fegyvert: még a Bach-korszakban is futotta erőnkől, hogy ezrelék adjunk hőseket Garibaldi seregébe, ezen a földön verekedni tovább a zsarnoksággal. Garibaldi magyar légiónjára még emlékeznek itt, tudják, hogy Türr István volt a vezérkari főnöke, ismerik Klapka György tábornok nevét, és ma is az elesett Tüköri Lajos ezredes nevét viseli egy szicíliai laktanya. Az olasz nemzeti állam megteremtésének centenáriuma ez évben ünneplik, s bizonyos szó esik Klapkákról és Tüköriről majd. A két ország ügyei nehezen illeszkednek ugyan; — de a politikát nem mindenütt a nép csinálja, nem ez a nép, mely szereti a magyarokat, a magyar népet, s mellyel könnyű szót értenünk. A Római Magyar Intézet ennek a gondolatnak a háza.

HONVÁGY...?

S. T.-t utoljára négy évvel ezelőtt láttam a Madách Színházban egy közepes szerepben. Most Firenzében találkoztunk. Egyébként jelenleg Bécsben él, de feliratkozott a kanadai kivándorló-listára.

Ezt ő mondta:

— Otthon minden érdekelt. Ugye emlékszel a vitáinkra? És nemcsak a hazai, szakmai csatározások izgattak, melyeknek a hátterét: az ismeretségek kusza szálait könnyű észrevenni, hanem tudtuk bizony, hogy melyik Shakespeare-szerepre készül Lawrence Olivier, számontartottuk a stuttgarti Jedermann-bemutatót, az új O'Neil darab színpadtechnikai lehetőségeit úgy tárgyaltuk, mintha mi készültünk volna az előadására, és felvillanyozott a hír Ebe Stignani Aida-produkciójáról. Én nem szerettem a pátoszt arról, hogy: — honvágy. Inkább így fogalmaznám meg: — ma nyugodtan megyek el Maria Schell plakátja előtt, a Burgtheaterben még nem voltam (pedig Pesten még az olyan újsághírre is felfigyeltem, hogy a Wiener Staatsoperben Karl Böhm vezényli a Varázsfuvolát), tudok a svájci Dürrenmatt-bemutatóról, és megnézhetném Osborne új drámáját; elolvasom a híradásokat, de... hát ez az: *hogy csak tudomásom van* minderről, de *nem mozgat meg*. Otthon örültem vagy dühöngtem Major III. Richárdjának, vagy a New York-i Hamlet-próbálkozás hallatára, — itt viszont regisztrálok csupán. Nem örvendek, s igaz, nem is mérgeledöm. De éppen ez a legborzasztóbb. Mert — érts meg: — azelőtt, bár otthon laktam, mégis az európai szellemi közösségben éltem, úgy éreztem. Én otthon azt hittem, „európai” vagyok, azaz hogy az európai szellemiség az enyém is. Érthetetlen, hogy ma, itt, miért nem érzek magaménak semmit...

*

Az ember végzetesen javíthatatlan: semmilyen körülmények között sem érzi jól magát, sohase megelégedett. Rómában a februári napsütés felfakasztja már a mandulafák rügyeit, s a ciprusoktól és olajfáktól télen is zöld ligeteket rózsaszínnel tarkítja; a téli tüzelés százféle kényelmetlenségét nem ismerik itt, hanem leburnul a bőrük már tavasz előtt: — de ha kis szellő fúj, vagy száraz áramlat fut el a város fölött, mit a derűben sétáló idegen észre se vesz: sirokkót emlegetnek, és kétségbeesetten panaszkodnak a „rettenetes” időjárásra.

Mondom, az ember javíthatatlan: otthon semmi se jó.

De kilépve a mindennapok medréből, mást is látva, becsülni kezdjük azt, ami odahaza csak megszokott volt. Amit mosoly és derű nélkül csupán elfogadtunk. Az idegen világban, bár ragyogó arccal csodáljuk az ámulatra érdemeset: magunkban döbbenetesen eszmélünk sok nem-csillogó csodára, mit otthon észre se vettünk, — meghajtjuk fejünket...

Velso Mucci
Ismertem éjszakáidat

Pierluigi Cocito-nak

Ismertem sötét éjszakáidat.
Anyád elmondotta nekem,
hogy a rettegés sziklái
fenyegető árnyakkal borítanak
s ha mozdulnál végre,
megroppan
súlyúktól gyenge, ifjú csontod.

Vaksággal vert meg balgaságom,
azért nem láttam
játékos zsarnokod, a vad pajtást,
aki árnyékként tart veled,
háromesztendő óta már,
gyermekségednek
minden elröppenő napján.

Ő ad kezédbe bujtogatva
rozsdamarta vasakat,
hogy hadonászz, üss, forgasd kedvedre,
mint a háborúban,
melyről nem is tudod,
mennyire valódi.

És egy végzetes napon
kötelet nyomott markodba,
szólván: béklyózd meg csuklód és bokád,
hadd lássuk félsz-e
vagy szemébe nézel
a kinnak, mint atyád tette akkor,
s az első kampóra
kösd fel magad!

Anyád talált rád félholtan,

A mi bűnünk, kis Pierluigi,
 hogy nem tudunk olyan hazát adni,
 melynek nincsenek éji szörnyei,
 ahol a rettegés kerül
 tünékeny éjszakáidon:
 hazát, melynek nem rontja levegőjét
 bitang fasiszta,
 aki rád, s anyádra feni kését,
 hogy véretekkel váltsa meg gonoszul újra
 júdásaranyát
 igazáért megölt atyádnak sírján.

Az ország, ahol mindez megtörténhet,
 a mi hazánk!
 Nyüzsg itt a söpredék, rombolva még,
 nyíló értelmet fertőzve öli;
 de akad még egy
 ember, akit hívj költőnek egyszerűen,
 s aki, mióta téged ismer,
 most ébred csak a tudatára,
 hogy szertelen, vad gyermekjátékaid
 e korba illők, igaziak,
 valódi csaták, véres háborúk, melyekben
 lépésről-lépésre
 a félelmet az éjszakába űzted,
 teret szerezvén gyengéd nappaloknak,
 óva — ha magad nem is —
 legalább anyádat.

Bús haza ez,
 mondom magamnak, kis Pierluigi.
 Magamnak, hisz én írtam atyádról
 néhány verset
 és reméltem, hogy ezekkel
 törlesztettem már minden tartozást,
 amit olasz költőtől te bármikor számonkérhetsz:

Éljen a szabad Itália! —,
kiáltotta, s ahogy torkát
megszorította a hurok, pillanatig
fiához szállt gondolata
szinte süvítve; és a hitves
reménytelen zokogására hagyta örökre
minden férfiurejét és lázadó ifjúságát.

Mit tehetek, kérdem magam sötéten,
 ilyen hazában mit tegyek,
 ha nem tudok már mást,
 csak szavakat sorolni,
 melyek egy fiú félelmét idézik
 kegyetlenül,
 míg vádló hangommal
 a borzalom és rettegés újabb meg újabb
 hullámain zúdítom rá?

Már tudom.
 Bocsánatot csak akkor érdelek tőled,
 ha szám immár lezárva,
 kezemben fegyver vasával állok eléd,
 fegyverrel, mely legyőzi régi rettegésed
 és diadalra segít téged,
 ha indulsz megvívni végső háborúdat.

Róma, 1958. január 1.

Fordította: Mészáros Ferenc

Kulcsár János

Mielőtt végleg válni kell

Ne szólj; beszélni bűn, ha lelke nincs a hangnak.
 Izzásaink helyén emlék-torzók maradnak...
 Volt vágyak vérpadán von végső számvetésre
 múltunk sok meg nem oldott, megmérgezett miértje.
 — Nem vártam tőled mást, mint adni tudsz, de mégis,
 lehettél volna jó is, lehettél volna szép is,
 mert szótlán tűrtem én, hogy lázas fényben lászon
 botlások szégyenével megsértett öncsalásom.
 Azért hullt rád vakítva e rózsaszínű semmi,
 hogy józan senkiséged ne tudjam észrevenni.

Aprócska szócsatákra találtunk száz megoldást,
 s nem fájt (miért nem?) akkor, hogy elvesztettük egymást!
 Te félted tán követni megtévedt szárnyverésem,
 s az útvesztők ködében nem vártalak meg én sem.
 Ne szólj. Beszélni bűn; csak szószegő szavunk van.
 A vád kérdőjelét oldjuk meg önmagunkban!
 Mi válunk, válni kell, s ha sárban már az emlék,
 hadd őrizzünk meg annyit, amennyi megmaradt még!

Gazdag Erzs: Gyerekversek

Hivogató

Gyere velem kis virágszál,
oda, hová a madár száll!
Tökszár dudát faragunk;
hét országon száll dalunk.

Tengeren is által megyünk.
Csak sírunk, meg énekelünk.
Csillag lesz a pogácsánk.
Az éjszaka vigyáz ránk.

A bohóc köszöntője

Jancsi bohóc
a nevem.
Cintányér a
tenyerem.

Velem nevetsz,
ha szeretsz.
Ha nem szeretsz,
elmehetsz!

Kezdődik a
nevetés.
Tíz forint a
fizetés.

Orrom krumpli,
szemem, szén.
Szeretném, ha
szeretnél!

Szívem, mint a
cégtábla,
ruhámra van
mintázva.

Ha nincs pénzed,
ne neved!
Azt nézd, innen
elmehess!

Hó-farsang

Északi szél mit csinálsz?
A dudádon mit* dudálsz?
— Du-du, mindig ezt fújod.
Azt várom, míg elúnod.

Csupa táncos pihe-lány,
első táncos valahány;
fehérruhás hópihe
lebben oda, meg ide.

Most meg szederfánkra ülsz,
s szederfánkon hegedülsz.
Táncra hívod a havat
odakinnt a fa alatt.

Hó-farsang van. Itt a tél.
Azért dudál ez a szél.
Egy szál zenész magában
sípól, dudál a bálban.

Mosolyra biztató dal

Hozok neked galagonyát.
— Sírsz-e még?
Hozok neked kerek almát.
— Rísz-e még?

Egyet nevedsz, kettőt adok.
— Hadd látom!

Érik-e a piros mosoly
orcádon?

Piros mosoly, piros alma
itt terem.
Mosolyogj hát, hadd legyen bő
szüretem!

Törös János: Kislány (terrakotta)

Lantos Ferenc: Házak (tusrajz)

S nem tudom, teljesen kész-e már a könyv, s ha kész is, lehet-e beleszúrni, áthelyezni egyetmást? Most volna igazán jó, ha Pesten töltené néhány napot, hogy beszélgethessünk. De azért így is teszek néhány megjegyzést, ha nem veszi rossz néven.

József Attilát vegye ki a futuristák közül, föltétlenül. Tehetséges költő, semmi köze az igazi zöldekhez. Mert néha prózaverset írt?

Erdélyit természetesen oda kell tenni, ahová utólag jelezte.

A „költői idealizmus” csoportjába tartozók között néhány jelentéktelen név van. Én ide tenném József A.-t. és Illyés Gyulát is. És van néhány jó költő, hirtelenében nem tudok neveket mondani (hisz szórakozottságomban azt se vettem észre, hogy Erdélyi pl. eredetileg kimaradt), akinek itt volna inkább a helye. S látom, én sem ismerek mindenkit az itt vagy ott már szereplő emberek közül.

Nem ad helyet kiadósabban a kritikusoknak, esztétikusoknak?

Nem becsüli maga túl a Forrás c. anthológia törzsembereit és szellemét?

Sárközinek most vette meg egy regényét az Athenaeum. Ismeri novelláit?

Raith Tivadarral komolyan foglalkozni, arcképét közölni, lehetetlen. Hacsak oly részletességbe nem megy, amely már irgalom. Csöppet sem haragszom rá, mondanom sem kell, sőt kissé szeretem és sajnálom, de bizony ő semmit a világon nem produkált.

Mintha hiányoznának szereplő fiatal prózaírók. Illés Endre is ér valamit. Kardos László. S mit tudom én. Ne haragudjon, ha megkérdem: nem fenyegeti-e az a veszély valamennyire, hogy onnan Pécsről nem vesz észre megjelent dolgokat, viszont túlbecsül egyetmást, ami eljutott magához, — túlbecsül már azzal, hogy tudomásul vesz és fölemlít, holott ugyanígy sok más is megérdemelné a megemlést? Ne értsen félre, kedves Várkonyi, tudom én az előnyét is annak, hogy maga kívül él ezen a ronda irodalmi életen: tudom, mit ér a függetlenség! De itt-ott nagyon érződik — így, jótalan aggodalmaskodással beszélve bele az ismeretlen könyvbe — hogy a szerző könyvekre építi beszámolóját, túlságosan becsüli azt, ami megjelent (noha éppen e szempontból kell hiányoknak lennie a kartotékjában). Például most látom Miklós Jutka nevét: bármily utolsó sorban és mellékesen tárgyalja is ezt a költőnőt, elveti a sulykot. Azt véli látni belőle az ember, hogy maga azt a Holnap-kötetet respektussal veszi kezébe oly részeiben is, amelyek régen és teljesen meghaltak. Miklós Jutka hiába jelent meg ott, az csak annyit ér, mintha egy vidéki lapban sorvadtak volna el szegénynek egészen rossz versei.

És mintha helyi értékeléseknek is nagyobb megbecsülést tulajdonítana a kelleténél.

Nagyon félek, hogy rosszat mondtam. Nem akarom ún. életszagúságra ösztökélni, isten ments! De ne tisztelje ennyire a könyveket. Minden attól függ különben, hogy mennyire akar számszerű teljességre törekedni. Ez is roppant nehéz, majdnem lehetetlen. Nincs mit tenni jobbat, mint megtartani valami okos arányosságot. De még aránytalanság és elnagyoltság esetén is sokat javít és ment az elméleti rész és irányadás, itt pedig magát nem kell féltetni.

Raith arcképét a könyv érdekében én kicserélném Kodolányiéval, Fodoréval, vagy Erdélyiével.

Mit írjak még? Rengeteget lehetne, de nincs ennek így sok értelme. Dehogy sok, — semmi! Lehetetlen a kéziratot látnom, akármilyen rövid időre is? Utazzon fel, ha lehet!

Biztosra veszem, hogy nagyon értékes lesz a könyv, és szeretném, ha a legértékesebb lehetne, leggondosabb. Valami alapvető. Természetesen a III. rész érdekel leginkább, hiszen az az úttörő.

Magamról annyit, hogy ma is rengeteg a bajom, privát és egyebek. Szep-temberben, szabadságom alatt, Németországban utaztam, délen és nyugaton. Most a „Magyarország”-nál dolgozom, aránylag jó időbeli beosztásban. De. féltizenegy-től du. negyedötig vagyok elfoglalva. Adósságok, persze, de mennyi! A nyáron sokat

írtam, de két hónapja semmit s egyelőre nem is fogok, úgy érzem, annyira nem érek rá s annyira kedvetlen vagyok.

Most karácsonyra esedékes volna egy jó nagy könyvem az Athenaeumnál. Hogy megjelenik-e, nem tudom. Heltai Jenővel kellene beszélnem, aki már megbeszélte a megfelelő pénzemberekkel, hogy nem marad-e el karácsonyról. De tíz napja, hogy nem mehetek át hozzá a redakcióból a válaszáért. S nem is nagyon érdekel, igazat szólva, az egész. Össze sem állítottam, de megvan az anyag, újság-kéziratban, csak cím kell hozzá. Szeretném megmutatni magának.

Nem lesz könnyű dolga összeszedni 300 előfizetőt. Én is megpróbálok majd szerezni néhányat ismerőseim között. Mit gondol, küld a kiadója nekem személyszerinti tp-t? Ugye nem? Nagy, drága a könyv, s nem írhatnék róla csak akkor, ha a kiadó az újsággal megalkuszik a recenzió felől. Sőt még úgysem, hiszen érdekelt fél volnék. Szóval, ha így áll a helyzet, engem máris fölírhat az előfizetők közé. Esetleg adhatnék még pár címet prospektusküldés céljára.

Fényképet szerencsére küldhetek. Ha lehet, küldje vissza. — Kérem, félre ne értse, amit Raithról írtam: egyáltalán nem tiltakozom személy szerint, hogy kivel akar egy lapon közölni. — Hogy egyes írók külön fejezetet kapjanak, arra semmi szükség. Az egésznek a koncepciója legalább erre mutat.

Írtam valamit a karácsonyi Est-Hármaskönyv számára, ami érdekelné magát. Divatod az irodalom körül, — ez a címe. Azt hiszem, sok hasznos és időszerű elmondanivaló van benne. Kb. 34 nyomtatott oldal. Nézze majd meg, ha kezébe kerül.

Mi összetűzése támadt az öregekkel? Céloz valamire.

Én mostanában olyan morózus vagyok, hogy semmi sem érdekel. Csodálkozom, hogy ennyit írtam. Úgy látszik, mégsem vagyok egészen kívül mindenen. Vagy csak ideiglenesen bénítanak meg a nyavalyáim.

Öszinte szeretettel üdvözlí és teljes sikert kíván igaz barátja:

Budapest, 1928, október 13, éjszaka.

Szabó Lőrinc.

Fentemlített munkám 1928. decemberében jelent meg, egy tiszteletpéldányát elküldöttem neki, s alábbi levele jóformán csak róla szól, csupa elismeréssel, azonban, mint maga írja, még nem olvasta el tüzetesen. Nem érzem feljogosítva magam, hogy mellőzzem; egyébként saját ügyesbajos dolgairól is szól benne.

Budapest, 1929. febr. 3.

Kedves Barátom,

végtelen örömmel vettem kézhez kitűnő könyvét s ugyanolyan örömmel forgattam és forgatom, később és most is. Az egészet, istenem, hogyan olvashatnám én el az egészet, s hogyan szólhatnék hozzá minden részlethez?! Ellenben rögtön átvettem az összefoglaló jellegű részeket, amelyekből szinte előre le lehet vezetni az ítélkezéseket; amint az egyes írók megtárgyalásából visszafelé össze lehet állítani, igen kevés íróéból is, a maga általános felfogását, elméletét. Legtöbbször, minden valamire való ember megítélésénél annyira jelen van ez a kész, érett irodalomfelfogás, hogy magával igen hamar megismerkedik az olvasó, igen hamar, igen világosan. Pedig rengeteg szálát kellett összefognia, rengeteg hangulatot, törekvést egyeztetnie, gyökereknél fölkeresnie, hogy kijöjjenek azok az egységek, csoportok, amelyek szerint beosztotta az időt. S mégis egyszerű, világos az egész: a szellem igazán úgy áthatja az egészet, hogy rövid kis utalásokban, megjegyzésekben is jelen van az egész. Boldog voltam, hogy valaki ilyet tud csinálni, fiatalember, közülünk való, ilyen komoly, tudásban és kitartásban egyformán nagy igényeket támasztó munkát. Sőt életemben először éreztem igazi örömet azon, hogy könyvet ilyen pompásan állítottak ki, — milyen szép, hogy Pécssett így dolgozhat egy nyomda, egy kiadó. Talán nem is csináltak még a magyar vidéken ilyen szép könyvet, közhasználati könyvet.

Makay Ida: Versek

Praktikák nélkül

Olvastam egyszer, hogy a régi lányok
bájitallal a hűtlen szeretőt
visszaszerezték. És a régi lángot
újraszították. — Már meghaltak ők.
A moderneknek is kell legyen titkuk.
Nem ismerem. Soha nem is kerestem
én bájítalt. S mit minden fruska is tud,
én nem tanultam meg. Nem. Én — szerettem.

Hitetlen ima

Akit szerettek, s többé nem szeretnek
olyan az, mint a vak, ki egykor látott.
Örök sötétjén gyötrően remeg meg
a fény emléke. És megkövült átok
lesz minden szépség. Nézd: a küszöbödre
ülök, világtalan. S bár rég nem hiszem,
a csodát várom. Most öld meg örökre
a fény emlékét. Vagy nyisd meg szemem.

DOKUMENTUM

Várkonyi Nándor

Szabó Lőrinc levelei

(Második közlemény)

Szabónak egyik fő célja független kritikai szerv megteremtése volt, mert akkoriban, ha nem is klikkek, de mindenesetre egyetértő és azonos érdekű csoportok alakultak ki az irodalmi folyóiratok körül. Erre céloznak első és második levelének azok a passzusai, ahol a Nyugat, Napkelet stb. ügyről ír, és arról, hogy könyvének kritikáját visszatartják „irodalompolitikai” okokból. — Mind e sok tervből semmi sem lett. Az 1927 évből csak egy levelezőlap-üdvözltem van tőle, erdélyi útjáról küldte Kuncz Aladár társaságában (1927. július 30.). A *Pandora* ezután csöndesen kimúlt, egy csomó adósságot örökítve szerkesztőjére.

Következő, több mint egy évvel utóbb kelt levelében már egy szót sem ejt róla. Annál többet beszél a modern magyar irodalomról akkoriban írt munkám prospektusáról (részletes tartalomjegyzékéről), amelyet neki is megküldtettem. Ezért kénytelen vagyok levelének néhány mozzanatát megvilágítani. Így például idealistáknak azokat a költőket neveztem, akik szembefordulva az esztétizáló, l'art pour l'art irányzattal, eszméket akartak megvalósítani; lírai idealizmusról volt tehát szó, nem filozófiáról. Szabó ebben egyetértet velem, azonban erősen — s teljes joggal — berzenkedett Raith Tivadar első sorba helyezése ellen. Raith ugyanis az idő tájt indította és szerkesztette a *Magyar Írás* c. folyóiratot, szintén az esztétizis, a parnasszista formakultusz ellen hirdetve harcot, s művészet-etikai megújulást követelt. Ez a törekvés — az izmusok, a zöldköltészet, a lírai humbug akkori zűrzavarában — nekem rokonszenves volt, s a közellátás hibájába esve, Raithnak mind írói-szerkesztői jelentőségét, mind képességeit nagyon is túlbecsültem (mint annyi másét). Szabó azonban élesebb szemmel és szilárdabb ítéllettel kellő helyre állította, s az idő igazat adott neki. Hozzájárult mindehhez a fénykép-história. Könyvem kiadójának eredeti elgondolása ugyanis az volt, hogy 30—40 írónak az arcképét közöljük (magam még többet akartam, de szerencsére utóbb mindketten letettünk róla). Én tehát buzgón gyűjtöttem a fényképeket — mindenkiét, nemcsak Raithét, de levelemben úgy látszik megemlítettem Szabónak, s ő ebben is külön kiemelést gyanítva, még erősebben tiltakozott.annyit erről. — Említi még *Az Est Hármaskönyvébe* írt tanulmányát; erre szeretném felhívni a figyelmet, illetve jelezni, hogy Szabónak sok hasonló, értékes munkája lappang szerteszórva folyóiratokban, alkalmi kiadványokban. — Végül: mi lehetett az 1928 karácsonyára tervezett „jó nagy könyv”, nem tudom; a következő években (1928—30) csak egy Ady-antológiája és két fordításkötete jelent meg, saját verseskönyve csak 1932-ben (*Te meg a világ*).

Kedves Barátom,

ma reggel kaptam levelét. Nagyon örültem neki, sőt már előbb is örültem munkája jelének, a prospektusnak, melyet a szerkesztőségben megkaptam. Nem nagyon értem, miért vehettek zokon valamit egyesek, hisz amit a prospektus elárul, az igen komoly és rokonszenves. Szívesen hozzá is szólnék, de félek, csupa tévedés volnának megjegyzéseim, oly kevésbé biztos az, hogy a beosztásokat és alcsoportokat jelző címszavak mögé mily tartalmat szánt. Na g y j á b a n azonban kitűnőnek ígérkezik, szükségesnek, újnak, igazságosnak és teljesnek. Úgy látszik, maga csinalja meg azt, amit K[.] nem akart és nem tud.

Szóval teljes szívemből gratulálok. Részletkifogások itt már nem számítanak, nem is tudnám összeszedni, milyen apróságokban tért el felfogásom a magától. Az egésznek a szellemét tartom úgyis olyannak, amely igen-igen építő, egészséges, sőt úttörő. Bölcs, művelt, európai magyarság, konzervatív modernség, — nagyon nagy szükség van ma erre a szellemre. De az Ady-fejezetben mintha túlsok volna a keserűség; noha az elmondottak mind jogosan kívánnak közönség elé. Inkább mintha csak az egyensúly, a mérleg végső állása volna szubjektívebb a kelleténél.

Az egészen új rész három fejezeténél — a hármas beosztás igen jó — egy-egy író nyugodtan volna máshová is helyezhető. (Majd meglátjuk, jövőendő munkáival hová helyeztetni végleg magát!)* Van pár név, amelynek gazdájáról keveset tudok s talán azért lepnek meg a maga szavai... De mindez nem számít.

A rám vonatkozó rész igen megtisztelő. Örültem annak az objektív hangnak is, külön, ahogyan ezt megírta; de kérem, az életben vagy egyéb kis jövő írásaiban tartson fenn számomra is olyanféle lírai szeretetet, amilyennel többi idealista-kollégámat tárgyalta.

S most: miért nem írtam azonnal, amikor megkaptam a könyvet? Mert benne voltam egy nagy életbeli zűrzavarban. Két, sőt három hétig Csepelen laktam, onnan jártam be a szerkesztőségbe, aztán egy komplikált hurcolkodást kellett lebonyolítanom, az új helyen berendezkednem s természetesen még ma sem vagyok egészen rendben. Megírom új címetem: I. ker. Németvölgyi út 6., fél-emelet 2. — Igen szeretném már, ha felkeresne; ez az új lakás — szép, modern, 3 szobás, gőzfűtéses — csak válogatott, erősen megválogatott barátokat akar vendégül látni s fájdalmasnak veszi, hogy éppen maga az, aki a legritkábban keresi fel. Pedig itt, Budán, nem messze a várostól, de már a Svábhegy előhegyeinek lábánál, igen szép a hely, a környezet, innen télen-nyáron nagyszerű kirándulásokat lehet tenni, nem nagyobb megerőltetéssel, mint amennyivel odaát, Pesten, kávéházba megy el az ember.

December közepe óta nem bírtam dolgozni, egyetlen sort sem. Most majd folytatom. Persze, rengeteg a tervem. De adósságom még rengetegebb, és egyéb munkára kényszerít. — Minden jót kívánok a házasságához, minden legjobbat.

Örvendeztessen meg a hírrel, hogy fellátogat hozzánk. Ha mint régen, volna ma is vasúti szabadjegyem, én igen gyakori vendége lennék Pécsnek.

Írjon valamit arról is, hogyan fogadják a könyvét itt, ott, amott és mindenütt. Igaz szeretettel üdvözli hive és barátja

Szabó Lőrinc.

Egy hét múlva ismét írt, ezúttal közérdekű dolgokat; levele dióhéjban (az én esetem kapcsán) jól jellemzi az akkori napisajtó viszonyát az irodalomhoz (névén nevezve: korrupcióját). Magyarázat: könyvem kiadója sok példányt küldött szét „szíves ismertetés céljából”, de múltak a hónapok, s visszhang alig érkezett, különösen a nagy publicitást jelentő napilapok részéről. (Az irodalmi folyóiratok rendre foglalkoztak vele, de ez a dolog természeténél fogva időbe telt, — ismétlem, csak a hírlapsajtóról van szó.) Szabó akkoriban az ún. Est-lapok egyikének, a *Magyar országnak* szerkesztőségében dolgozott, én tehát írtam neki, s megkérdeztem, mi módon lehetne e nagyhatalmú lapokat megszólalásra bírni. Válasza egyéb kommentárt nem kíván, de figyelmet érdemel, mint kortörténeti adalék. (Az az évi „Baumgarten-ügynek” ma már nincs jelentősége.)

Budapest, 1929. febr. 10.

Kedves Barátom,

a múlt vasárnap (?) írtam magának s hétfőn (?) kaptam levelét: keresztezte

* Ebben a fejezetben nagy részt még pályájuk elején álló, kiforratlan írókról volt szó.

egymást egymásragondolásunk. Amit írt, annak alapján rögtön láttam, hogy ki kellene egészítenem a leveletemet, de minden jóakarattal mellett sem jutottam hozzá egész héten.

Higgye meg, rendkívül sajnálom, hogy könyvét „agyonhallgatják”. Ez ugyan túlzás, meg vagyok róla győződve, de valami van benne. Épen ezért írok. Próbálok valami tanácsot adni.

Először is: ne higgye, hogy a könyv az Est-lapok szája íze ellen való. Az Est-lapok erről a könyvről nem is tudnak, azt hiszem. S a szájuk íze olyan lesz, amilyennek valaki feltünteti. Az lehet, sőt valószínű, hogy egyes emberek ismerik a könyvet, azonban a döntés, a végső íz-csinálás itt egyes-egyedül Miklós Andor dolga. Mint mindenkit, őt is lehet befolyásolni bizonyos mértékig. S én azt szeretném, ha ezt a befolyásolást ön végezné vagy inkább végeztetné el.

Könyvekről, egészen jelentéktelen noticokon kívül, ma a sajtó túlnyomó nagy része csak akkor ír, ha a kiadó a kritika által lefoglalt helyet a lapban megfizeti, mint a hirdetésekét szokás. Ez alól a szokás-törvény alól csak az a lap kivétel, amelyik nem fontos annyira a kiadónak, publicitási szempontból, hogy fizessen neki. S írnak néha még azért, mert a szerzőnek van valami munkatársi szerepe a lapnál; de ilyen esetben csak akkor, ha nem üzleti vállalkozásról van szó, hanem valami önköltségű verseskönyvről vagy egyéb idealizmusról. Az Est-lapok nagy Babits- vagy Móricz-, Heltai vagy Szomory-kritikáit szintén megfizeti az Athenaeum. Mindez független az író személyétől és értékétől: arról van csak szó, hogy a kiadónak érdemes-e hirdetni vagy nem. Hogy a zenei és képzőművészeti kritikái rovat ugyanígy átalakuljon, csak idő kérdése.

Ez így van. Ha tehát maga egyszerűen beküldi a könyvét a szerkesztőségnek, annyi, mintha semmit sem tett volna. A könyvnek kiadója van, legalább névleg, tehát fizetni kellene. Ha nincs intézkedési jogkörű barátja vagy jóakarója, akkor hiába minden remény. Még a legjobb eset az volna, ha a könyvét politikailag kihasználhatnák, ütésre vagy emelésre, — az ilyesmire azonban maga nem vágyik. A három-Est-lapnál levő írók között privátim biztosan esett már szó a könyvről, s hogy milyen megítélésre talált s milyen referátumokat kaphat e részből Miklós Andor róla, azt megítélheti, ha sorra veszi a nálunk dolgozó írókat és a maga róluk mondott bírálatát. Én úgy érzem, hogy a többség inkább kedvezően nyilatkoznék. (Igaz, hogy a többségnek nincs alkalma vele beszélni.) Ezért mondtam azt, hogy Az Estéknek a könyvről még nincs szája-íze s ha lesz, olyan lesz, amilyen referátumot az illetékes helyen a mű véletlenül kap. Azt mondanom sem kell, hogy ez Miklósnak egyáltalán nem hibája vagy szégyene: ő politikus és közgazdász elsősorban, az életben van benne nyakig, irodalmi jelenségek különösebb számomartása éppoly kevésbé kívánható tőle, mint magától az élet-szakértelmem.

Miklós azonban nagyon finom érzékű ember s időnkint — jól tudva, hogy a rendszer szükségképpen rossz — hajlik a soronkívüliségekre. Képzelteti, mily rettentő sok oldalról akarják állandóan rábírní ilyesmire. Naponta száz és száz kérdés, mindenféle, ami magának kicsiny és érdemtelen dolog, de a kérelmezőnek a legeslegfontosabb a világon. Már most hogyan ítélje meg ő, hogy minek érdemes és minek nem, kivételt csinálni? Bizonyos spuri? Pillanatnyi szeszély? Emberi, baráti tekintetek? Lapérdek? Kényszer? A véletlen igen nagy úr. Nagyon fontos, hogy érdektelen helyről jöjjön az ajánlás valami jó ügy mellé s hogy ez az érdektelenség látható legyen, különben elborítja a tolatkodó és özönlő sok-sok-sok zavaros többi jelentkezés.

Azért írom mindezt, hogy tisztán lásson, ne essék rosszul a semmi és ne becsülje túl a valamit, föltéve, hogy érdemesnek tartja megpróbálni alábbi tanácsomat:

Adjon postára Miklós Andor címére egy kötött példányt, tisztességes dedikációval, s hármát a három szerkesztőség címére, dedikálatlanul, ugyanabban a csomagban. S írjon levelet, Igen tisztelt Főszerkesztő Úr címmel. Tizenöt-húsz sort.

Említse meg, amit... Nem, nem így. Maga csak dedikáljon kb. így: M. A.-nak, a haladó magyar szellem harcosának, igaz tisztelettel, V. N. — Ezt nyugodtan írhatja. S írasson a könyvekhez kísérőlevelet valahonnan az egyetemről, a modern szemináriumtól, Thienemann szereti magát, vagy még inkább az egyetemi könyvtártól, ahol dolgozik, vagy a rektortól, s ez a levél, feliratos papíron, olvasható aláírással s lehetőleg pecséttel, mondja el azt, amit az előbb akartam írni. Mindazt, amit e könyvvel kapcsolatban jogosan és szerényen el lehet, de el is kell mondani. Tehát, hogy ez a maga kiadása, ideális munka és vállalkozás, melyet örömeinek és diszéinek tekint az egyetemi könyvtár, még szebb folytatását várva a maga ilyen meg ilyen munkásságának; hogy Pécsen ilyen európai könyvet kiadni nagy dolog s emellett biztatás; hogy a legszebb ideális törekvésekkel szemben is mutatkozó közöny fájdalmasan érinti a levélíró hivatalt, amely az okos haladás és a magyar modernség egyik kis várát szeretné Pécsen fölépítve látni s ezért fordul támogatásért olyan helyre, ahol rokontörekvéseket érez; hogy Az Est-lapoknak az utolsó öt-hat évben folytatott irodalompolitikáját olyan általános művészeti szellem irányította, amelyben a modernség és konzervatizmus találkozása igen sokszor a részletekben is, egészében pedig csaknem mindenkor a könyvvel rokon végcélakat tűzhetett ki; s hogy a könyv visszhangtalanul maradása nemcsak a (szegény, hitelt igénybevevett, fiatal) író anyagi csődjét, hanem egy kezdeményező jellegű, szép és fontos szellemtörténeti folyamat hatástalanodását jelentené. — Hát kérem, ilyesmit, nem sokkal hosszabban, de szebben és finom diplomatikussággal, hogy sem el ne hallgasson, sem túl ne dicsérjen. Kérő és bizakodó hangon, nem könyörögve. Ne felejtse el, hogy maga most valóban kér, szívesességet kér! Kritikus ne jelöljön meg, valamelyik munkatárs ismerésére ne hivatkozzék. De a levél lehetőleg hivatalos legyen, vagy külsőleg annak tűnjék fel. Kizártnak tartom, hogy a könyvtárvezető vagy Thienemann ne írhatná meg a szükséges levelet jó lelkiismerettel, befejezve az egészet azzal, hogy mellékelve küldenek a főszerkesztő címén három bírálati példányt a három lap számára, s kéri az érdemszerinti megtárgyalást.

Hogy ennek a levélnek és a könyveknek mi lesz a sorsa, azt nem tudom. Azt hiszem azonban, legalább a Pesti Naplóban cikk. Az Estben aligha. De Az Estet kihagyni nem szabad. Lehet, hogy valaki befolyásos ember örülten síkra száll a megemlékezés ellen, de ha Miklós maga a fenti értelemben értesül a dologról, minden valószínűség szerint hivatni fogja Mikes Lajos dr.-t, hogy mondjon véleményt. (Ha módjában van, küldessen egy példányt Mikesnek is, — I. Bors ucca 15. szám alá. Ez nem szükséges: ő nem akarja!) Ekkor már rendben lesz az ügy, ezt biztosan tudom. [Mikes u. is Szabónak apósa volt. V. N.] Ha pedig már kiadják bírálatra, majd én sürgetni fogom, hogy ne maradjon el a megírás. Szinte még jobb volna, ha teljesen fiatal, jelentéktelen ember kapná a megbízást: az ilyet ugyanis könnyebb a kritikánál a helyes útra — látja, milyen elbizakodott vagyok! helyes út! — téríteni. Majdnem olyan könnyű, mint az okos embert, aki megérti az ellenvéleményt.

De lehet, hogy kárbavész négy példány és egy sort sem írnak a könyvről. Valami rizikó mindig van. Így, szerintem, a legkisebb; s legnagyobb a siker kilátása. (Mindazt, amit írtam, már megtárgyaltam valakivel, s ez volt a tanácskozás eredménye.)

En addig, míg a könyvek meg nem jönnek, nem beszélhetek Miklósnak magáról. Különben is mostanában negyedévenként egyszer vagyunk együtt. De fogom keresni az alkalmat, hogy, ha a könyvek itt lesznek, rájuk terelődjék a beszéd. Tudja, nagyon kényes és ártalmas az ilyesmi, az úgynek ártalmas, esetleg; s oly rettentő erős a klikkrendszer, hogy a tisztességes embereket is akarátlanul klikkbe tömöríti a többi klikk s a tisztességeseknek még ezt a kényszerű klikk-látszatot is ki kell valahogy védeniük.

Más lapnál meg más a helyzet. Igazán nem írtak róla sehol? A Magyarság sem?

Thienemann, akit igaz szívemből üdvözlök, biztosan mesélt magának sok bizalmas kulisszatitkot a Baumgarten-ügyről. Én tudok eleget, talán mindent, de nem írhatok. Szörnyű, úgy élni, úgy állni ebben az irodalmi életben, ahogy én vagyok, egyedül, s olyan illúziótlanul. Mindent előre tudni, hogy hogyan, miért, mi, mikor történik vagy nem történik. Privátügyek miatt nagyon meg kellett undorodnom legjobb embereimtől is, és nem enyhítt az én fájdalommat a csalódásban az, hogy hiszen ők is emberek. Kérdezi, mit szólok a Baumgartenhez? Menekülés a szürkeségbe. De ilyen rosszat nem vártam. (Úgy látszik, mégsem tudok mindent előre.)

Intézzé el, ha érdemesnek találja, Az Est-ügyet mennél előbb, s persze, kezelje bizalmasan. De nem is kell, nincs benne semmi különös titok.

S addig is feleljen, most már két levelemre.

Én magam, ha sor kerül rá, szívesen írok a könyvről, de nincs elég olvasottságom, főleg prózában. Kinek van annyi, mint magának? Inkább megjegyzéseket és általános értékelést. (S én — szintén érdekelt vagyok!)

Gyönyörű vasárnap van, szeretnék gétálni a napon. Már nem vagyunk influenzások. Szeretettel üdvözlí igaz barátja,

Szabó Lőrinc.

Talán nem kell mondanom, hogy a javasolt négy példányt ezekután nem küldtem el. A kísérő levelet mégkevesbé; részben misztifikáció is lett volna, mert a könyvet nem én adtam ki, hanem a pécsi Danubia, pontosabban Thienemann Tivadar egyetemi tanár; Szabó ezt nem tudta.

Most tíz hónapnyi ugrás kövkezik, — csak ugrás, nem szünetelés, mert következő levelében előzetesen megbeszélt folyóügyekről ír; ezekre nem emlékszem, így aligha lehettek jelentősek, de egy vagy két levél nyilván hiányzik. A megmaradt tele van panasszal: ez a hajszoltság, küszködés ettőlfogva Szabó Lőrinc életének alaphangjává válik mindvégig.

1929. dec. 10.

Kedves Barátom,

most találtam ezt a borítékot [levelemét V. N.], s ez is figyelmeztet régi mulasztásomra, hogy hirt adjak magamról. Istenem, mást kéne. Restelkedtem eleget, hogy újabban elhallgattam. De az Erdélyinek szánt írását (magam soraival megtoldva) eljuttattam rendeltetési helyére. Itt is volt késés, de nem részemről. Most már nem tudom, kérdezett-e, üzent-e újabban valami fontosabbat, — ne haragudjon, nekem már csak megbolondulnom volna stilusos. Szörnyű adósságok gondja és sok-sok munka, hivatalos, aztán szünet nélkül a magamé, d. e. 10-től 4-ig, 4-től 12^g vagy 1—2—3 óráig, s közben belül és köröttem olyan felfordulás, hogy az kétségbeejtő. Másfél éve van ez így, érzelmi krízis. Szeretném közölni, hogy mi, mert akkor sajnálata megszüntetne minden kis v. nagy neheztelést magában, — de olyan messze van, és nem is teljesen biztos még, hogyan fordul a kocka. El vagyok készülve a legrosszabbra, egész eddigi életem tönkremenetelére, s a helyzet olyan, hogy mindenféle folytatás rossznak látszik. S közben, mondtam, a sok adósság, az iszonyú! Akármennyit keresek, jobban nyomorgok, k o m o l y a n, mint az utolsó léhűtő. Debrecenben kellett ugyan szerepelnem, de csak Tóth Árpád miatt, én halottfáradt voltam és vagyok. Ami hirdetést (2 félét) újságban most láthat, az nem mond igazat, nem bírok nyilvánosság előtt lenni; még barátaimat is, akik nincsenek, kerülöm. S nem is sejtem, mikor jutok túl mindezen. Írjon, a szerkesztőségbe címezve levelét. Én ezt a kis exkuzálást (egyebet nem tudok) már hetek óta akarom; most, a borítékot látva, azonnal írtam, igazán csak azért, hogy ne rútul hagyjam cserben, ha már úgyis cserbenhagytam. Bélyeget már csak

reggel vehetek, akkor dobom be. A Barossban vagyok, dolgozom, este 1/211 van. Szeretettel üdvözli igaz barátja

Szabó Lőrinc.

1930. július 26-áról van még egy üdvözlő kártyája Debrecenből (Kardos László, Juhász Géza és Kardos Pál aláírásával), ez mintegy a záradéka érintkezésünk első szakaszának. Életének belső és külső nehézségei meglazították velem való kapcsolát, csupán egy-két kesergő, zaklatott hangú levelére emlékszem az ezutáni időkből. Következtek a 30-as évek, a gazdasági és politikai válságok egész sorozatával, nehéz évtized az írókra nézve is. 1938-ban pedig elkezdődött a világfelfordulás. Ez szintén elsodort egymástól. — Megmaradt azonban négy írása 1946–47-ből; bizonyos, hogy ezeket megelőzően is kellett egy-két levelet váltanunk, mert a pécsi folyóirat, a *Sorsunk* 1946. októberi számában mutatványt közölt *Tücsökzene* c. lírai önéletrajzából, amelyen akkoriban dolgozott. Az illető lapszámot Darázs Endre, a fiatal költő, kéresemre elvitte hozzá, de természetesen nem gondoltunk már rá, hogy újabb részletet kérjünk, mint Darázs értesítésének e sorai is megmutatják: „Mellékelten küldöm Sz. L. levelét. Ő kért meg rá, hogy eljuttassam azt Hozzád. Úgy látszik, kissé félreértette látogatásom célját, én ugyanis azért kerestem fel, hogy átadjam a „Sorsunk” tiszteletpéldányát, — a Ti felhatalmazástok nélkül én önkéntesen nem is mertem volna kéziratot kérni. Mint leveléből később kitűnik, ő maga érdeklődött az elhelyezés esetleges lehetőségéről. Nekem az a szerény véleményem, hogy semmiesetre sem ártana a »Válasz« mellett a »Sorsunk«-nak is ismét közölni a Tücsökzenéből.” (A *Válasz* Illyés Gyula folyóirata volt.) — Szabó tehát kis félreértéssel kérésnek vette a látogatást, s a következő levelet küldte:

Budapest, 1946 nov. 7.

Kedves Barátom!

Köszönöm a Sorsunkat, most hozta meg Darázs Endre; gratulálok a munkáthoz és sok szép sikert kívánok a szép vállalkozáshoz.

Ma tulajdonképp azért jött Darázs, hogy — amennyiben van rá teretek — új részleteket kérjen nagy versemből. Örölnék neki, ha érdekelne benneteket mondjuk a karácsonyi, vagyis decemberi számra egy újabb részlet, olyanszerű tarka összeállításban, ahogy azt a húsz verset a Válasz-ban láthattad. Tudniillik most egyszerre nagyon „gazdag” vagyok versekben, s kevés a folyóirat: a kötet, az egész, február végére nyomtatásban megjelenik (úgy számítjuk), s addig van versem, hiszen mintegy 280 darabja kész a Tücsökzenének s az egész mű kikerekítéséhez most már csak mintegy 60 vers kell még. Az egésznek így is csak töredékei jelenhetnek meg, lapokban, előzetesen: ezért ajánlgatom most magamat ezekben a hónapokban, ezekben a könyv-előtti időkben, ilyen buzgón.

Írj tehát kérlek, most már talán nekem, közvetlenül, régi címemre (Bpest, II. Volkmann utca 8) és ha akarsz valami kisebb-nagyobb ciklust, mutatványt, postafordultával küldhetem. Így pillanatnyilag gyorsabban érintkezhetünk, mint Darázs bekapcsolásával, aki oly kedvesen összekötötte szálainkat.

Ha tehát kell kézirat, írd meg azt is, hogy különálló versek vonzanak-e inkább, vagy olyan egymást folytató darabok, amelyek az egész cikluson belül valami zártabb részlet-cikluskát alkotnak. Amennyire lehet, szeretnék alkalmazkodni kívánságaitokhoz.

Ha ez a mű készen lesz, s a technikai könyvcsinálási munkán is túljutok, az Örök Barátaink II. része, új kötete kerül sorra, azt az anyagot gyűjtöm össze majd, és egészítem majd ki, éppolyan kötetű, amilyen az első rész volt; tehát lesz majd versfordításom is, elég, jövőre; mostanában minden időmet megeszi a saját versek gondja, meg a házá, az anyagiaké stb.

Ha Pesten jársz, legközelebb illessz be engem is programodba, címemet megírtam.

Decemberre a Válasz is kért egy sorozatot a Tücskökből.

Mire kell még gondolni? Talán semmire.

Isten veled, minden jót kíván Neked és munkatársaidnak

igaz híved és tisztelőd

Szabó Lőrinc.

[U. i.] Reményteljesnek tartanám *mutatványszámot* küldeni előfizetési felhívással és csekkel erre a címre: Baumgarten Sándor dr., orvos, Igal, Somogy megye.

Ajánlatát örömmel vettem, s kértém a verseket, de bizonyosan jeleznem kellett, hogy a decemberi és januári számról már elkésett. Az alábbi levelében megírt okokból csak hónapok múltán válaszolt.

Budapest, 1947 II. 28.

Kedves Barátom!

Túltettem rajtad: már talán két hónapja is lehet, hogy folyton írni akarok s folyton nem írok. De nem rendességből, sorrend tiszteletéből, szerkesztői korrektségből tettem így, hanem veled ellentétben, bizony csak rendetlenségből. De hát olyan zűrzavar és kapkodás az egész életem!... S mentségem lehet még valami, amire tanú az ifjú Darázs is: a tél egyetlenegy kis szobába szorított össze bennünket, négyen aludtunk itt, ahol most gépelek, majdnem ös óta, s ami a másik szobában maradt, az az északi sarkon volt, jégveremben volt, megközelíthetetlen helyen volt. S ott volt valahol a te leveled is, kedves barátom, az elhagyott rendes munkahelyemen, egy csomó egyéb jégretett tervvel, megkezdett munkával, elintézetlen levéllel. Ott van most is, biztosan elő fog kerülni most már napok alatt, mert hisz ma — ma először! — kinyitottam az ajtót s meleget engedtem be a könyvtárszobámba, a rendes munkaszobámba: terjeszkedni akarok, nagyobb „életteret” a saját lakásomban. Dehát egyelőre nem tudom, mi hol van, hol maradt ősszel abban a lomtárban. Bízom azonban benne, hogy semmi különösebb konkrétum nem volt az írásodban, s így nem mulasztok megbocsáthatatlanul sokat, ha csak fejből felelek most és konkrétumok nélkül. Darázs viszi a 16 „tücskömet”, talán meg is rémít a szám, bánj vele erélyesen (a kézirattal!) s tetszésed szerint. A közeljövőben, remélem, mondjuk egy hónap alatt, most már sikerül, a melegebb idők eljöttével, rendszeresen dolgoznom s befejeznem ezt az önéletrajzi lírai regényt. Utána egy évig csak verset fordítok, kötött programom van, akkor — ha még akartok — szívesen adok, ahogy már ígérttem is, külföldi verseket magyarul; egy-két szám múlva örömmel állok rendelkezésedre, míg fordításból csak azt kaparhatnám össze, ami éppen van, kiadatlan... Szeretnélek látni! Nem jársz Pestre? Feleségem beteg, kórházban volt két hónapig; s lesz még; magaslatra volna szüksége; most vasárnap várjuk haza... Isten veletek, minden jót! Szeretettel ölel igaz híved:

Szabó Lőrinc.

Következő levelében a hozzá-mellékelte műfordításokról ír, s munkásságáról, családi ügyeiről számol be röviden.

1947. IV. 3.

Kedves Barátom!

Örömmel néztem át folyóiratod megjelent új számait. Szép, nemes, jelentős sorozat, gratulálok hozzá és a legjobbakat kívánom a jövőre. Legutóbbi cikked sok mindent feltárt, amit szükséges tudni.

Az ifjú Darázs útján legutóbb egy sorozatot küldtem a Sorsunknak a Tücsökzenéből. Kérésedre most közbecsúztatok azonban egy kis műfordítás-sorozatot. Szerettem volna egy német s egy francia darabot is, hogy nagy legyen a tarkaság,

de nincs készen alkalmas darab. A Shakespeare-szonett természetesen új fordítás! Összesen tíz vers megy így most, 1 Shakespeare, 3 Puskin, 3 Lermontov és 3 Tjucsev. Puskin Hazatérés-ének kivételével kis terjedelmű munkák. Ha évszámokat vagy egyebet szoktatok írni az idegen költő neve mögé, kérlek, lásd el a kéziratot a szükséges pótlásokkal. Vasárnap Kaposvározt jártam, mint a Berzsenyiék vendége, s verseim mellett fordításokat is mutattam be, köztük néhányat a Neked küldött oroszokból.

A Tücsökzene júniusra valószínűleg megjelenik, de a jelek szerint nem mint könyvnapi könyv. Az oroszok a karácsonyra esedékes Örök Barátaink II. kötetében jönnek; s valószínűleg előbb az Athenaeumnak egy Orosz Irodalom Kincsesháza c. kiadványában. Májustól kezdve egy évig nem igen érek rá eredeti verset írni, annyira lefoglal majd a sok műfordítói kötelezettség.

Feleségem öt hónap óta beteg, bár épp most itthon van; húsvét után megy, harmadszor, kórházba. Ideges és fogy, sok mindenféle nyavalyája van: rejtélyes „bunkerbetegség”. Vidéken elsősorban enyhe magaslati helyen kellene magához térnie, egy kicsit hiznia. Apólasra nincs szüksége. Azért írom meg ezt Neked is, mert hátha van valami tipped, hátha valaki ismerős, barát, akinek megfelelő háza van s akár vendégül is meghívna Pécs környékére. Két-három hét nagyon jó tenne neki. Pénz persze nincs rá semmi. OTI jogosultsága viszont van, ezt is megemlítem. Ha tudnál valamit, érdeklődj, kérlek, és írd.

Az orosz verseket öt-hatféle német és francia verses és prózai szöveg egybevetéséből fordítottam még két évvel ezelőtt, a bunkervilágban.

Korrektúrát légy kedves talán személyesen csinálni. Ha pénzt küldhetsz, ne halaszd holnapra, s ha példányt, abból is küldj többet!

A viszontlátásig szeretettel üdvözlök igaz híved:

Szabó Lőrinc.

U. i. — Csorba Győzőnek köszönöm a könyvét, kíváncsian fogom elolvasni, eddig csak a Hélinant-ját ismertem; az Illyésnek küldött példányt ma délután továbbítottam, épp Válasz-nap van.

Utolsó megmaradt levele a Tücsökzene kiadásának odisszeáját vázolja, s további írásokat ígér.

Budapest, 1947. május 13.

Kedves Barátom!

Köszönöm április 14-i kiadós leveledet és a közben küldött 150 ft. honoráriumot. Hat hét óta ma írok először egyebet, mint „tücsköt”. Irtózatos hajszában voltam. A mű riktó hiányosságait, hézagait pótolgattam, korrigáltam, és közben végeztem azt az igen cifra munkát, amit hétköznapi életnek nevezünk. Fiam iskolaügyeivel is nagyon sok baj volt, minden a legrosszabbkor történik; át kellett íratnom a Lónyai utcai ref. gimnáziumba és kilincselésben és ösztökélésben mindent megtennem, ami reményt ad rá, hogy megússza a túlkönnnyelműen kezdett és folytatott, de tán még tűrhetően lezárható hetedik gimnáziumi évet. — Ugyanakkor a feleségem dolgai, kórházai, amikről tudsz. — Hogy a könyv, nem könyvnapi jelleggel ugyan, de könyvnapkor megjelenik, azt alighanem tudod. Háromnegyedét már kiszedték, a végét holnapra várom. Holnapra! Április 20 helyett! Aztán május 1 helyett! Mindig kitolta valami a dátumokat, ahogy ez már szokás. És így én mindig írhattam újabb és újabb darabokat. Ez tartott úgy igában. (Bár tartana még!) Kezdetől fogva valószínű volt, hogy elkészünk, de most már bizonyos. Csoda lenne az ellenkezője. Már csak azért imádkozom, hogy június elsejére vagy elejére akár csak egy, egyetlenegy felmutatható példány, de valami mégis csak legyen a kezemben. T. i. a könyv elleni legutóbbi mocorgás baráti ellensúlyozására az Egyetemi Nyomda Diáriuma és a Válasz kritikát, ismertetést ígért

és akar hozni és nyilván hoz is a június 1-i számban. Más nyilvánossága ügyis aligha lesz ennek a könyvnek, Püskinek [a kiadónak] nem lévén pénze újságírdetésekre. Most aztán az a veszély fenyeget, hogy mégsem lesz könyv június elejére, noha ez a két folyóirat mint megjelent könyvvel foglalkozik majd vele. — Mindezzel körülbelül arra a kérdésre is feleltem, hogy a Sorsunk nem „megjelentés után” hozná-e ki a közleményeit, ha június elsején közöl újabb „tücsköket”. Semmiesetre sem! Nagyon örülnék, ha közölnéd őket. Már a hó közepén vagyunk. 260 vers van kisédvé, hátra van még kb. 90-é. Még az első korrektúrát sem kezdte el az Antiqua nyomda; pedig másodikra és harmadikra is szükség van. Aztán a tördelés. Babrálás ily rengeteg címmel, a tükrök oldalankinti megoldásával. A nyomás. Száradás. Legalább egy hét a könyvkötőnél. Ijesztő kilátások! ... Isteni csoda lesz, ha a fentírt egyetlen mutatópéldányt produkálhatjuk a Válaszékknak és a Diáriuméknak. (Nálatok kinek a címére küldessek kritikai példányt?) S hogy vidékre, Pécsre és máshová, példány kerülhessen, ahhoz megint kell jócskán további idő. Június első napjaira, a könyvnapok idejére, legfeljebb Pesten lehet el látni pár száz példánnyal a piacot. Hogy ti a június 1-i számmal a könyv után jönnétek ki, ettől nem kell félni.

Kedves volt, hogy részletesen foglalkoztál Klára esetleges pécsi-pécskörnyéki nyaraltatásának lehetőségével. Nem lesz ebből semmi. Itt csak egy kúriaszerű házba szóló csodaszzerű baráti meghívás segítene; ilyen ismerős pedig nincs.

Megyek vissza munkáimhoz. Nagyon jól esett, hogy Mihályfi miniszter kezébe vette a támadások után a Tücsökzene útjának sima vezetését; ő maga keresett fel tegnapelőtt. A Puskin- stb. verseket, kb. 30 darabot közülük, az Athenaeum is elkérte. [...] Egyebekről legközelebb!

Szeretettel ölel igaz barátod

Sz. Lőrinc.

Ezután már csak néhány levelet váltottunk, sajnos, nincsenek meg; emlékezetem szerint egyidőben a korán elhunyt debreceni költő, Gulyás Pál írói hagyatékát szerette volna kiadatni, erről tanácskoztunk, de a dolog abbamaradt.

Erdősi András: Allami gazdaságban

Horváth Imre

Emlékezés Vikár Bélára

Igen színvonalas emlékünnepevénynek voltam szemlélője ez év áprilisában a „szép Dunántúl kies földjén”, a Somogy megyei Hetesen. A „népköltés” buzgó apostola születésének 100. évfordulóját ünnepelte a község apraja-nagyja. Immár 30 éve én is csak vendégként járok haza. Ideköt engem is gyermekkorom minden emléke. Minden egyes hazamenetelemnél látom, hogy mind kevesebb az ismerős arc. Hiába, most már csak azokat tartom számon, akiket kivisznek a „soponyi” rétre, a megye népköltésében is oly szépen megénekelt „hetösi temetőbe”.

Mint a kemény koponyából az okos gondolat, úgy pattant ki a község a volt grófi uradalom béklyóiból: szétterült, a község belterülete, a lakóházak száma megkétszereződött. Ezt a módoságára igényes, mérsékelt és mértéktartó, szerfölött békés, de ugyanakkor tradícióit elevenen őrző falut igen ritkán kapták szárnyra az újságok. Az utóbbi négy évben azonban Vikár neve az érdeklődés középpontjába állította a községet.

Két emléktábla yán elhelyezve a faluban. A volt tiszttartó lak falán emléktábla hirdeti: „Pete Lajos 1886—1924. Somogymegye nagy dalköltőjének a Berzsényi Társaság”. Emlékezésem szerint 1936-ban helyezték el a táblát. A községházán: „*A község nagy szülötte, Vikár Béla néprajztudós emlékére. Született 1859. ápr. 1-én. Halála 10. évfordulóján kegyelettel emlékezik meg róla Hetes község népe. 1955. szept. 22.*” c. felirat rója le a szülőföld háláját nagy fia iránt.

*

Vikár életéről a hetei református paróchián Bata Elek tiszteletes ad készséges felvilágosítást az immár megsárgult, száz éves fóliánsokból. Vikár Béla nagyapja takácmester volt Pápán. Apja ugyanott végezte középiskolai és teológiai tanulmányait. Kezdetben Pápán volt tanár. A nagyműveltségű, jó borivó, keménykötésű nyugtalan ember végül is Somogyba kerül református lelkésznek. 1853-ban jött ide először, mint helyettes lelkész fél évet töltött itt és „menesztetett, mert a gyúldének úgy tetszett”. Két év múlva mégis itt ver gyökeret 11 évre: 1856—1867-ig. Nem lehetett rossz hely, ha visszakíváncozott. A jegyzőkönyvekből kitűnik, hogy szorgalmas, rendszerető, a vallási türelmet, békét hirdető ember volt a két felekezetű községben. A „rektor urat” megdorgálta, mert tanítási idő alatt a tanteremben nem találta, majd amikor az részen támo lygott haza, a tanterembe nem engedte. Sok baja volt az 1847-ben épült templom adósságainak rendezésével is. A sorokból minduntalan kicsendülnek hadakozásai: „Fel kell lépni az elhatalmazott” rendetlenség ellen. A veszekedő házastársakat békítette, házassági viszályait rendezte.

Felesége, Vikár Béla anyja, Szomjú Veronika a közeli Edde községből jött át látogatába Hetesre. Az eddei tanítólánynak megtetszett a határozott egyéniségű lelkész. Itt kell megemlítenem, hogy a Szomjú család Nagyszalontáról került át Somogyba, és rokon kapcsolatban állott Arany Jánosékkal. Vikár Arany iránti rajongása meg is mutatkozik később. Nyolcadikos gimnazista korában Arany-tanulmánnyal nyer pályázatot. Katalin nővére után (1857. XII. 4.) a második szülött Béla: 1859. ápr. 1. A keresztszülők bejegyzésénél említés történik a helybeli Gébel r. kat. plébánosról. A lelkész liberális gondolkodására utal még az is, hogy a környékbeli ref. lelkésze-

ken, ügyvédeken kívül „helybéli földészek” (földművesek) is meghívott vendégek voltak. A népes család (6 gyermek született itt) először az 1866-os országos fagykár idején került válságos élelmezési helyzetbe. Az apa a presbitériumhoz fordult, hogy házaljanak családja számára kenyeret. A zsúpfedeles paplak asztaláról a húsétel is sokszor hiányozhatott, mert Vikár öreg korában melegen és kedvesen azt írja:

*Papkonnyhát falusit, a húsételhiány nem is igen búsit,
Ha jó túrós csusza működtet fogsövénnyt,
Vagy töltött káposztánk dicséri a Zsuzsit...*

A községből a család Kutasra költözött. Az apa Béla fiát Pápára adja gimnáziumba. De a gyermeket fél év után súlyos betegen hazaszállítják és csak két és fél évi megszakítás után folytatja tanulmányait Pécsen. Az apa mérnököt szeretett volna képezni belőle. Amde mást mutatnak a „M. Kir. Állami Főreáltanoda” 1871—1877-es évkönyvei és anyakönyvei! Az egyébként kitűnő tanuló éppen mértanból, ábrázoló-ból, szabadkézi rajzból volt 2-es, 3-as, sőt évközben 4-es is. Ugyanakkor humán tárgyakból mindig jeles.

Amikor 1871 év őszén beiratják a reálgimnázium I. A. osztályába, az apa már Magyarladon van. Tanulmányi eredménye kitűnő, testnevelés 3-as.

1872—73. Apja Kisfaludon működik. A másodikas gimnazista tanulmányi eredménye ismét kitűnő, testnevelés 3-as. A jegyzetrovatban már ott találjuk: „Megdícsértetett”.

1873—74. Apja: Pettenden. A fiú kitűnőrendű. Mértani rajz: 3-as. Testnevelés: betegsége miatt felmentve. Az alig 14 éves fiú megkezd a gyorsírásnak, mint rendkívüli tárgynak a tanulását. Nagyobb diákokkal lakott együtt. Izgatta, hogy társai olvashatatlan, számára meg nem fejthető üzeneteket hagytak hátra.

1874—75. Az apa a Hedrehelyhez tartozó Visnye községben működik. Szinte évenként változtatja a helyét. A negyedikes gimnáziumi tanuló mértanból évközben 4-es (elégséges), év végén azonban mindenből kitűnő. A jegyzetrovatban a sablonos „megdícsértetett” helyett már ezt olvashatjuk: „Szorgalma és magaviseletéért tanári tanácskormány folytán megdícsértetett”. A legjobb tanulók között ő is 1—1 arany pénzjutalmat kapott.

1875—76. tanév. A fenti ritkaságszámba menő dicséretnek köszönhetette, hogy az ötödik osztály átugrása után ebben a tanévben a VI. osztályban találjuk. Az osztályugrásnak tudhat be, hogy az egyébként kitűnő és gyors felfogású tanuló tanulmányi átlaga valamivel gyengébb lett. Erdemjegyeiből mindig kitűnik azonban a humán tárgyak szeretete. Ezekből változatlanul jeles.

1876—77. tanév. A tanári tanácskormány újabb osztályugrást engedélyez a tanulóknak. Így sikerült a kétéves betegségét behoznia és 18 éves korában jó eredménnyel záróvizsgát tennie. Ez az évkönyv azonban már mutatja a leendő tudós oroszlan-körmeit. Neve mindenütt a megdícsért és a megjutalmazott tanulók között szerepel. Az ösztön- és egyéb díjak rovatában ez áll: „Az Eötvös Egyet. által kitűzött pályadíjak közül az a) alattit, azaz a Deák F. pályadíjat Vikár Béla VIII. gimn. tanuló nyerte el ily c. művével: Tanulmány Arany Jánosnak: Rodostói temetője felett.” 1 db aranyat kapott jutalmul.

Másutt ismét a páratlan eset: az iskola VIII. oszt. tanulója egyben tanár is. Ez bizonyítja a Gyorírászati tanfolyam c. rovat: „A lefolyt tanévben Vikár Béla VIII. oszt. tanuló a gyorsírást, mint rendkívüli tárgyat tanította.”

Egyetemi tanulmányait Budapesten a bölcsészeti karon folytatja. Ettől kezdve gyorsan, változóan felfelé ívelő a pályája.

1880. Országgyűlési gyorsíró, revizor.

1883—84. Gróf Lónyay Menyhért titkára.

1886. A Gyorsírászati Lapok szerkesztője.

1889-ben az Országgyűlési Gyorsiroda szolgálatába lépett és innen, mint a gyorsiroda főnöke vonult nyugalomba 1921-ben.

A nyári parlamenti szüneteket külföldi utazásokra használta fel. 1889-ben feleségével saját költségén félételt tölt Oroszországban és Finnországban. A finn nyelvet és a néprajzot tanulmányozta, továbbá a Nemzeti Múzeum számára gyűjtött néprajzi tárgyakat.

Ebben az időben megalapítója és szerkesztője volt az „Élet” c. folyóiratnak. A magyar érdekek szolgálatába állítja a Berlinben és Lipcsében megjelenő West-österreichische Rundschau.

1894. Szülőföldjén és környékén: Hetes, Juta, Mezőcsokonya, Kaposmérő, Edde községekben megkezdte a népdal és népmese gyűjtését. Úttörő volt a népköltési termékeknek fonográffal való egybegyűjtésében és a szövegeknek tájszólás szerinti feljegyzésében.

Az 1900-as párizsi folklór kongresszuson meglepetéssel látták, hogy Vikár megelőzte a külföldet, mert akkor már mintegy 2 000 fonográf hengere volt elhelyezve a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályán.

1895-ben az Országos Gyorsíró Egyesület tb. elnöke.

1896-ban a Magyar Néprajzi Társaság főtítkára.

A Keleti Művelődési Központ megbízásából a „Turán” c. folyóiratot szerkesztette.

1920-ban a Lafontain-társaság főtítkárául választotta.

Az Akadémián mindvégig csak levelező tag maradt. Ezt a tényt a „humor levébe mártott múzsájával” a következőképpen örökítette meg:

Az Akadémián rajtam kívül, aki öreg, mind „rendes széken” ül.

Csak nekem nincs ily jó székem.

De van, amivel minden rendes tag nem dicsekedik,

Van ám jó kedvem: e rímeket is épp az szüli.

Nyugdíjba menetele után páratlan akaraterővel birkózik az öregkorral. Értekezései, cikkei egymás után jelennek meg. Még halála előtt egy évvel is, 1944-ben, 85 éves korában rövid megemlékezést ír tanító mesteréről, Szinyei Józseféről.

*

Munkásságának méltatása egy cikkben csak a legfőbb alkotásaira szorítkozhat. Mint tudományos kutató legszívesebben a magyar népköltés termékeinek gyűjtésével és magyarázatával foglalkozott. A népies dallamokat 1894 óta ő gyűjtötte először fonográffal a magyar parasztság ajkáról.

1905-ben megjelenik „Somogy megye Népköltése” címmel egy 460 oldalas népköltési gyűjteménye. Szülőföldemen még él 2—3 énekező, akik Vikárnak énekeltek a „masinába”. Felkerestem hát a rádióban is sokszor emlegetett Pöttendi Lidi nénit. Emlékezéseit a következőképpen mondta el: „1894-ben járt a falunkban 4—5 napig Vikár Béla. Bejöttek a tiszteletes úrral. Mosolygós, kedves ember volt, aki megállította az utcán volt hetesi iskolatársait, a férfiakat és nőket. Népdalok után érdeklődött. A tanítónk akkor kijelölt több jóhangú tanulót. Köztük engemet is. Akkor énekeltem el a „masinába” az alábbi népdalt:

A hetösi temetőbe, három árva sétál benne,

Mind a három azt siratja, hogy nincs neki édesanyja, édesanyja.

Kel' föl, kel' föl, édes anyám, leszakadt a testi ruhám!

— Nem kelhetők három árva, mer a sírom le van zárva, le van zárva.

Van tinéktök mustohátok, aki gondot visel rátok:

Mögfésüli hajatokat, mögmosdati orcátokat, orcátokat.

*Gyertök lányok a pajtába, borújjunk egymás nyakába,
Úgy sirassuk jó anyánkat, a mi kedves jó dajkánkat, jó dajkánkat.*

1907-ben megjelenik kétkötetes, „A magyar népköltés remekei” c. műve. Az első kötet bevezetőjében igen hasznos és helytálló megállapításai vannak a népköltésről.

A népdalokhoz fűzött hasznos magyarázatainak igazságát vitatja Vargha Gyula szerkesztő: „Különös előszeretettel szokta a dalokban előforduló képeknek jelkép magyarázatát adni. E magyarázatok tisztán Vikár Béla úr egyéni felfogását tolmácsolják, anélkül, hogy azokért akár a Kisfaludy-társaság, akár alulírott, mint e gyűjtemény szerkesztője, felelősséget vállalna. Sőt részemről, sokszor a jelképes értelmet erőszakolt belemagyarázásnak tartom. Így pl. a következő kis dalhoz:

*Magas a torony teteje —
Báránymnak nincs mezeje,
Báránymnak jó mező köll,
Magamnak szép szerető köll.*

Vikár Béla úr a következő megjegyzést fűzi: „E versszak mint képbeszéd magyarázatra szorul. Népköltésünkben az elérhetetlen vagy alig elérhető magasság (torony, nyárfa) az éppen nem, vagy alig teljesülhető vágyat, a hiábavaló vagy kétes reményt fejezi ki... A tárgyalt verskezdet tehát egyszerű prózára feloldva ezt teszi: hiába vágyakozom, báránymnak nincs mezeje, amint magamnak sincs szeretőm, pedig báránymnak mező, magamnak szerető kel”. Erdélyi János ugyanezt a dalt egészen másképpen, a festőiség szempontjából fogja fel, s úgy hiszem, neki van igaza. A szerelmes juhász ott áll a sík pusztaságon, szeme a távoli toronyra téved, előtte a kisült mező, melyen juhainak nem találnak egy harapás fűvet, elgondolja, beh jó volna juhainak jó legelő, magának pedig, eszmetársulás útján, hű szerető. Valóban a perspektíva szabályai szerint megfestett tökéletes kép. A képek, a benyomások érzéssé válnak, dallá olvadnak a nép lelkében, de *a jelképes felfogás nemigen van meg a magyar természetben*”.

Mondanom sem kel, hogy Vikár Béla látta félévszázaddal előbb helyesebben a népdal lényegét. Ő, aki a nép és a nép nyelvének szerelmese volt, a dolgok legmélyére hatolt. Megállapításai ma is helytállóak, amikor azt mondja: „Még a közönséges beszéd is lépten-nyomon képileg él egyes szókkal, a költés pedig éppen azért költés, mert képekben gazdagabb, mint a rendes prózai nyelv. Hiszen eredetileg a szó is csaknem mindig pusztán képe volt annak a fogalomnak, tárgynak, melyet jelölt és csak lassanként, a gyakori használat rendjén kopott le a szóról *ez az eredeti képszerűség*. Mikor azt mondjuk: galambom, nem gondolunk többé a madárra, mert a szónak ez az eredeti képlegessége tudatunkban már elhomályosult. A népköltésben az ilyen képek roppant sokasága él: violám, rózsám, zsálya, szegfű, rozmarin főnevek, de pl. sárga, fehér melléknevek a gyász jelentésében stb. A kezdetleges népeknél az *érzés uralma feltétlen* a gondolat felett. S ott az ilyen képes beszéd az általános.” („A magyar népköltés remekei” c. kötet I. rész XXIV. oldal.) — A nyelvtudomány mai álláspontja szerint is kezdetben csak érzéki tárgyakra vonatkozó képleteink voltak pl. nyom, les, tűz, fa. S ezeknek a szavaknak kiejtése eredetileg csak *figyelemfelkeltő és irányító* szerepű volt.

*

Vikár stílusa hol pajkos, vidám, hol pedig csupa irónia. Súlyos bírálat rejtőzik benne, vagy mögötte. Ertett ahhoz, hogyan kell nevetségessé tenni egyeseket és társadalmi hibákat. Ez a gúnyolódás és csipkelődés mutatkozik meg az alábbi verssorokban:

*Falu végén vasvella, mégis bejött a kolera,
Sem urakra, sem papokra, csak a szegény parasztokra.*

Másutt ez az ironia önironiába csap át: „Tagbaszakadt falusi bambá”nak nevezi magát és hozzáteszi:

El-elbuktam, de talpraálltam újra, itt állok most nagyokat fújva.

Izes, tősgyökeres szóhasználatára álljon itt pár példa: a szokványos „göröngyös út” helyett a „göcsörtös út” kifejezést használja. Másutt: „lelkem fele itthon *teddegél*”.

Vikár egyéniségének a csalódások ellenére a humor a legjellemzőbb sajátossága. 85 éves korában nagy tisztelettel emlékezik meg tanító mesteréről, Szinnyei József-ről. Azt írja: „Ebben az időben született *a bajokat is a humor levébe mártó műzsámnak egyik kecskerime*: Szomorkodik Szinnyei fapadon, mert nem élnek finnjei szabadon. Másutt: Arról lett híres Sortavala, hogy Vikár ott pénzét szórta vala.” — Megértő a fiatalok iránt. Szerénységével mély tudását, emberismeretét leplezte. Munkabírása, ragyogó jó kedve mindvégig megmaradt. Egy alkalommal azt mondta: „Engem nem lehet lerázni a fáról”. Van ugyanis egy néger törzs, annak a fiataljai minden évben felzavarják az öregeket a fára. Aztán rázzák, addig rázzák a fát, amíg az erőfienek le nem potyognak. Akkor agyonütik őket.

Vikár munkássága több okból jelentős. Így ő alapította meg az első világirodalmi társaságot: a Lafontain társaságot. Célja az volt, hogy a különféle népek közé ékelt ellenséges szakadékot kitöltse az örök, igaz művészet, irodalom és tudomány szeretetével. A szellemi összhang utáni vágyódás e társaság szellemi alaphangja. Reményt nyújtani a remény nélküli valónak. 1936 márciusában „Ukrán est”-et rendez a társaság. Orosz színművészeket mutattak be hanglemezekkel. E társaság harcolt az emberiségért, törhetetlen békebarát volt.

A Kalevala népeposz művészi fordítása legkiemelkedőbb érdeme. Leghűbb és legművészebb fordítását adta a műnek, oly tökéletes formában, ha az eredeti elvesznék, az övéből lehetne az eredetit rekonstruálni. Hangoztatta, hogy muzsikus embereket kell küldeni az ország minden részébe a népdalok gyűjtése céljából.

Minden alkotó életnél felvethető az a kérdés, hagyott-e reánk elvégzendő feladatokat. A gyorsírásban hátrahagyott gyűjteményének feldolgozásán kívül nagy horderejű lenne pl. a Somogyi népköltésben közölt rengeteg szöveghez a dallamokat magnetofonra venni. Ma még minden faluban élnek „nótafái”, akik egykor neki énekeltek. A fiatalabbak viszont nem ismerik már e szövegek dallamát.

Vikár Béla szalmafedeles házban, a hetesi református paplakban látott napvilágot. Szalmatető házban aludt el örökre 86 éves korában Dunavecén, ahova egyetlen élő testvérénjéhez menekült a budapesti bombázások elől. Pénzgond gyötörte, mint kisdíákot, és ismét pénzgond üldözte, mint aggastyánt. Nyugdíja ugyanis a fővárosban rekedt. De sírbahajlón is régi szép népmeséket jegyzett fel.

A Kultuszminisztérium autója csak holttestéhez érkezett meg egy koraőszi vasárnapon. Koporsóját és sírját csak a búcsúztató Molnár Lajos lelkész és a dunavecsei iskolás gyermekek vették körül. Halhatatlan, elévülhetetlen érdemei miatt azonban dízsír helyet kapott a budapesti Farkasréti temetőben. Itt helyezték örök nyugalomra 1948. okt. 23-án. Alakja a finn Kalevala főhőisének magyar változatává lényegült. Olyanná vált, mint maga a bűvös-bájos Vejnemöjnen:

*Komoly öreg Vejnemöjnen,
Főnótafa mindétiglen.*

Eletművére ráillenek a Kalevala zárósorai:

*Amde mégis mindhiába, csapát törtem új danákra,
Csapát törtem, gallyat szeltem, ágat nyestem, utat lettem.
Innen megy az út ezentúl, az új ösvény innen indul,
Dicsőbb dalok szerzőinek, különb ének költőinek
A törekvő zsenge népben, a növekvő nemzedékben.*

Valóban csapát tört a népdalgyűjtés terén, és az út tőle indul. Akaraterővel párosult sokrétű tehetsége a magyar kultúra kiemelkedő alakjává tette. Néppel azonosult szellemiségéből nemzedékek tanulhatnak mély, igaz humanista emberséget, magyarságot.

Musztly László

A török Pécs a mondai hagyományban

A Jelenkor 2. számában részletes ismertetés jelent meg Szabó Pál Zoltán—Rúzsás Lajos „A török Pécs” című helytörténeti munkáról. A korszerű történeti szemlélettel és módszerrel megírt kitűnő művet a kritika elismeréssel fogadta. Valóban: a tizenegy fejezetből álló könyv szemléletes és reális képet rajzol Pécs török uralom alatti történetéről; szinte az olvasó előtt kel életre a török Pécs, az a város, amely Janus Pannonius középkori művelt városából, „a paradicsomhoz hasonló régi és nagy város”-ból, amelynek „egész környéke kert és rózsaliget” (Dselelzade Musztafa), a hódítók lármás keleti kereskedő városa lett. Jól kidomborodik ebben a könyvben a történetírásnak az a modern felfogása is, amely szerint a történelem mozgatója és igazi hőse a dolgozó nép: a török iga alatt nyögő pécsiek sorsát, nehéz helyzetét tudományos alaposággal és hitelességgel ismeri meg az olvasó a könyv lapjairól (az egyik fejezetnek is: A nép sorsa a címe). Tudott dolog, hogy a többször végigdúlt és fölégetett városban 1543-ban Szulejmán katonái már csak a „nép”-et találták, a város előkelői elmenekültek, s a kifosztott szegénység tűri, viseli el azután a százötven évig tartó idegen zsarnokságot. Eddig a történettudomány.

A jelen sorok a török Pécs szenvedő népének rajzát egy másik tudomány — a szellemi néprajz — segítségével szeretnék kiegészíteni. Ismeretes ugyanis, hogy a nemzeti katasztrófák emlékei megtalálhatók mondáinkban is. A monda — mint a népköltészet egyik műfaja — a maga különös módján halad a történelem nyomdokában.

Nagyszámú pécsi történelmi mondáink, mondaelemeink legtöbbje a török pusztítás emlékeit idézi. Ez érthető is, hiszen amint előbb említettük, a nép szenvedett legtöbbet ezekben az időkben, s talán ezzel magyarázható, hogy ezek a mondák a helyszínen olyan szívósan megmaradtak.

A huszas évek végén Pécssett járt Móríc Zsigmond, a kritikai realizmus kiemelkedő alakja, akit a tudósító a magyar Gorkijnak nevez (Pécsi Napló 1928. dec. 28.). A nagy író melegen érdeklődik a helyi mondakincs után, és többek között kijelenti, hogy itt van az utolsó óra a mondák és a néphagyományok gyűjtésére, mert a civilizáció halálra ítéli ezeket a szellemi javakat; az irodalmi társaságok, múzeumok feladata lenne, hogy megmentsek a nép lelkében élő „határtalan értékeket”, a pécsi írók pedig felhasználhatnák vidékük jellegzetes néphagyományi elemeit. Megszívlelendő intelem ez — úgy véljük — mai nemzedékünknek is. Ezért vállalkozunk arra, hogy a török Pécs történelmét úgy is bemutassuk, ahogy azt az „egyszerű”

nép látta. Ne keressük a hivatalos történelem kronológiai és oknyomozó igényével ezekben — a főleg Pécselt gyűjtött — mondákban a „valóban megtörtént” eseményeket, mert legtöbb mondánk, mondatöredékünk csodás elemet is tartalmaz, ami ennek a műfajnak is sajátja. Mondáink azonban többet is jelentenek, mint a nép képzelőerejének játékos tükröződései az ország, a város történelmének egyik gyászos emlékü szakaszáról; vegyük őket úgy, mint a nép történelem- és társadalomszemléletének sajátos megnyilvánulását. — Nincs módunkban ez alkalommal a pécsi török világra vonatkozó mondákat teljes egészükben közölni — ez egy mondagyűjtemény feladata lesz, — célunk az, hogy bevezetőnkben mondottakat több-kevesebb adattal megvilágítsuk.

Tettye. A Mecsek oldalában fekvő festői fennsík a romantikus hangulatú romokkal, a tér északnyugati részén fakadó karsztforrással, amelynek vize igen nagy jelentőségű volt mindig a vízszegény város életében, minden időben fölkellette a környék lakóinak, de a távrolról jövő kirándulók érdeklődését is. Mondák fűződnek a forráshoz, a romokhoz (ami nem más, mint Szatmáry György pécsi püspök 1510 körül épített nyári palotájának szép romrészlete; az épület a török uralom alatt derviskolostor volt — Tettye — tekkie törökül annyi, mint kolostor). A fennsík alsó teraszán lévő barlang — amely pedig nem is természetes képződmény — szintén megmozgatta a pécsiek csapongó fantáziáját, különösen a gyermeknépség fűz hozzá rejtelmes történeteket.

A forrás mondaelemei: — Elapadt a Tettye-forrás, mert egy gonosz boszorka ráült. A város lakói a szomjúságtól majdnem elpusztulnak, amikor egy bátor ember, Tettye vitéz megöli a boszorkát, és a forrás újra ontja magából az életet adó vizet. Más változat szerint egy óriás foglalja el a forrást, és a vízért menőket megöli. A holttestek megmérgezik a vizet, ez még nagyobb pusztítást végez a város népe között. Az óriást is egy vitéz győzi le. — A monda természeti alapja, hogy a forrás vízhozamában nagy ingadozás tapasztalható, különösen nyáridőben. (A mondát a Szigetikülvárosban és Gyárvároson hallottuk.)

Egy másik monda szerint a török időkben a Tettyén még nem volt forrás, a városban ásott kutakból hordták fel számárháton tömlőkben a vizet. A tettyei vár basája sok magyar foglyot tartott szolgálatában. Egy kisfiú sirva könyörgött a basának, engedje szabadon édesapját; a basa azonban a kérést megtagadta. Egy alkalommal a fiú jókedvében találta a zsarnok várurát, aki tréfás kedvében kijelentette, ha a kisfiú forrást fakaszt a kietlen mecseki sziklából, szabadon engedi apját. Elaludt a kisfiú, s álmában egy angyal jelent meg, az megsimogatta arcát, s egy aranypálccával (más változat szerint egy virágzó barackággal) megmutatta azt a helyet, ahonnan a víz feltör. A bővízű sziklaforrás nagy örömmel tölti el a basa szívét, szabadon engedi a fiúcska apját, s mindketten gazdag ajándékot is kapnak. (Egy besencei — Baranya m. — öreg paraszt ember elbeszélése az 1930-as évekből.)

A romok. A Tettye valamikor szebb volt, mint most, mert itt éltek a bájos tündérek, a haragos óriások, a bajthozó boszorkányok, és leginkább azért volt szebb, mert hatalmas sziklatornyok meredeztek a mai fennsík nyugati oldalán. A torony tetején egy káprázatos szépségű drágakő ragyogott. Ezért a karbunkulusköért versengett egy nemes ifjú és egy pásztor legény, mert aki lehozza a követ, azé lesz a gyönyörű Flórika, az öreg juhász leánya. A nemes ifjú lezuhant a toronyról, apja a kevély földesúr az öreg juhászt és leányát elkergette. A szerencsétlenek faluról falura járva alamizsnával tengették életüket. A pásztor legényt az uraság börtönbe vettette. A sziklatornyot a törökök lebontották, és köveit beépítették a dervis kolostorba.

Élt a török időkben egy juhász, ez a törökök szolgálatába állt. A környék magyar népe haragudott a gonosz lelkű juhászra, mert az, amikor módjában volt, megdézsmálta a magyar gazdák juhnyájait. Egy alkalommal, amikor a juhással a tettyei várból ajándékot küldtek Budára, a bosszúra éhes magyarok a Mecsek egyik rejtkehelyén megrohanták a török csapatot, és a juhászt megölték. (Gergely F., 73 éves, Pécs, 1957.)

A *barlang*. Akkoriban a törökök már igen elgyöngültek. Pécsre is megérkeztek a fölmentő csapatok. A törökök a tettyei várba húzódtak vissza, és elkeseredetten védekeztek. Amikor látták, hogy nem tarthatják a várat, a parancsnok a várban lévő néhány száz rabszolgával megásatta az alagutat; ez egészen Kantavárig vezetett. Ami követ a barlangból kiástak, a vár falainak pótlására, javítására használták fel. Amikor a törökök élеме elfogyott, elmenekültek a Tettye-barlangon keresztül. — Sok pécsi meggyőződéssel vallja, hogy a tettyei barlang a kantavári üreg kijárója.

Török kincsek a Tettyén. Két testvér élt a Tettye környékén. Az egyik hívta a másikat, menjenek török kincset ásni a romok közelébe. — Nem megyek — válaszolta a másik —, mert akinek az isten akarja, annak az ablakon is beadja! — Az első testvér azért elment ásni. Talált egy piszkos tetejű fazekat. Dühös lett, és hazafelé menet fivére ablakába helyezte a fazekat. A fazék beesett az ablakon, és kiborult belőle a sok piszkos és alóla az arany. — A másik változat szerint három testvér talált a Tettyén egy kazán aranypénzt. Mivel a hagyomány szerint ásáskor beszélni és a kazánhoz nyúl ni nem szabad, kiokoskodták, hogy egy öreg lóval húztatják ki a kincset. Igen ám, de ördögök jelentek meg egy hatalmas akasztófával. Incselkedve kérdezték, melyiket akasszák fel a három testvér közül. Az az ördög, amelyik az akasztófa alatt állott, felkiáltott: — Azt a piros sapkásat! (A piros sapkás testvér volt a Tettye tér őre.) De az feltalálta magát, „fikuszt” mutatott, és egy nagy robbanással eltűntek az ördögök, és velük a kazán pénz. (Gadó I., 76 éves, Pécs, 1957.)

A *Misina tetőre* manapság árnyas erdőben, fenyősorok között sétálva juthatunk fel (vagy a televíziós toronyhoz vezető úton gépkocsival). A város felett hirtelen emelkedő hegycsúcs (534 m) neve (Misina) nemcsak a szőféjtés hivatott művelőit foglalkoztatta, hanem a nép képzeletét is. A Misina név népetimológiás magyarázata szerint a török időkben Pécsen élt egy szép molnár leány, aki megtetszett az egyik török vezérnek. Az elhurcoltatta a török táborba. A leány vőlegénye a jegyese után lopózkodott, és kiszabadította kedvesét. Együtt menekültek a város felett emelkedő hegytetőre. Utánuk a törökök. A fiataloknak választaniok kellett, a törökök rabszolgái lesznek, vagy meghalnak. A legény megragadta a leányt, az ellenszegült: — Na Misi!... Misi... na! A vőlegény neve ugyanis Mihály volt. Az elszánt fiú kedvesét lelökte, és ő is utána ugrott. — Könnyű felismerni ebben a névmagyarázó mondában a másik közismert pécsi mondát, a Zsongorkőhöz fűződő drámai cselekményű történetet. (L. később! Nyers M. tanárnő gyűjt. Pécsgyárvaros, 1958.)

Jakabhegy. Pécsből keletre fekvő 593 m magas hegy kedvelt kiránduló helye a város lakóinak, a környékbelieknek. Középkori eredetű kolostorépületének romjairól; a hegy oldalából kinyúló szikláról (Zsongorkő), a hegy nevérol (amely tudvalevőleg egyházi eredetű) számtalan változatú monda él még ma is. Ezúttal csak a török vonatkozásúakat említjük meg.

A *hegy neve*. Amikor a törökök birtokolták a jakabhegyi várat, a török szultán is sok időt töltött itt. Ha a szultán eltávozott, egy Jakab nevű hadvezér volt a helyettese. Erről a török vezérről nevezték el a hegyet. — Ez a Jakab vezér rabolta el a közeli gróf szép leányát, Zongort. A magyarok üldözték, és ő a leánnyal együtt egy szikláról levetette magát a mélységbe. Egy másik közlésben Jakab, a magyar vár parancsnoka kirohan kisszámú csapatával a várból, és az ostromló törököket megfutamtja. (Csirke J. 82 éves, Mecsekalja, 1957.)

A *jakabhegyi „vár” és a Zsongorkő*. Ez a monda kedvelt témája monográfiáinknak, újságjainknak. (Novellisztikus feldolgozását I. Várady Ferenc: Baranya múltja és jelenje, 1895.) Gyűjtésünk közben azt tapasztaltuk, hogy a jelenlegi „népi” változatok között mondanivalójában, cselekményében sokkal értékesebbeket találunk, mint az ún. irodalmi feldolgozásokban. Egy a sok közül (kivonatosa): Réges-régen a jakabhegyi vár környékén, talán éppen Kővágószőlősn, született két fiú. Egyiknek, a szegényebbiknek, Zsongor László volt a neve, a másiknak, a tehetősebb szülők gyermekének, Török Béla. Béla apja összejátszott a törökkel, s jutalmul a török bég erdésznek nevezte ki, és a várban adott neki és családjának lakást. Zsongorékát a bég csak

szolgának fogadta fel. László és Béla együtt nevelkedett. Egy alkalommal — a szokástól eltérően — Zsongor nem hagyta magát odavágnatni Török Béla által, sőt ő teperte le a társát. Zsongor félve a következményektől, az ott álló bég szolgájának kardját megragadta, annak lovára felpattant és elvágatott. Hiába üldözték a janicsárok, nem érték utól. Zsongor egy végvárhoz került. Itt megszeretett egy leányt. Közben Zsongor László apját a jakabhegyi várban kivégezték, anyja pedig meghalt bánatában. A fiatal Török Béla lett az erdész az apja helyett. Egy rablókaland alkalmával tizenkét janicsárral elrabolta Zsongor kedvesét. A vőlegény százötven vitézzel indult el, hogy visszaszerezze menyasszonyát, és a várat visszafoglalja. Éjfél lehetett, szörnyű vihar tombolt, zengett az ég. Odaértek a vár titkos álagútjához. A vitézek egy része a vasajtónál maradt. Zsongor pedig felsietett az erdész szobájába. Felfogta óvatosan az alvó leányt, és levitte a titkos útig. Hirtelen hatalmas robbanások rázták meg a földet. A törökök megzavarodva ide-oda futkároztak. Az történt, hogy Zsongor egyik vitéze pipára gyújtott, kiejtette kezéből a pipát, az a gyújtózsínorra esett — ez a zsínór a lőporos raktárba vezetett. Felrobbant a rengeteg puskaapor, és levegőbe röptette Török Béla lakását is; Zsongor vetélytársa elpusztult. A török túlerő elől Zsongor László és csapata el akart menekülni. Zsongor a magyarok zászlóját darabokra vágta, és a darabkákat kiosztotta vitézei között. Már-már úgy látszott, hogy Zsongor és menyasszonya megmenekül, amikor egy török csapat került eléjük. Zsongor László egy sziklát pillantott meg maga előtt, és erről leugratott menyasszonyával együtt. Halálra zúzták magukat... A falusi parasztok megtudták, hogy mi történt a várban. Fellázadtak, és a maradék törököt kapával, kaszával verték agyon. Az égő vár messze világított az éjszakába, a nép a tüzet eloltotta, és kitűzték a várra a háromszínű magyar zászlót. Eljött az egész falu, hogy eltemessék Zsongort és jegyesét a szikla alá. A kiálló szikla alatt kivágták a fákat, és a tisztásra temették a hőselelkű vitézt és menyasszonyát. A sziklát a nép elnevezte Zsongorkőnek. (Szabó I. tanárnő gyűjt., Kővágószőlős, 1957.)

Kantavár nevének eredetét és a romok múltját megnyugtató módon a tudomány még nem tisztázta. A mondai hagyomány azonban annál gazdagabb anyaggal övezi a Mecsek „rengetegében” rejtőző — ma már romnak is alig nevezhető — maradványokat. A Rajzolatok 1836. 16—17. számában Kanta, a Mecsek komor parancsolója címmel jelent meg a kor romantikus stílusdivatja szerinti feldolgozásban *Kantavár* mondája. Ma már nehezen állapítható meg, hogy teljesen műmondáról van-e szó, vagy pedig írója népi forrásból is merített. Az említett írásmű szerkezetében (késleltető motívumok), mondanivalójában (testvér-rablógyilkos meglakolása), a tragikus végkifejletben (*Kanta*, a rablóvár ura saját fivérért gyilkoltatja meg, természetesen anélkül, hogy sejtene, kinek az életére tör), dagályos, szentimentális írásmódjával sajátosan műmondai. Mégis ez a monda ma már hozzátartozik a legnépszerűbb pécsi mondákhoz; és az utóbbi években több olyan változatot gyűjtöttünk össze, amelyek arról tanúskodnak, hogy ez a monda is népivé vált. Például az egyik közlésben *Kanta*, a rablóvezér *Kanta Pista* néven szerepel, és nem rettegett zsvány, hanem a szegényeken is segítő betyáralak. Ezekben a mondai változatokban nem szerepelnek ugyan törökök, de a mohácsi vész utáni idők zűrzavarát, a török uralom alatti közbiztonság hiányát, a magyarság szenvedését jól szemléltetik.

A *pécsi kutakhoz, forrásokhoz* is kapcsolódnak törökkori hagyományok. A legismertebb, legnépszerűbb pécsi forrás-monda, a Szamárkúthoz fűződik, s több mint húsz változata bizonyíték amellett, hogy mondáink eszmei mondanivalójukban, szerkezetükben, jellemrajzukban, korfestő szándékukban állandóan variálódnak, színeződnek. (L. részletesen Jelenkor 2. számában.) — A mai Vak Bottyán utcai török kút az ellenség kegyetlenségeinek emlékét idézi fel a környék lakóiban. Egy szegény magyar rózsával megrakódva jött lefelé a Mecsekről. Ekkor vágatott arra vadászatról jövet a pécsi basa. A szegény öreg nem vette őt észre, s nem hajolt meg idejében. A kegyetlen török hatalmasság rögtön elfogatta az öreget, és megparancsolta szolgál-

nak, hogy fojtsák bele a közeli kútba. A szolgák végrehajtották a parancsot. Attól kezdve véres víz folyt a kútból. (Fülöp J.-né, Pécs, 1957. közl.)

A Bertalan-kápolna — a dömörkapui kilátó tövében, a szőlők között — 1749-ben épült, s a környék népe az ismert Bertalan-legendát (a török időkre vonatkoztatva) fűzi a kis templomhoz. Egy bogádi (Baranya m.) közlés szerint a kápolnát egy Bertalan nevű csordás „fedezte fel” egészen különös módon. Eszrevette, hogy egyik tehenének a lába vérzik. Egy véres vasdarab állt ki a földből, ez sebezhette meg a tehenet. Kiásta a vasalkalmatosságot, ami nem volt más, mint egy kereszt. Jelentette az esetet Pécsre, onnét kimentek, és így került ismét napfényre a templom. (Zákonyi L.-né, tanár gyűjt., Bogád, 1956.) A Budai külvárosban és Pécsbányatelepen általánosan ismert monda szerint a török világban egy Bertalan nevű barát a hegyekbe rejtette el templomának kincseit. A törökök elfogták, és a mai Vörös-pince helyén (Marx út) elevenen megnyúzták (innen a neve az épületnek). A megnyúzott barát minden erejét összeszedve a bőrért karjára vette, és elindult a Mecsek felé. A mostani Bertalan-templom helyén esett össze. Amikor a törökök látták a barát csodálatos hősiességét, ijedtségben elmenekültek, és sohasem jöttek vissza a magyar földre.

A Basamalom: az egyik pécsi ismertető szerint a XVIII. században a dominikánusok malma, eredetileg török villa, amit egy itt talált jellegzetes oszloptagozat is bizonyít. (Szönyi.) Érdekes összevetni a népmondai basa alakját a történelmi tanulmányok, egyéb publikációk basájával. — A Basamalom egy derék török férfiú, Gázi Haszán, pécsi majd budai basa emlékét őrzi, aki emberséges gondolkodású, jóindulatú férfi volt, és Pécsen is temették el — írja az egyik pécsi újság (Dunántúl, 1927. dec. 25.).

— Az egyik mondai vázlat szerint a basa a Balokány-tó közelében (?) egy hatalmas malmot építtetett, és annak jövedelméből úgy meggazdagodott, hogy egy gyönyörű palotában fényes háremet rendezett be. A legszebb magyar leányokat ide hurcoltatta. — A nép képzelete a basa alakját összehozza Makár alezreddel, akinek a város török uralom alóli felszabadulásában voltak érdemei. — A török basa fel szólította Makár kapitányt és csapatát — ezeknek a vára a Makár-hegyen állt —, hogy adják meg magukat. Makár visszaüzent, hogyha a basa kiül a malom ablakába, és száz gyertyát meggyújt, teljesíti a basa kívánságát. A basa ki is ült a malom ablakába. A tizedik gyertya meggyújtásakor Makár megcélozta a basát, s azt el is találta. A basa vérbe fagyva ott maradt. Mások szerint „Makár vezér, Zrínyi katonája a Makár-hegyről a Basamalom dűlőben Ali basa kezéből kilötte a kupát, a második lövéssel az asztalt lötte ki előle.” (Dolmány J., Pécs, 1957. közl.) A malomnak természetesen semmi szerepe sem lehetett a város felszabadításában, hiszen igen távol feküdt a belső-vártól, amelyet a felszabadító csapatok — köztük Makár és katonái — ostromoltak.

A kincsmondák a török megszállás jellegzetes néphagyományi motívumai, Pécsen a Mecsekkel (l. fent a tettyei kincssását), az egyes épületekkel kapcsolatban ismeretesek. Gázi Kászim pasa dzsámija — a város főterén álló mai Belvárosi-templom — építésének mondját Haas M. Baranya (1845) című munkájában így írja le: „Egy halálra ítélt keresztény rab csak azáltal mentheté meg életét, hogy a pécsi kormányzónak nagy kincset földözött fel, mely bizonyos házban vala rejtve, és e kincsből építtetett fel a jeles mecset.” — A kincsmondák alapja legtöbbször egy-egy állítólagos rajz, térképvázlat, amely pontosan feltünteti a kincs lelőhelyét. „Egy magyar katona a világháborúban (az első világháborúról van szó) török fogságba került. Hamarosan azonban egy török főember szolgája lesz, főpohárnoki tisztségben. A török úrnak a magyar fogoly a legkedvesebb embere lett, olyannyira, hogy halála előtt minden kincsét erre az emberre bízta. A fogságba esett pécsi ember végignézte a kapott tárgyakat, és meglepetésére a Mecsek térképét is közte találta. A térkép arra szolgált, hogy megmutassa, hol van elrejtve a kincs. Meg is találták a lyukat, ahol be lehetett menni a kincshez. Hason csúszva tudott csak bemászni, egy-két méter után azonban felállhatott. Körülbelül két kilométernyi gyaloglás után egy nagy vas-

ajtóhoz ért, amely körül volt láncolva nagyon vastag láncokkal, úgyhogy nem is lehetett bemenni az ajtón. Ha most valaki megtalálná ezt az ajtót benn a hegy alatt, akkor rengeteg sok kincset, drágakövet és aranyat mondhatna magáénak. — Ugyanez a katona talált még a térképek között egy másikat is, amely Pécs területét ábrázolta. Azonnal ide is jött, hogy kikutassa a kincs helyét. Meg is állapította, hogy valóban ott van a kincs a mostani Lyceum-templom alatt. De most már nehéz lenne felkutatni a pontos helyet, mert nagyon mélyen van. Ezek a térképek mind megvoltak egy pécsi család birtokában. A férfi nagyon őrizte ezeket a térképeket, de halála után a felesége, aki babonás volt, elégette valamennyi térképet. Az asszony körülbelül három évvel ezelőtt meghalt. — Ezeket a kincseket állítólag akkor rejtették el, amikor Pécs városa felszabadult a török elnyomás alól. A kincset a tettyei barlangon szállították el, majd egészen benn egy elágazásban vitték tovább. Ott elrejtették, majd befalazták az elágazást, és utat vágtak a földben, amely talán egy emberderék széles, s ott távoztak el a kincs elrejtői. (Nessz J., 67 éves, Pécs, 1957. közl.) — A munkát kereső pécsi munkások, iparosok Törökországban megfordulva — a harmincas években — hasonló értesülésekkel tértek haza. Nemrégiben beszélt el egyik közlőnk (Golváth S., 50 éves, Pécs), hogy az egyik török múzeumban megpillantotta Pécs térképét, s azon meg volt jelölve azoknak a vascsőeknek (!) a helye, amelyekbe a menekülő törökök arányaikat rejtették. — Másor pécsi hírlapi tudósítás számolt be arról, hogy egy tervrajz alapján törökök kincset kerestek meghatározott helyen (a Jókai tér egyik épületében).

A felsorolt adatok is elegendőek ahhoz, hogy lássuk, a mondák — akár a népköltészet más műfajai — állandóan változnak, tehát holmi eseménytörténeti okmánytárnak nem tekinthetők. Közölt mondáink vagy utalásaink mindazokat a fogalmi jegyeket magukon viselik, amelyek általában a mondákat jellemzik: témájukban keresik a szokatlan természeti jelenségeket (bővízű forrás, barlang, különös alakú szikla, romok stb.); megtaláljuk közölt adatainkban a kincskeresés helyhez kötött hiedelmeit, a nevek magyarázatának népies, epikus formáit, stb. Amennyire változatos tárgyválasztásában az ismertetett mondái anyag, annyira közös vagy hasonló erkölcsi mondanivalójában: minden nyomorúságnak, szenvedésnek a zsarnoki török uralom az oka. A török elleni küzdelem gondolata kelti életre ezekben a mondákban a hazafiság, az önfeláldozás ragyogó példáit, hőseit. A költői igazságszolgáltatás kérelmelhetetlen az ellenség kegyetlenségeivel szemben, egyaránt lesújt a törökre, a vele cimboráló árulóra. A nép fölemelkedésének, a rabtartóktól való szabadulásának vágya, győzelme különösen azokból a mondákból olvasható ki, amelyeknek irodalmi változatát is ismerjük, és ezek népmondai formájukban érettebbé váltak, eszmeiségükben csiszolódtak. Ezekben a mondákban — a népmesékhez hasonlóan — az elnyomott, leigázott nép a csodákban keres kiutat; a kincs megtalálása megszabadíthatja gyötrelmeitől, vagy egy rendkívüli képességű ember legyőzheti egyedül is a gyűlölt ellenséget. Ezekben a mondákban is föllelhetjük a földrajzi, történelmi ellentmondásokat, amelyek abból adódnak, hogy a monda kigondolója, variálója nem ismeri sem a tér, sem az idő korlátait. — Érdekes kölcsönhatások érvényesülését vehetjük észre szűkebbkörű témánk mondaanyagában is, miképpen hat a népköltészet az irodalomra (népmondák költői feldolgozása) és az irodalom a népmondákra (például az irodalmi alkotás újabb mondaképződés elindítója lehet). Megfigyeléseket tehetünk a mondaelemek vándorlására vonatkozóan is: közléseinkben más történelmi mondák, más tájak mondaelemeit is megtalálhatjuk (a szüntelenül bevándorló lakosság is gazdagítja, tarkítja a helyi monda anyagát).

Véleményünk szerint — társadalmunk fejlődésének, népünk kulturális fölemelkedésének jelenlegi helyzetét figyelembe véve — a helyhez kötött mondák a természetes továbbhagyományozódás tekintetében „időtállóbbak”, mint a népmesék. A mesélési alkalmak megszűnésével a meseteremtés funkciója veszélybe került. Más a helyzet a mondáknál. A monda életben tartását nem a különleges alkalom biztosítja, hanem a lakóhely egy érdekes tájrészlete, darabja vagy jelensége, a történelem egy-egy alakja, népünk küzdelmes múltjának szeretete.

Zsikó Gyula

Alkotáslélektani problémák

Van az írásnak pillanata — talán úgy is lehetne mondani: a fogantatásé — amikor meg kell ragadni azt a homályos valamit, ami hol egy név, hol egy hangulat, hol egy helyzet, hol még ennyire se kialakult tiszta képzet, csak annak az érzése, hogy „valami jönni készül”.

Csak a legritkább esetben sikerül *újból* visszaidézni az ígérkezőt, de nem fogadottat, ha nem használtuk ki rögtön a pillanatot; ha nem segítettük tovább a kezdődő folyamatot, akár rögtöni tudatos átgondolással, akár a fogantatás és technika, azaz az írás és a kifejezésvágy azonnali összekapcsolásával.

Félbeszakítani, abbahagyni, amikor a mondanivaló lényege kikristályosodott, lehet. Ez a „lényeg”, hol az egy mondatba összesűrűsödött „eszmei mondanivaló”, hol egy alak, hol fogalmilag megragadható probléma, hol — verseknél kivált: ritmus-töredék, egy kép, néha egy szó, stb. A „beleélés” pl. egy regény írásbavetülésének hosszú folyamata alatt nyilvánvalóan kihagyások és felidéződések, kikapcsolódások és új bemélyedések váltakozásában megy végbe. Viszont van eset, amikor az ihlet felidézése akartan nem sikerül, nem-akartan pedig — váratlanul — igen. Sokszor nem engedi magát kényszeríteni, sokszor meg az írásvágy kényszeríti valósággal az író, hogy kifejezze a valahol abbamaradt, félbeszakítódott gondolatsort.

Vitathatónak tűnik fel, hogy a „tudatos” írás, vagyis *művelése* az alkotásnak szintén tartalmaz-e alkotáslélektanilag még pontosan ki nem vizsgált, „ismeretlen” elemeket.

Az viszont alig szorul bizonyításra, hogy a téma megsejtése, felvillanása, legtöbbször homályban folyik le. Az agy végzi a maga normális működését. Lát, hall, stb. Akkor bekövetkezik egy bizonyos állapot, az úgynevezett *tudatszűkülés*, az emberi agynak nem éppen rendkívüli, mégis mindenestre abnormális viselkedése, amikor az érzékszervek gépiesen veszik fel a mindenünnen rájuk zúduló érzeteket, az agy fel is dolgozza képzetekké, emlékképekké, anélkül azonban, hogy eljutnának a tudatba, mert alulmaradnak a küszöbön. Miért? Azért, mert az agyat valami leköti. Ez a koncentráltság lehet tudatosan irányuló is, pl. rejtvény megfejtése, de ez fokozatilag nem olyan mély, nem olyan „extatikus”, mint az alkotás ihletett állapotában bekövetkező tudatszűkülés, amely nemcsak nem irányított, nem tudatos: valami sejtelem felvillanása, valami homályos gondolat tusakodása a világosságra jutásért. A tudat sem nem ellenőrzi, sem nem irányítja. Lehetséges, de ez a ritkább eset, hogy a felvillanás éppen akkor következik be, amikor tudatosan éppen kiagyalni akarunk valamit. Eppen felkészülünk rá, hogy megejtsen bennünket a nem hétköznapi, nem a szokásos érzetzuhatagból valami, egy más, ami nem azonos az érzkezés előtti lelki és szellemi tevékenységgel.

Lehet, hogy a „vendég” váratlanul érkezik — ez a gyakoribb, de lehet, hogy bejelentette magát. Lehet, akkor látogat meg, amikor legkevésbé számítottunk jöttére s becsap, amikor legjobban várjuk. Lehet, hogy meghívást is elfogad. De legtöbbször mégis olyan, hogy önállóságát, kényszeríthetlenségét hangsúlyozza. Sokszor annyira, hogy az alkotó kénytelen vele szemben elismerni eszközváltát. (A „divi-

* A szerkesztőség nem mindenben ért egyet a cikkíróval, de a probléma érdekessége miatt hasznoshak látja a közlést.

natio" eléggé nem vizsgált állapota!) Néha, mintha együtt dolgozna készségesen velünk. Néha, mintha egyenesen ellenünkre tevékenykedne.

Ezek után újból feltolakszik a kérdés:

Ha az önmegfigyelés, lélektani ismereteink, olvasmányaink alapján meg is engedünk annyit, hogy nem az „író választja a témát” (ahogyan a mechanikus szemlélet állítja, — bár a téma sem az író — más irányban élezve ki, helytelenül az ellentétet), hanem az „*ihletés*” *eléggé ki nem derített állapotában megy végbe a találkozás*; állítható-e, hogy az alkotás nyelvi (szó- és írásbeli) megjelenítésében is érvényesül ilyen nem-tudatosság? Van ilyen „titokzatos” kettősség a szóba, írásbafoglalás művelete mögött is? (Notabene: A „titokzatos” a mi szóhasználatunkban pusztán kevésbé, nem eléggé ismertet jelent, nem pedig valami emberi természetén kívülit).

A következőkben azt próbáljuk bizonyítani, hogy — igen.

Az ember tudhatja, *mit* akar, de nem biztos, tudja, *hogyan* akarja. Vagy ha igen, sokszor kiderül, hogy a megvalósítás során másképpen alakult a tervezettnél.

Két sodrást figyelhet meg az, aki ellenőrző énjét annyira képes irányítani, hogy az *írás alatt* is egyszerre tudja magát az írást *művelni* s magát az *ellenőrzést* is végrehajtani — vagyis saját maga működését is figyelni. Az egyik a már említett tudatszűkülés állapota. A gondolatok áramlása idején a külső benyomások, sokszor a legerősebbek is, vagy egyáltalán nem, vagy csak homályosan jutnak el odáig, hogy a gondolatok lerögzítésével elfoglalt agy, mint zavarást, tudomásul vegye őket. Ugyanakkor a másik, az előbbivel milyenségében, céljában is ellentétes folyamat az éber tudatnak valamiféle felülvizsgáló tevékenysége, amely felügyeletet végez a gondolatok áramlásán, a lerögzítés műveletét segíti, mintegy válogatja a ruhát, a szavakat, sokszor más irányt ad a megkezdődött gondolat-hömpölygésnek, mintha egyenesen szilárd gátak közé szorítaná, hogy annál erősebb legyen a sodra.

Ugyanis finom introspekcióval megfigyelhető egy zavaró jelenség fellépése is. A tudatszűkülés állapotában mintha kitarulnának a kapuk, jelentkezik az írás művelése alatt olyan törekvés, mely az alapgondolat célirányítottságát, egyirányba sodrását mintha akadályozni akarná. Mellékességeket akar magával sodorni valahonnan az emlékezés, az asszociációk rejtett mezejéről, mintha az úgynevezett altudat szabadulni akarna a lomtártól, mindattól a sok, már képzetté alakult, de lecsúszott érzettől, ami érte az agyat, amit elveszíteni nem tud, talán megőrizni is terhes, önálló életre is vágyik. S azt hiszi, itt az alkalom, hogy átlépjen a küszöbön.

S a nagy ellentmondás ott van, hogy bár ez a mellékfolyamat lényegében zavaró, gátló velejárója az egyirányba kényszerített agyműködésnek, mégis az *alkotások értékessége jórészt azon múlik, hogy ebből az altudatból, ebből a lomtárból, milyen emlékképek szabadulnak fel, milyen szokatlan vonatkozások, ismeretlen összefüggések, újszerű kapcsolatok idéződnek elő*. Bizonyosra vehető, hogy csakis abban az esetben gazdagítják az írást, ha a tudat szűk küszöbén lépnek csak ki a fényre, úgy préselik felszínre magukat, hogy alárendelődnek az éber tudat ellenőrzésének, a már megindult gondaltsodrás irányának s nem törhetnek saját, egyéni céljaikra.

Az író, van, hogy észreveszi ezt a tülekedést, el-irányulási szándékot, s akkor „koncentrálja” gondolatait, maga is segít gátakat emelni, hogy csak egy csövön ömöljön ki az alsó áradat, a felhalmozódott „limlom”.

Csak sajnos, ez nem mindig sikerül!

Azok az írók, akiknél kimerültség, megzavarodott idegműködés stb. következtében az altudat bekapcsolódása a tudatos alkotótevékenységbe csak narkotikumok használata által volt már elérhető, árulkodnak felőle: egyrészt, milyen kemény küzdelem folyik a két „én” között, másrészt, mennyiszer diadalmaskodik, mint a meséknek üvegől kiszabadult dzsinje, az altudat a másik felett.

Az olyan alkotások, mint Ady „Fekete zongorá”-ja az árulkodó tanúk, hogy a mesterségesen megindított alkotásfolyamatnak akár mindjárt az elején, akár a derekán, a megkezdődött „*ihletés*”, az alkotás göccsodása, az íráskészség jelentkezése után is — *maga az írás kicsúszhat az értelmes ellenőrzés hatalma alól, a mondani-*

valót már nem lehet irányítani; a gondolatársulások, vonatkozások, kapcsolódások kicsúsznak az akartság alól; a tudatalatti, amelynek úgy látszik, mások a működési törvényei, hatalmába veszi az alkotót és az alkotást, s *önmagát* fejezi ki. (Pl. Vörösmarthy Vén cigánya.)

Önmagát, amelyről csak azt tudjuk, hiába használja látszólag ugyanazokat a szavakat, amelyeknek jelentést a tudat adott, tolvajértelemmel tölti meg, olyan képzetársításokkal, összefüggésekkel, amelyek — ellenőrzés esetén — vagy tisztábbak, vagy kevésbé összerántottak, kevésbé messziről valók lennének, ha az írás művelete a tudat hatalma alól nem csúszott volna ki.

Félreértések elkerülése végett: nem arról van itt szó, mintha valami „emberen felüli, vagy kívüli” elv, avagy erő közreműködését tételeznők. Pusztán annyit mondunk, hogy az író normális agyműködése, amikor eszik, alszik, sétál, újságot olvas, valahogy más állapotú, mint amikor alkot. Még akkor is így igaz, ha maguk az alkotás lélektana után érdeklődő, introspektív megfigyelést saját magukon végzők sem ismerik fel ennek a „másságnak” a lényegét. Mint pl. Poe, aki azt állította, hogy a versírás éppenolyan folyamat eredménye, mint egy matematikai egyenlet levezetése. Igaza volt, s mégis tévedett. Ismeretes ugyanis, hogy alkoholista volt. A narkotikumnak állandóan hatása alatt állván *számára* ez volt a normális állapot s agyának lényegében abnormális felfokozottságú működése volt a megszokott, a „rendes”. Vagyis téves premisszából vont le csak rája érvényes, bár helytálló következtetést. Bizonyításra nyilván nem szorul, hogy az ilyen felfokozott tudatállapot általában kivételes jelenség, s érvényessége az *által* alkotási folyamatra nem terjed ki. Ezért ellenkező előjellel még az ilyen kivételes felfokozottságú agyműködés is bizonyítja a bizonyítandó kettősséget.

Már most felvetődhet a kérdés:

Az agynak az alkotás tartama alatt ilyen más irányítottságú (koncentrált — egy irányba fordult) működése milyen előfeltételektől, és azoktól miként befolyásoltan határozza meg, milyen formában jelenik meg a mű? Forma alatt itt nem műfajt, hanem a gondolatok egymásra következésének rendjét, a felhasznált szókincset, ezek kapcsolatát, kohézióját értjük.

Korábban megkíséreltük sejtetni¹, hogy a szavak birodalmában milyen sajátos törvények uralkodnak; hogy a szó hang- és írásbeli alakja, valamint a tartalom, azaz a hozzátapadt „jelentés” nem valami magátólértetődő jelenség, hanem eléggé titokzatos — mert kellőképpen még mindig nem ismert — kapcsolat eredménye. Logikum és játékoság, véletlen és történelmi kényszer egyaránt rejtőzik mögöttük. S ha a felettük való uralom módszere más a tudós, s más a szépíró számára, de a *küzdelem* birtokbavételükért elkerülhetetlen annak, aki akármilyen gondolatot szavakba akar önteni. (Tudott dolog ugyanis, hogy nemcsak a gondolat milyenségén, de a szavakon is fordul egy és más.) Ki ne tapasztalta volna, hogy valami ellenállásféle, valami egymást taszító feszültség van a két közeg között? Minél finomabb, mélyebb-ről jött, minél kevésbé köznapi a gondolat, a szó valahogy annál kevésbé engedelmese irányában, mind kevésbé hajlamos arra, hogy úgy rendeződjék egymás után, hogy a lehető legtökéletesebb, legérthetőbb, levilágosabb ruhában jelenjék meg a gondolat?

Ebből következik, hogy a *nyelvi kifejezés* mindig ellenállás legyőzése, mindig valami időben egyszeri, új rendje bizonyos szavaknak. Ez a kimondott, vagy leírt kifejezés, mint megjelenés, függ attól is, hogy az író mekkora területről tudja toborozni hadseregét, a szavakat. Az olyan közhelyek, mint „keresi a szót”, „számon van, csak nem tudom kimondani” bizonyítják, hogy a kifejezés *egyszerű aktusa* is lényegében eléggé bonyolult folyamat, s nem mindig engedelmeskedik az akaratnak. Nyilvánvaló, hogy még bonyolultabb a helyzet, ha az átsuhanó érzés, a félig világos tudományos felismerés stb. szavakba foglalásáról, „megfogalmazásáról” van szó.

¹ Zsikó Gy.: Játék a szavakkal. Megjegyzések a stílus problémáihoz, Sárköz, 1956. III—IV.

Az író-alkotó tehát nem csupán abban különbözik az átlag — azaz nem kifejezetten gondolat-kereső-megragadó-kifejező — típustól, hogy vannak meglátásai, van mondanivalója (többé kevésbé minden emberre jellemző tulajdonság a közlésvágy!) hanem főként abban, hogy a fogantatás eléggé titokzatos tényét felismerve, *vállalja* a küzdelmet az ellenálló szavakkal, a mondanivaló megszületése érdekében. Meg hozzá nem is egyszeri formában! Ugyanis a szavak birtokbavétele sajnos nem jelenti, hogy meg is maradnak a hatalom alatt. Az, hogy milyen lesz a gondolatközlésnek egy bizonyos íróra többé-kevésbé jellemző rendszere, attól függ, tudja-e állandóan keresni mondanivalója egyenértékű, folyton alakuló, javuló kifejezőkészségét; mennyire képes szabályozni az altudatból forrászó utánpótlást; mennyire erős s ellenáll-e a csábításnak, hogy az egyszer megtalált kifejezést ne koptassa el s ne váljék utánczójává önmagának.

Eppen a legnagyobbak nyilatkozataiból tudjuk, hogy a manier veszélye mindenkit fenyeget. Van, aki elkerüli, s van, aki nem.

Már most, gondolatmenetünk rendjében, mi ezek után a stílus?

Mindenekelőtt íráskészség, ami megint lehet velünk született, (vö.: „jó svádája van”, „ömlik belőle a szó”) és lehet szerzett, kifejlesztett is, bár valamilyen adottságot ez esetben is feltételez.

Mint *készség* természetesen függ annak a nyelvnek fejlettségétől is, amelyen az író ír; függ a nyelvnek kiműveltségétől; szókincsének gazdagságától; stb.

Mi teszi mégis jellegzetesen egyénivé a kifejezések rendjét?

Az a mód és az a mérték, ahogyan és ahonnan szállítódik számára az éber tudatban állandó használatra készen lévő és az altudatban lesüllyedt emlékek tömege.

Az tudott dolog, hogy millió és millió érzet ér *minden* agyat. Az is, hogy ezeknek többsége a legtöbb ember számára felhasználatlanul lesüllyed a tudat lomtárába. Azonban minél gazdagabb ez a raktár, minél szélesebb területről vevődtek fel az önműködő rádiókészülék útján a benyomások, annál több a lehetőség arra, hogy az alkotó-kifejező adottságú ember megújítsa belőle gondolatai kifejezési készségét, válogathasson közöttük, a legmegfelelőbb után. Vagyis származás (osztály), korszak, műveltségi állapot egyaránt befolyásolva a raktár gazdagságát, az egyén tulajdonképpen függvénye a társadalom állapotának, amelyben él és ír, de ugyankor azon is sok múlik, milyen a készsége. Ezt pedig öröklött hajlamai is befolyásolják, amennyiben, ha nem is „végzetesen”, de tagadhatatlanul megszabják azt is, mennyit raktározhat el.

Megint valami kettősséget értünk tehát tetten.

A tudat *szándékát*, hogy mindig keresse a legjobb kifejezést és az altudat *en-gedte lehetőséget*, hogy a lomtárból éppen a legjobb kerüljön elő.

S mivel a gyakoribb eset, hogy az elsüllyedt emlékek akarattal, szándékosan nem, vagy csak ritkán idézhetők fel, vagy az történik, hogy az alkotás során az írónál spontán következik be a tudatszűkülés, amely alatt kinyílik a rejtett raktár s áradnak az asszociációk, vagy mesterségesen — narkotikumokkal kell felszabadítani, ki-tárni a bezárt kaput.

Akinek nem sikerül egyik-másik módon ezt a kettős folyamatot megindítani, párhuzamosan haladtatni, annak a mondanivalója más lesz nyelvi formájában, mint azé, aki *egyszerre* tud a két forrásból meríteni. Az előbbi a lapos, közhelyes, egyé-nietlen, az utóbbi a színes, újszerű, egyéni írásmód.

Igaz, megtörténhet az is, mint jeleztük, hogy az éber tudat, a narkotikum ha-tására az altudat hatalmába kerül, s szertelen, összerántott, egész-világosságba nem emelkedett társítások, „homályos kifejezések”, „rejtett értelmek”, „vad asszociációk” alakjában csapódik le a felszabadult emlékek sodrába hullott gondolat. Ekkor ke-letkezik az olyan stílus, mint Blake, Ady egyik másik versének nyelve.

De lehet olyan túlburjánzás is, amikor a gondolat, a „megismerő ész” alantabb jár, mint a kifejező erő s a ruha díszesebb lesz, mint maga a test. Ez a „keresett

stílus", az öncélúvá vált, a magát a gondolattól is szinte függetlenítette kifejezés. Szélső formája ennek pl. a gongorizmus, az üres, tartalmatlan szavak halmozása.

A stílus, mindebből látnivaló, egyensúly is.

Minek az egyensúlya?

Nyilvánvalóan az éber tudatban „közhatalomra szánt” képzeteknek és az al-tudatba lesüllyedt emlékeknek az ellenőrző én felügyelete alatt kialakult rendje. Amikor a raktár csak „szállít”, de az éber tudat dönti el — az ellenőrzés segítségével — hogy a felkínálkozó sok képzet közül melyik az éppen odavaló, a felhasználásra alkalmas.

Allítható tehát végeredményben, hogy a „stílus”, vagyis a szavak megválasztásának, kapcsolatuknak összhangja; az iskolai stilisztika által „választékosság, világosság, tömörség” stb. fogalmakba szorított stílus-jegyek egymáshoz való viszonya és aránya az alkotó-képzelet egyik tevékenységének, az ún. *nyelvteremtő tevékenységnek* eredménye.

Azonban ennek az embert-formáló működéssel párhuzamosan haladó nyelvteremtő képességének igen sok, sub-racionális gyökere van. Még rengeteg önmegfigyelésre, a kísérleti lélektan szolgáltatva adatok tömegére, spekulatív okoskodásra van ahhoz szükség, hogy a híres mondás: „a stílus maga az ember” mély értelmét kihüvelykezve, gyakorlatilag teljesen hasznosíthatóvá váljék.

Sükösd Mihály

Sartre novelláiról

Ugy mondják, a szépirodalom Sartre — epikában, drámában egyaránt — a filozófus téziseinek illusztrátora. S valóban: az egzisztencializmus élmény-elemei e regények, novellák, színdarabok anyagában kivétel nélkül, rendre fellelhetők. A dolgok rendje szerint történik ez: mert Sartre értelmezésében az egzisztencializmus ún. „élmény-filozófia”, mely logikai elvontságok helyett emberszabású, emberre méretezett — most ne kutassuk, milyen érvényű — élményekben és állapotokban fejeződik be; művészet és tudomány közt itt hát nem emelkednek válaszfalak. Sartre belletrisztikáját olvasva untalan ama példákra és betétekre kell gondolnunk, melyek oly meghökkentő váratlansággal hozzák emberközelbe filozófiai traktátusainak zárt absztrakcióit.

Mégis: botfülű vulgarizálás lenne Sartre szépirodalmi életművét alapvető filozófiai dolgozatának, a *Lét és Semmi* vaskos tömbjének udvarából származtatni. Egyrészt, mivel a születése óta eltelt évek alatt a sartre-i egzisztencializmus sem kövült halott dogmarendszerre. Sartre pályájának meghökkentő lóugrásai, ideológiai vargabetűi mindig a második világháború óta eltelt történelem leglényegesebb fordulataihoz igazodtak; s ez a két világ és két világnézet határán alkotó művész a nyugati szellemi éghajlatok igen pontosan jelző barométere. Másrészt, s számunkra most ez a fontosabb: Sartre nem botcsinálta prófétája, dilettáns önreklámozója saját eszmevilágának — az irodalomtörténet ilyenét példákat is ismer — hanem vérbeli íróművész, aki számító tudatossággal ismeri a művét fenyegető buktatókat, ha filozófiai tételeit kellő rugalmasság nélkül, a közegellenállással nem számolva oldaná szépirodalommmá. Életműve meg-megújuló kísérletek láncolata: filozófiáját, az egzisztencialista élményvilágot a történelmi valóság konkrét nyersanyagával próbálja újra meg újra összeházasítani.

Művének kötőszövetét a harmincas évek francia eseménytörténete, a spanyol polgárháború, s legfőképpen az Ellenállás adja — mint háttér, mint alapanyag, mely előtt, melynek mozzanataihoz kapcsolódva a morális-intellektuális, filozófiát interpretáló cselekmény játszódik. Nem mindig sikerrel: a műbe emelt „kétféle valóság” egymáshoz-aránylása remekművet és torzót egyaránt segített világra az eddigiekben.

Mindennek bizonyítására Sartre sűrűn sorakozó művei szolgálhatnának — tér hiányában azonban tekintsük inkább magyarul most megjelent novelláit. (Egy vezér gyermekkor, Európa Könyvkiadó.)

A kiadó kitűnően választotta anyagát. E két, méltán világhírű elbeszélés ugyan Sartre legkorábbi művéből, az 1939-ben megjelent *Le mur*-ból került a Modern Könyvtár kötetkéjébe — tartalomban-formában azonban méltóképpen jövendőlik az utánuk következőket. E két, alkotilag egymástól olyannyira különböző novella világából Sartre egész műhelyébe bepillantást nyerünk.

Az *Egy vezér gyermekkor*a — miniatűr, ám a műfaj klasszikus törvényei szerint épülő „Erziehungsroman”. Sartre az eszmevilága értelmében leghitványabb, legvisszataszítóbb emberi tartást teszi itt jéghideg analízis tárgyává: az ál-egyéniséget, a tartalom nélküli kocsonya-létet. Hőstét, Lucien Fleuriert, a derék gyáros-csemetét életének csak egy szakaszán kíséri végig: a szülői majomszeretettel óvott, kékruhácskás, angyszárnnyas, édességzabáló üvegkalitka-gyermekléttől a miazmás kamaszskoron át a mindehhez adekvát „felnőtséig”: a királyrikkancsságig, a jellegzetes, Barres-olvasó, zsidóverő, arabgyűlölő, francia típusú fasizmusig. Címszereplőnknek alig több mint egy évtizedéről értesülünk — mégis, mily pontosan vésett körkép tengelyében dagad nagygyá Lucien kiellen pondró-léte! Mert Sartre nemcsak *egy* hamis-én törvényszerű fejlődéséről ad hírt: köréje-mögéje széles társadalmi háttérrel vázol, mintegy kölcsönösségi alapon. Ez a francia társadalom szükségképpen ily „vezéreket” termelt ki magának — s e „vezérek” csak ilyen társadalom ingoványán fejleszthették nagyra belső ürességüket. A kétféle, „belső” és „külső”, pszichológiai és társadalmi valóság elemeit Sartre boszorkányos fogásokkal dolgozza itt egybe. Egyhelyütt, még az elbeszélés elején Lucien és unokafivére bokrok alján afféle erotikus piccsi-pacsit játszanak. Ismert szituáció, mintha már máshol is olvastuk volna. Ám Riri, az unokafivér, a másik leendő francia ekkor együgyűn gyermeki dicsekedésében is meglepően „sűrű” mondatot ejt: „Én már nagy fiú vagyok... és amikor már felnőtt férfi leszek, akkor elmegyek a lövészárokba, harcolni a boche-ok ellen”. Másik példa, üres léggömb-én és fasiszta ideológia testvériségére, továbbá adalék az antiszemitizmus lélektanához: Lucien, miután egyénisége kiteljesítésére hiába próbálkozott freudizmustól szürrealizmusig mindenfajta teóriákkal — most, már mint királyrikkancs, többedmagával megver egy Humanité-t olvasó aprótermetű zsidót. És utána boldog, elégedett: „Lucien — ez én vagyok! Olyan ember vagyok, aki ki nem állhatja a zsidókat!” Az útalakulásnak vége, a kocsonya-lét tartalommá szilárdult: „egy órával korábban bizonytalan, fiatal fiú lépett be ebbe a kávéházba; aki most kiment, férfi volt, s hivott, vezér” a franciák között”.

Az *Egy vezér gyermekkor*a a sartre-i életmű legjelentősebb fejezeteit anticipálja érzésünk szerint. Tágabb arányban, átfogóbb értelemben fogalmazódik újjá ez a világ a *Szabadság útjai* máig befejezetlen regényciklusában, hol Lucien életútját a fasiszta Daniel viszi tovább.

A magyar kiadás második novellája, *A fal* — merőben más jellegű írás. Társánál sokkalta inkább egzisztencialista éghajlat szülte ez a félelmetes, megborzasztó remekmű. A filozófiai tétel itt alapjában határozza meg az anyagot: a halálraitelt, utolsó éjszakáját élő emberrel dermesztő közönnyel néz farkasszemet az ellenséges szörnyvilág. A lét végső értelmetlenségének parabolája ez: szubjektív szándékok, öntörvényű elhatározások mítsem érnek — az egyén akarata a vak végzet, a moira, a sartre-i „semmi” láthatatlan, abszurd falán zúzódik szét.

E novella hideg kárhozatát, végső antihumanizmusát még szerencsés, egyensúlyba billenti a spanyol polgárháború történelmi színtere, a cselekmény konkrétsága,

s mindenekfelett az író páratlan beleérző, elhithető képessége: Sartre itt szinte hőse-nek bőre alá bújva érzékelteti a küszöbön leselkedő halál előtti órák fiziológiai—pszichikai állapotát. Ahogy azonban az *Egy vezér gyermekkor*a sem az életmű önmagában álló szigete — úgy *A fal* is túlmutat önmagán. Elsősorban a drámaíró Sartre felé, kinek színpadán, a *Legyek*, a *Zárt ajtók mögött* jeleneteiben állandóan ott vibrál a magány, az elhagyatottság, a szorongás, az *angoisse* iszonyata.

E két, egymástól oly sokban különböző elbeszélést az írói megfogalmazás kapcsolja testvériségbe. Sartre stílusa jellegtelenségében jellegzetes; hideg, pontos, tényközlő, jelenség-leíró látás az övé, mely éppen szükséztű, látszatra szenvedélytelen tárgyiasságával világítja át, hozza közvetlen közelbe, nagyítja fel az anyagot. E stílus pontos hírüladója Sartre jellegzetes lét- és lélekszemléletének, melyet jobb híján biológó-filozófiainak kell neveznünk — mely azonban a naturalizmus sivár szürkeségétől, pepecselő adathalmazásától áll a legtávolabb. Ez a szemlélet az ember fiziológiai funkcióit metafizikai rangra emelve olvasztja az anyagba — s ezáltal az élet olyan oldalait avatja irodalomná, melyekről előtte így még nem beszélt senki.

S itt meg kell állnunk egy bekezdés erejéig. Az *Egy vezér gyermekkor*ának olvasója valószínűleg meghökken az ifjú Lucien mindkét nembéli karokban szerzett szerelmi „neveltetésének” kínzó-tárgyilagó helyzetképein, melyekből megtudhatja, hogy a közösülés nyaranta égett nyúlpecsenye-szagú, és így tovább. S e biológádák a későbbi Sartre-műveken is végigvonulnak.

Magyarázatul valamiféle filosz-erotizmusra gyanakodnánk. S valóban: az ösztön-élet ilyen nyers-tárgyilagó részletezésével Sartre bizonyára „életesíteni”, valószerűbbé tenni kívánja morális-intellektuális témakörökön talapzó világát. A lényegi okok azonban alighanem mélyebb eredetűek.

Sartre ateista, „legfőbb lény” nélküli világképében az ember nem halhatatlan lelke, hanem „szabadságra ítelt” állapota különbözteti meg az állatvilág, a szerves lét többi egyedétől. Mennybesóvárgó metafizikák helyett az ember itt csupán szikár etikai lehetőségek osztályrészese: a felelősségvállalás, a választás joga az övé. Mindezt Sartre fölényes elmeéllal tárgyalja, s még humanizmusnak is nevezi filozófiai tanulmányai-ban — az irodalom valóságú arányain azonban már sokkal nehezebben üt rést az effajta absztrakt okosság. S innen érthető, miért érezzük oly sokszor szűknek, egyvágányúnak Sartre alkotását. Valamiféle animális világ igézete borul itt gyakran a tájra, a szerves világ legelső fokáról, a biológiai mechanizmusok szintjéről veszi látósugarába anyagát az író. A szerelem, az anyaság itt többnyire minden érzelmi telítettség nélküli, fiziológiai tényvázlatok; Sartre csúszómászó-szinonimáiból — csigák, rákok, legyek, pincebogarak, stb. — egész bestiáriumra való telne. S fő kifogásunk nem az, amit Sartre katolikus bírálói mondanak időről-időre, hogy ti. ez embertelen és gusztustalan tárgyalásmód — hanem, hogy túl gyakori sorjázásában némileg unalmas. Miként az automatikusan visszatérő és filozófiai töltésű pederaszták, utcalányok, selyemfiúk rajzása is az.

Félreértés ne essék azonban: a dolgoknak ez csupán az egyik oldala. S tán lényegesebb, hogy a kristálykemény sartre-i próza új ajtót nyitott a papírszagú csodairodalom útvesztőiben satnyuló francia regénynek; s hogy éppen az ő módszerét szem előtt tartva bontakozik ma egy fiatal regényíró-nemzedék sajátos látása, Butor, Claude Simon és társaik „tárgyi realizmusa”.

Maga Sartre 1955, a híressé vált *Nyekrászov* dátuma óta nem jelentkezett új irodalmi alkotással. Filozófiai esszéi azonban épp a közelmúltban adtak hírt újfajta tartalmakról: a marxizmusnak, mint a XX. század egyetlen újat adó filozófiájának elismeréséről, s az egzisztencializmusnak, mint az előbbit csupán „etikai vonatkozásokban kiegészítő” irányzatnak őszintén szerény kijelentéséről. Mozgásban, átalakulásban van hát a sartre-i eszmévilág — s tán nem sokáig várat magára e hullámverés irodalmi tükröződése sem.

Csorba Győző: A szó ünnepe

Húsz esztendővel ezelőtt, 1938-ban jelent meg Csorba Győző első verses kötete, a *Mozdulatlanság*. Huszonkét éves volt ekkor a költő. Azóta napvilágot látott egy műfordítás kötete (*Hélinant: A halál versei*, 1940), két kötet önálló verse (*A híd panasza*, 1943; *Szabadulás*, 1947) és legutóbb, 1955-ben egy több mint ezer soros önéletrajzi költeménye, az *Ocsúdó évek*. A szó ünnepe tehát egy két évtizedes költői pálya negyedik határátköve, melyet az előző önálló lírai kötettől tizenkét év választ el. A kritikusan, aki most újra olvassa Csorba Győző első három verses kötetét, s összehasonlítást tesz a régebbi kötetek és *A szó ünnepe* között, az első kérdés, ami óhatatlanul fölmerül: mennyiben hozott újat vagy mást ez a kötet a régebbiekhöz mérten?

A szó ünnepe Csorba Győző költői portréjának megrajzolásához nem ad hozzá olyan meglepetően új vonást, amely a róla alkotott eddigi képünket megváltoztatná, merőben mássá tenné. Azoknak a sajátosságoknak elmélyülését figyelhetjük meg e versekben, amelyeket az eddigi kritika is számba vett. Költői pályájának alakulását tekintve inkább még bizonyos visszakanyarodást tapasztalunk — természetesen egy magasabb szinten; — legalábbis *A szó ünnepe* nem folytatása annak a formabontó, lazább versépítésre, túlzott elvontságra s a szabad asszociáción alapuló versalkotáshoz hajló törekvésnek, amely a *Szabadulás* verseire volt jellemző. Pontosabban: azok a „hatások”, amelyek előző kötetekben még fellelhetők, immár szerves egészzé épültek lírájában. Főként a szimbolizmus és a szürrealizmus eredményei szívdóttak fel Csorba Győző költészetében; s hogy neveket is említsünk, elsősorban József Attila és Weöres Sándor befolyására gondolunk, akik felszabadították és tudatosították Csorba Győző igazi hangját. A *Szabadulás* bonyolult, elvontabb és „mivelsebb” világához, melyet az egykori kritika Csorba előző verseihez képest „meglepetésként”, „fordulatként” üdvözölt, nem maradt hű; ez az akkor újszerűnek tűnő „lidérces és fojtott” hang nem vált uralkodóvá költészetén. *A szó ünnepe* elsősorban összegezés. Csúcs a költő eddigi pályáján, régi témáinak szinte véglegesnek tűnő kidolgozása, egyfajta szintézis megvalósulása, betetőzés.

De ne vágjunk a dolgok elé!

Mit tartalmaz *A szó ünnepe*? — A legkorábbi vers 1947-es, a legkésőbbi 1958-as jelzésű. E tizenkét évből ötvenhárom verset közöl a kötet. Egy évre tehát alig jut 4–5 vers. De csak kvantitatíve kevés az, amit a kötet nyújt. Az olvasóban az első meglepetést a könyv ragyogó kompozíciója kelti. Szinte mint egy regényt, végig lehet olvasni; annyira zárt és egységes szerkezete, annyira helyén van minden darabja. S az elhelyezés, a szomszédság még külön fénybe vonja a kötet egyes verseit, amelyek külön-külön, folyóiratokból már jobbra ismerősek, de így együtt megnő értékük és hatásuk. A kötet remek megkomponáltsága, a hat ciklusra történt beosztás (Csorbánál először találkozunk a versek ciklikus csoportosításával), mely egyszerre mutatja költészetének tematikai gazdagodását és egy korszak lezárását, egy többtételű zenemű, egy szimfónia felépítésére emlékeztet, s hamarjában Bartók Concertójának klasszikus zártságát juttatja eszembe. A kötetet — mint egy előjáték — a szép *Béke* című vers vezeti be, s az itt kifejezett eszme: a humánusért küzdő költő szava — mintegy az egész mű alaphangulatát összegezi. Az első tétel — ráhangolás: egy csomó „tájképet” foglal magában, de a honi, dunántúli képek mögött és ürügyén egyre felismerhetőbben vall a költő önmagáról. Ez a személyes hang erősödik fel

az *Olasz hangulatok* verseiben. A következő ciklus — scherzo, szellemes közjáték, néhány csillogó, kard-suhintásként ható epigramma, „barátságatlan” modorban, főként irodalmi dolgokról. A negyedik ciklusban (*Monologue interieur*) bomlik ki aztán önálló tétellé az a dallammotívum, amely a kötet többi ciklusában is bűvópatak módján fel-feltűnedez, de itt szól a nagyzenekar összes hangszerén. Terjedelemben is ez a leggazdagabb és a legszebb verseket tartalmazó ciklus. Aztán következik még két rövidebb tétel, az *Apák anyák istenek* komor versei, a „gyilkos ölelésű” Istenről, a „sátános” Gondviseléről, a Sorsról; és egy másik, az *Ajándék*, a „kettős vágyból” „maga-eggyé” olvadt szerelem vallomása.

A szó ünnepe a férfikor lírája.

Az álom és az izzás nincs sehol már

— írja Csorba egyik versében. S egy másikban:

Lefelé tart a férfi-út velem...

Csorba Győző költői pályáját tekintve azonban egy olyan felfelé ívelő korszak megvalósulását, lírájának egy olyan magasát sejteti a kötet, melynek jellemzésére jobb szót nem találunk, mint „klasszikus”. Jelenti ez egyrészt a szinte aszkétikus belső fegyelmet, egyensúly megteremtését, másrészt formaművészetének kiforrását, megtisztulását, leegyszerűsödését.

Bravúros technikai, nyelvi tudása nem ismer lehetetlent, mégis inkább az egyszerűt, mint a bonyolultat keresi. Verseinek tiszta ritmusa tömör és puritánan egyszerű, sallangtalan nyelven zeng. Hangja néhol Szenczi Molnár Albert zsoltárfordításaira emlékeztet. S a komplikált stílusesszközök helyett is a legegyszerűbb szóképet és alakzatot: a jelzőt és az ismétlést kedveli. De a tucatnyi soron végigindázó, terebélyes versmondatai is hihetetlenül világosak, áttetszőek.

A klasszicitás a költői magatartásban, a versek mondanivalójában is megmutatkozik. Csorba Győző e kötetben boltozatot tudott építeni a líra két örök, egymást vonzó-taszító pillére: az értelem és az érzelem fölé. A ráció és a szenzualitás feszültsége köti össze e költészetet, a szív és az agy harmóniáját, a gondolatiság és az indulat szintézisét valósítja meg ez a poézis.

*Hideg aggyal tudván a semmiségem,
mégis magam-emésztő szomjúsággal...*

— így jellemzi magát a költő. Csorba ún. „érzelmes” versein is áttör egy-egy epigrammatikus bölcsesség, filozofáló mondat.

*— Érzelmes emlék készülődik,
sietve vágj a szavába*

— hirdeti; ugyanakkor elvont, „gondolati” költeményeiben is gyakran felroppen egy lágy, érzelmes „ő”, egy érzékletes színekben ragyogó kép. S a Csorba költészetét szívesen intellektuálisnak nevező kritikával szemben most éppen ezt az utóbbit kell hangsúlyozni.

A szó ünnepe verseit elsősorban a költő sajátos alkatából érthetjük meg. Szám-talan költeményben vall önmagáról, ars poetika helyett is ezeket az önvallomásokat tárja elénk. Hivatásának a költői „én” alkati adottságainak kimunkálását tekinti. Költészete ezért inkább tudatos, mint ösztönös. Ritka pillanat, varázslat, mágia, „a szó ünnepe” számára a vers, nem gombnyomásra induló alkalmi rímgyakorlat. Es kín és küzdelem és terhes kötelesség.

*Inkább cipőt tudnék csinálni,
mint verseket!*

— mondja egyik epigrammájában. Tusakszik a vers ellen, de a parancs erősebb:

Kötelesség a dal, muszáj a termés.

A kontempláció, az elmélkedés elengedhetetlen része ennek a költészetnek. Innét van, hogy olyan keveset ír, s akkor is főként a lélek belső mozgulásairól ad hírt.

Bőrömn belül világ a világ.

Az életnek nem a külső villanásai érdeklik, szándéka: megragadni a megfoghatatlant, s kimondani azt, aminek neve sincs. A belülről szóló hangokra figyel, magába néz, a „csönd s jó magány” a társai:

*Félelmed, mely eddig kifelé leselgett,
már befelé fordul:
ordasaid szived vadonából kelnek. —*

Tájversei is legalább annyi joggal nevezhetők gondolati költeményeknek, mint tájlírának. A római ciklusban sem a természetet, a városokat, az embereket festi, hanem az „olasz hangulatok”-at, az idegenség, a magány, a kiszakítottság érzését adja vissza. Nem azt, amit lát, hanem ahogy a látottak rá hatnak. Inkább látomások ezek a versek, mint látványosak. A képek, az új benyomások beleivódnak húsába-vérébe, s a vers nem ábrázol és leír, hanem kifejez és vall.

*Majd elmegyek innét, ismét hazatérek,
de bőröm alatt viszlek haza, Róma.*

Jellemző, hogy idegenben is mi fogja meg: a „Jó halál”-templom kriptája és Michelangelo szobra, a Pietà. Az olasz ciklus kilenc verse közül is e kettőben legszemélyesebb témájáról, a halálról beszél.

A szó *ünnepé*-ben élénk lépő sajátos költői egyéniség kialakulásáról, azokról az indításokról, amelyek a költőt olyanná tették, Csorba Győző a legtöbbet — a kritikától annak idején kevéssé méltatott, pedig egész költészetének kicsit kulcsát adó — *Ocsúdó évek*-ben árult el. De a gyermekkori élmények nemcsak azért jelentősek, mert ezek formálták ki a költő sajátos életérzését; abból, hogy Csorba Győző éppen ezeket az élményeket őrizte meg, s élete első tíz esztendejéből, a gyermekkor „sűrű-kúsza korszaká”-ból ezeket tartja fontosnak a műben elmondani, első-sorban a felnőtt költő szemléletére következtethetünk. A „régisírtó”, a gyermekkor rémei buknak fel és árnyékolják be *A szó ünnepé*-t, a férfikorba jutott költő verseit is.

*Győztél, árva lélek? A baj és az átok
ízeidből nő most,
húsodba ivódtak, őket hordja lábad,
velük kering véred, jaj, rájuk csikordul
fogad, forró tested
zeg-zugai mélyén ők sarjadnak orvul;
éjszakáid csöndje rémeiktől retten,
kibélelték bőröd,
iszony jege villog táruló szemedben. —*

*S mint anya-öl fészke sejlik vissza benned
múltad árnya-pokla:
kinőhettél abból, most semmi se menthet.*

Milyen mondanivalót hordozó költészet fakad ebből az alkattól? Mi *A szó ünnepének* gondolati tartalma? — Mondottuk már, hogy Csorba Győző introspektív költő. Legtöbb verse mögött alig megfogható a kiváltó élmény. A „csúcsok” izgatják, a „legfőbb titkot” keresi, az emberi lélek legmélyebb tájait akarja birtokba venni, a lét nagy és örök kérdései indítják versre. A halál, a múlandóság, a magány — ezek a visszatérő témái. Az évek múlásában, az évszakok változásában, környezetének eseményeiben mind ezt látja meg.

Mostanában folyton a halál körül ógyelgek

— kezdi egyik versét, melyben a mindenkit egyként elnyelő „mélységes mély álmot” idézi. Másikban a „Circumdederunt me” igazával pörlekedik. A harmadiknak már a címe is ez: *Egy fiatalasszonyra, aki belehalt a szülésbe.*

Mégsem fekete drapériával bevont költői világ ez. Csorba Győző nem pesszista költő. Szemléletének középpontja az ember:

*Ó, szépség! Szép az elfutó világ, szép
a maradandó ég, legszebb az ember.*

„Nagy” témáinak mind megvan az ellentétpárja. A halállal szemben az élet, a múlandósággal a szerelem, a hittől a konok kételkedés, a magánnyal az emberi közösség utáni vágy. A lét dialektikus szemlélete árad e versekből: „magába és messzire” egyformán néz a költő. — *Tavaszi* című versében a „rendbontó évszakot” köszönti, s számvetést tesz:

*a test és lélek félelmeivel meg
álmaival bajlódtam, bibelődtem,
— ó, nem kedvemre...*

s a verset így fejezi be:

*Meggyúlt a világ, s lobogva
csap össze ég és föld, és könny tolu
szemembe, oly sajgón hasít belém
az annyiszor feledt és annyiszor
kicsinylett és most tündökölvé újra
föltámadó igazság: élni, élni,
hogyan élni kell s nem töprenkedni rajta!*

A pusztulást, az elmúlást is a másik pólussal oldja fel: a „föl-le forgó kerék arányos mozdulásá”-ban látja meg a „törvényt”:

*Ó, múlás, ó, szép rend: a bomló
bomlása és a sarjú sarjadása! —*

S nincs teljes múlandóság sem. *M. J. halálára* című versében mondja:

*A világ csonka, csonka! —
De csonkább volt előtted.
A karcolás, amit hagytál a Nagy Falon,*

hiányzott eddig.

— — — — —
*a te lényeged is
 megmarad múlhatatlanul.*

A „magány” is jelzöt kap: „hordozhatatlan”; s a költő az embertestvérekkel összekapcsoló utat keresi (*Utak*), s a kapcsot, „mely visszaköt megint az emberi nyáj-melegbe” (*I...-nak*).

Az életet egységben látó, harmonikus bölcsesség a Csorba Győzőé. Sokban a keleti filozófusokéra emlékeztet, s hamarjában nem is tudnák közvetlenebb és méltóbb rokonságot említeni, mint a *Tao Te-king*. Csorba is ilyen ősi jelentésben használhatja ezeket a meghatározatlan, homályos értelmű szavakat: út, rend, törvény.

*Az egyetlen tudomány a világon:
 tudni, hogy keskeny az út,
 kicsiny a kapu, s aki meg se moccan,
 az a legmesszebbre jut.*

Van benne bizonyos „időfelettség”, s szemléletében az egyén és közösség relációjában az egyén kap nagyobb szerepet. Ezzel korunk ama törekvésének válik egyik jelentős lírai kifejezőjévé, mely az egyes ember lelki nemesítésével, az emberek egyéni problémáinak megoldásával kívánja a haladást szolgálni. Ez az út annyira ősi, mint a kínai bölcsesség. S annyiban a jövőé, amennyiben az idő igazolja...

TÜSKÉS TIBOR

Fodor András: Józan reggel

Pasztell színű derűs melegség és borsabb tónus keveredik Fodor András második verseskötetében. A derűt az otthoni táj, a gyerekkori emlékek vibrálása és a boldog szerelem csillantja meg; a komorabb színeket az érzékeny költői magatartás, a szigorú számonkérés, az önmaga-ellenőrzés igényessége keveri. Ez utóbbi egyrészt az „íz, csín, tűz vagyonszerzés” versben, ha mesteri mű” követelményét hangsúlyozza; másrészt mintha ebből a kötetből is kiérződne az a fajta örökkévalóság-igény, mely valami homályosabb, általában értelmezett humanizmusra appellálva egy kicsit figyelmen kívül hagyja a kötelező, a kor-igényt megkövetelő költői normát. Pedig a vers csak akkor számíthat a maradandóságra, ha költője vállalja a kor gondját-baját-

örömét. Szerelem, ifjúság, halál: örök-emberi dolgok, minden kor költőjét izgató problémák, de az élmény nagyszerűségét mégis csak az teszi hitelessé, ha különbözik más korok élményétől, ha nemcsak általános, ha a költő valóban annak a kornak az éneke, melyben él. A halhatatlannak példája ezt igazolja, és egyre jobban világossá válik, hogy a jövőbeutazásra csak a jelen adhat igazolványt.

Mennyit vállalt ebből Fodor András a *Józan reggel*ben?

A kötetből a várható nekirugaszkodás biztató visszafojtottsága árad. A költő, mint a versenyző, mély lélegzetet vesz, hogy a nagyobb iramú vállalásra is fussa majd erejéből; mert ha a költőnek (az embernek sem!) „szógni nem elég”, akkor

neki kell vágni az útnak; nem elegendő az út melletti tűnődés, szemlélődés.

Az emberhez méltó emberséget, azt a humánusmot vállalja Fodor András, mely a világ féltéséből, abból az elszánt és gyakran elkésérítő, szívet szorító szorongásból fakad, hogy milliók akarata ellenére is a háborús örület nyomasztó lidércével fekszünk-kelünk naponként.

Fodor András sok szép verséből kicseng ez az embert-féltő, az embert nagyon szerető felelősségtudat. A varsói VIT színes forgatagában egyetlen-óriási szívként emeli fel az egész emberi közösséget; a *Nem láttam a tengert* áradó anapesztsaiban megmutatja ennek a közösségnek fiatal, életet akaró lendületes erejét is. Danka, a kedvesen, nagy-nagy szeretettel megrajzolt lengyel leány alakjában az eltiport, de önmagát újra megtaláló nép ígéretes, biztató jövőjét komponálja meg.

A nyugodt partokat sóvárogja Fodor András és az áradó szélhez fordul segítségért:

*kösd össze végre emberrel az embert,
görcsös magányából oldd fel a világot.*

Harmóniára vágyik az emberi lélek: nem akar és nem is tud zűrzavarban, állandó rettegésben élni. Az alakuló jelen nem cél, csak állapot, ezt segíti alakítani a költő a harmónia-igényével; a boldog jövő érdekében teszi le a garast, hogy ezért a jövőért érdemes legyen küszködni a jelenben.

Az ember sokszor teljesen értetlenül áll azzal a félresikerült posztulátummal szemben, mely a költőtől — a kor adekvát kifejezőjeként — a zaklatottság, a vajadás ismérvét kéri számon, sokszor a költői attitűd figyelmen kívül hagyásával. Persze, a harmónia-igény lehet menekülés is; ez azonban a parnasszisták inge, Fodor András pedig nem parnasszista költő. Akkor sem az, ha a menekülés itt-ott nála is kísért.

Az enyhét adó otthoni tájban gyógyulást keres, aki elfáradt és új erőt akar gyűjteni. Inkább sejtem csak, mint tudom Fodor menekülő fájdalmát, s bár a

tribuni hang indulásakor se volt sajátja, de ez a dúdoló-dűnyögő borongás szűr-kíti a verseket; olykor szárnyaszegettnek érzem nem egy szépen ívelő költeményét.

Igy a József Attilát idéző versében kevésnek érzem a „hazudni nem tudott soha” konklúziót. Ha, a költői alkatot figyelembe véve, jogos is, hogy a nagy proletárköltő ouvre-jéből ki-ki a maga egyéniségének megfelelő jellegzetességet lássa meg elsősorban; azonban József Attilából csak ennyit látni éppen akkor tűnik kevésnek, mikor a sebzett lélek valami biztos pontot keres. A „hazudni nem tudott soha”-tanulság: némi talajvesztettség a *Józan reggel* költőjénél. A szépen induló *Sínen járni* c. versében is kitapintható ez. Az emlékező felnőtt a hajdani, a veszélykereső gyereket idézi a sínenjárás feladatát vállaló boldog megmutatásában. Ilyen indítás után méltán várnám, hogy a férfivá érett költő is nekivág a nehezének, de csupán szelíd rezignációra jutja, és a nagyszerű, szimbolikus lehetőséget „de most csak játszom”-má szublimálja; majd egészen leesik a vers: „nem szédülök már, mellettem a vállad”. A sínenjárás átvitt értelmű nehezét egyedül kell megoldani, mert ez költői feladat; ebből nem lehet háztáji, vasárnapdélutáni hangulatot bágyasztani. Ne értsen félre Fodor András: tudom, mit jelent a férfi, a költő oldalán a Másik; de azt is tudom, hogy a lélek még ilyen boldog biztonságban is sokszor marad egyedül. És törvény, hogy amit egyedül kell megvívnia, ahhoz minden őszinte-igaz segítség egyszerre túl-sok és túl-keves is.

Fodor András költészete, finom kultúrált hangja, gazdag, csiszolt formaművészete szép színfoltja egyre jobban bontakozó líráknak. Friss erőteljességgel zengő, újabban megjelenő versei azt igazolják, hogy költői útján máris elindult a „valamit itt meg kell találnom, valamit meg kell értenem” feloldó, boldog örömeig. Baráti kézzorítással kívánom, hogy mihamarabb megtalálja és megértse — önmagát.

PAKOLITZ ISTVÁN

Gergely Márta: A mi lányunk

Gergely Márta új könyve az úgynevezett „leányregények” közé tartozik.

Ennek a műfaji megjelölésnek az első pillanatban rossz mellékíze van. Felidézi bennünk a Cilike- és a Csöpike-könyvek giccses világát, az egy kaptafára készült régi leánytörténetek émelyítő szentimentalizmusának emlékét. Irodalompolitikánk helyesen tette, amikor ezeket a művészietlen és nevelői szempontból is káros regényeket kivonta a forgalomból.

Egy ideig úgy gondoltuk, hogy a műfaj szükségszerű velejárója a valóságtól való elfordulás és az érzelgősség, s ezért úgy véltük, nincs is létjogosultsága új társadalmunkban. A tapasztalat azonban azt mutatta, hogy a leányregények iránt az igény a 11—12. életévtől égető szükségletként jelentkezik a mai leánygyermekekben is, s minthogy a műfajnak új termékei alig születtek, titokban olvassák a régieket, az éppenséggel nem hasznosakat. Rumpf „Kind und Buch” című immár klasszikussá vált művében a húszas évek elején több ezer gyermekén végzett vizsgálatok alapján megállapította, hogy a 12—14. életév között a lányok 76%-a érdeklődik a leánytörténetek iránt. Ez a műfaj ebben az életkori szakaszban éppolyan kedvelt közöttük, mint a fiúk között a harcos témájú könyv, a kalandos útleírás és az iskolai történeteket tartalmazó regény vagy a „bandaregény”. A helyzet lényegében azóta sem változott. G. Donáth Blanka 1956-ban három budapesti iskolában mintegy ezer V—VIII. osztályos leánytanulóval végzett vizsgálata azt bizonyítja, hogy a mai lányok negy része, mintegy 58,7%-a ugyancsak ezeket a műveket olvassa legszívesebben. (L. tanulmányát: „A lányregény és a lényregénykorszak.” Megjelent a Tankönyvkiadó „Olvasó gyermekeink” című kiadványában.)

Nyilvánvalóvá vált tehát, hogy nem szabad ezt a műfajt tovább is nemlétezőnek tekintenünk, s hogy a leánygyermeknek az ilyen művek iránt érzett szükségletét ki kell elégítenünk. Az is nyilván-

való azonban, hogy nem a régi módon. A giccses, szentimentális történetek helyett az élet valóságát tükröző, nevelői szempontból is hasznosabb élményeket nyújtó, mai esztétikai törekvéseinket az ifjúsági irodalomban is érvényesítő, újszerű leányregényekre van szükség.

Gergely Márta legújabb műve ilyen művészien megírt leányregény. Nagy sikert aratott Szöszije is ebbe a műfajba tartozott. Ez a mű azonban nagyszerű értékei mellett pedagógiai hatásában még elég sok vitathatót is tartalmazott. „A mi lányunk” mind esztétikai, mind nevelői szempontból kiválóan sikerült alkotás, a műfaj újjászületésének jelentős állomása.

A regény főhőse nem amolyan elkényeztetett Cilike, hanem egy szegény külvárosi munkáscsalád 12 éves leánya, Jakab Zsófi. A cselekmény izgalmas történelmi pillanatban kezdődik: 1918 őszén. Az édesanya már negyedik éve egyedül tartja el leányát és kisebbik fiát, Antit. Férje és nagyobbik fia katoná, a legidősebb fiú elpusztult a háborúban. Az aszszony takarítani jár, a teához kapott cukrot haza viszi gyermekeinek, az ajándékba kapott, elnyűtt ruhadarabokkal öltözteti őket, s közben a sok nélkülözéstől és gondtól egyre soványabb és kisebb lesz. Anti a börgyárba jár dolgozni, Zsófi pedig polgárista: az apácáknál tanul, tanárnő szeretne lenni. Vonzza a belváros úri világa, úgy érzi, ott mindenki jó és becsületes. Ő is olyan finom és művelt szeretne lenni, mint a gazdagok.

Közben furcsa hírek járnak. Az emberek forradalomról beszélnek, és sorra szállingóznak haza a katonák. Egy éjjel Zsófi édesapja is, bátyja is beállít. A leány életében most egyszerre megváltozik minden: új eszmék, új törekvések hatósugarába kerül, hiszen édesapja is, bátyja is „vörös”. Fiatal lelkeben hatalmas ütközetek dúlnak; a régi és az új világ küzdelme egyéni életében végül is tragikus fordulathoz vezet: kicsapják a zárdából. A cselekmény további során tengernyi

szenvedés és mepróbáltatás tűzében az áhítatos, apácaként rajongó, úri életformáról ábrázoló kis proletárlány fokozatosan öntudatra ébred, már 12 éves korában harcos felnőtté válik, sőt valóságos hőssé magasztosul. Nem nagy cselekedetek hőisévé, hanem a proletársors megváltozásáért vívott küzdelem öntudatos harcosává, a jövő névtelen, de le nem győzhető hőisévé.

Miközben pedig ez a kedves, egyszerű kisleány a szemünk láttára átalakul, fejlődik, szinte észrevétlenül kirajzolódik előttünk a kor társadalmának egész keresztmetszete. Zsófi történetének hátterében ott kavargó a Tanácsköztársaság születésének és bukásának bonyolult folyamata, úgy, ahogy egy munkáscsalád átélte. Hatalmas erőfeszítéssel küzdenek a szembenálló erők, s közben feltárul előttünk a történelem egyik nagyon tanulságos szakasza, ezernyi apró összetevőjével és jellemző figurájával.

Íme: maga az élet kavargó a fiatal olvasó előtt. Nem szirupos történet köti le a figyelmét és nem mesterkéltan ábrázolt, mondvacsinált hősök vonzókörébe kerül. És mindez izgalmat, élményt nyújtó, a fiatal olvasó életkori sajátosságainak is megfelelő ábrázolásban. A regény bonyolult témaköre, súlyos mindanivalói ugyanis éppenséggel nem komor, fárasztó esemény sor keretében bemutatkoznak ki. Az író nem feledkezik meg róla, hogy ne csak az élet ezer színének, érdekességének megláttatásával tegye érdekfeszítővé a cselekményt, hanem izgalmas kalandokat is beleszőjön a történetbe, anélkül természetesen, hogy ezek öncélúakká váljanak. Gondolunk pl. azokra a lapokra, amelyek elmesélik, hogyan lopakodott le a gyermekcsapat május elsején az altáron át a bányába, milyen izgalmas élményeik voltak ott, vagy azokra, amelyek Zsófi mecseki kalandjait mondják el, amikor öngyilkos akart lenni stb. Nagyon érdekfeszítő az első szerelem bonyodalmainak, a lányok barátkozásainak, féltekénykedéseinek az ábrázolása is.

A fiatal olvasók nemcsak kalandokat, hanem eszményképeket is keresnek olvasmányaikban. Cilike hamis eszményt nyújtott a számukra. Zsófiiban azonban olyan hőst kedvelnek meg, aki nem egy

mesevilág utópiáját képviseli, hanem a reális lehetőségeket. Zsófiival együtt a fiatal olvasó is megteszi lélekben a fejlődés útját: egyre jobban megismeri az életet, egyre öntudatosabbá, felnőttébbé válik. Zsófit nem azért szereti meg, mert el nem érhető vágyakat kelt benne, s álmódra készíti, hanem azért, mert segíti válságos éveit problémáinak megoldásában, az élet megismerésében, célok megformálásában.

„A mi lányunk” valóban szórakoztatja olvasóit, de tanítja, neveli is, mégpedig prédikálás, moralizálás nélkül, a művészi ábrázolás erejével, s így mind pedagógiai hatásában, mind az életkori sajátosságok érvényesítésében jó megvalósulása az újfajta leányregényeknek.

Számunkra különösen kedves élményt nyújt a könyv meleg líraisága, amellyel az író régi, kedvelt városának külső rajzát és egész légkörét életre kelti. A Pécsről származó szerző a történet java részét ebben a városban játszattja le. Regénye lapjain valóban teljes hitelességgel megjelennek Pécs utcái, terei, épületei. Olvasás közben bejárjuk a város minden érdekes helyét, s közben megismerkedünk sok jellegzetességével: „kicsi sárka villamosai”-val, a kitérők várakozásával, a régi Búza téri piaccal, a környék, főként a Mecsek szépségeivel, a bányateleppel stb. Valószínűen jelennek meg a történetben a régi Pécs emberei is. Nem egy esetben személy szerint is ráismerünk egyik-másik figurájának mintájára. Alakjai azonban sohasem egyediek, mindig típusok.

A regény sebezhető pontját a jellemábrázolással kapcsolatban kell megemlítenünk. Nem az a hiba, hogy a figurák egy része nem eléggé kidolgozott (ez ennyi szereplő esetében alig kerülhető el), nem is az, hogy a főszereplők túlságosan éles ellentéteket testesítenek meg (ez ifjúsági művekben kívánatos is, hiszen a fiatal olvasók igénylik a jó és a rossz, a helyes és a helytelen kissé egysíkú ábrázolását és szembeállítását). A hibát abban látjuk, hogy éppen főhősei: Zsófi és Irmus nem életkoruknak megfelelő gyermekek. Különösen Irmusra vonatkozik ez: már 12 éves korában kész felnőttként lát, ítélkezik és gondolkodik (a cselekmény

során nem is fejlődik, erre nincs már szüksége), s úgy elemzi önmagát és a világot, hogy ez itt-ott a valóságérthetőség hatását kelti. Gondoljunk csak arra, ahogyan első szerelmi fellebbbanását megfigyeli, boncolgatja, ahogyan tervszerű harcot indít érzései ellen. „Inkább kaptam volna torokgyulladást” — állapítja meg a tapasztalt felnőtt komolyságával ez a 12 éves kislány, amikor életében először szerelmes lesz. Az egész „Szívgyulladás” és „Ilyen volna a szerelem?” című fejezet nem azt mondja el, amit ilyen gyermekek éreznek és gondolnak, hanem azt, amit az író a szerelemről a fiatal olvasóknak mondani akar. Némely jelenetben Zsófi is koráven, — gondoljunk pl. első beszélgetésére Szabó tanárral.

Ez a hiba azonban eltölpül a regény

vázolt értékei mellett. A művet izgalommal és haszonnal olvassák fiatalok és felnőttek egyaránt. S ez újból rávilágít arra az igazságra, hogy az igazán művészi alkotás nem egyes életkoroknak szól. A jó ifjúsági mű is mindenki kedves olvasmányává válhat, mint ahogyan sok felnőtteknek szánt mű rendkívül hasznos ifjúsági olvasmánnyá vált. Gergely Márta könyve elsősorban fiatal leányoknak készült, de művészi értékei alapján a felnőtteknek is sokat nyújt, kedves olvasmányává válik.

Szőnyi Gyula kifejező rajzai is segítik az olvasót, hogy valóban gazdag élményekben, elmélyülő műélvezetben lehesen része.

KOLTA FERENC

Takács Imre: Kőangyal

1955-ben jelent meg a fiatal, 29 éves, de már akkor jónevű költő verseskötete. Hangja erőteljes volt; a belső fegyelem szoros formába szorította értékes világlátását. Hogy látta a világot a „zsellérek unokája” (ez első kötetének címe), Takács Imre? A mindennapi élet ezernyi rezdülését figyelte, a kiszolgáltatott táj megkínzott embereinek egy boldogabb életbe való fordulását. Kötetében sziszszent a szél, vidáman ugrált a kisborjú, lomhán mozdult a tehén, zörrentek a szekerek, szerettek a fiatalok. Ezt a birodalmat igazgatta a megszépült mosolyú apa, aki vidáman aratott surranó szoknyájú párjával és a ráncos nagyapa — egy új világ új uralkodói. Ez az új világ topográfiai szempontból is elkülöníthető. Könyve zárószavában így írt a költő: „Szülőfalu Vas megyében, az ország nyugati szélén fekszik, — mint ahogy a falunév is jelzi, a Rába partján. Nyugatról a kőszegi hegyvonulat változóan kéklő képe, délkeletről a kemenesi dombok szegélyezik a sík vidéket. Tiszta időben láthatók

onnan az Alpok örökké havas csúcsai is.” Az első kötet ezt a kéklő, nyüzsgő tájat idézte.

Második kötetében, a „Kőangyal”-ban már egy emberi élet, sőt társadalmi fejlődésünk egy nehéz szakaszának „havas csúcsai” is megjelennek, mint erre *Ara-túskor* c. verse utal.

A kritikus nehéz helyben van, amikor a mai Takács Imréről kellene képet adnia, hiszen kb. 1947 óta írt versek gyűjteményét tartja kezében. Ám ezek a versek oly őszinteséggel vallanak, hogy a költő szomorú, de mégis szép útját követni lehető feladat számunkra.

Már a kötet címlapjának torzonborz erdő képe is egy eltévedt ember szorongásairól beszél. Aztán versek sora következik, sok mély költői képpel villantva írójukat, aki árnyakkal birkózik, s a valóság apró elemeiben is fájdalmát és kiábrándultságot lát. Úgy érzi, álmai elvesztek, tejútját elvásták a harcos élet küzdelmei és idegeit a „fölpumpált feszültségek” (*Senki vízének partjain*). Hasonla-

tok, metaforák és teljes versek hirdetik, hogy a zsellérek csupatűz unokája Buddha-bálvánnyá kövült (*Szonáta*), kőangyal-lá változott (*Kőangyal*). Ha égre néz, a kőponya varratait ismeri fel a felhők játékában (*Józan utcai rajz*); látását homály és köd gátolja (*Változatok a ködre*); emberi melegét a jég hűvöse rabolja el. A városi utcán csak az únt robot képeit látja:

*Lehajtott fejjel húz a ló,
Gumipatkókon lépked,
Hol van a kor, hogy léptein
Villámok születnének!*

(Józan utcai rajz.)

Szülőföldjén a régi babonákból kölcsönzött érzések remegtetik:

*reszket a zenész arca,
körme alatt vérhólyag lüktet —
valaki megbolondult,
öreg Isten, segíts bennünket!*

(Majorban)

E kín fáradttá, csalódottá teszi (*Aratás-kor, Télálom, Vidéki úton*), vagy mindent felperzselő sorok írására készíteti a költőt (*Prometheusz-lány balladája, Tonio öngyilkos lesz, Holdtölte után*).

Még a tagadásig is eljut, leírva a keserű sorokat:

*így leszek egyre üresebb,
igennel — s nemmel teltebb.*

(Színrakéta.)

Mi lehet az oka ennek a pesszimista szemléletmódnak? Az egyik Takács Imre állandó visszavágyódása az „elszigetelt világ”-ba, a „hazai táj”-ba (*Búcsú a szülőföldtől*). A „kinna épített vad-fogalmak babilonja” semmivé olvad, amikor rámosolyog a „tündéri ízű”, harmatos mosolyú Rába-parti kedves, akiről ilyen sorokkal énekel:

*Messze voltál te is, e kicsi világ
leggyönyörűbb virága, kismadara.
Amióta ismerlek, üldöz a vágy,
súgja bennem mindegyre: haza, haza!*
(Hűség.)

A másik ok szélesebb és elevenünkbe vágóbb: a költő kemény harcot vív önmagával és a világgal — a meg nem gondolt, sokszor bürokratikus intézkedések, a közelmúlt magyar életének ellentmondásai miatt:

*Akik mellettem élnek,
nem sejtetik,
hogy a sok keserűség mind
engem feszít;
s hogy ez a rendetlen ember
rendet kívánt.*

(Nézelődő.)

Megértjük Takács Imre művészi fokon elének vetített lelki harcait. Megértjük, és emberien őszintének értékeljük az ebből az érzésből született költői alkotásokat — de egyértelműen helyeselni nem tudjuk őket.

Maga a költő is érzi, hogy nem jár helyes úton: „a szó, az igazság kínja” (*Az éjszaka zenéjéhez*) és a „zaklatott napok, tépett hetek” (*Nézelődő*) fájdalma nem zárhatják az önző magány börtönébe (*A magam börtönében*).

Szabad levegőre áhít (*Senki vízének partjain*), segítő kezekre van szüksége, (*Kőangyal*), mert nem elég a múltat őrizni (*Eszmélet*), hanem szép jelenünket is ritmussá kell bűvölni.

Takács Imre nem csodákra vár, hanem egyszerű emberi kapaszkodókra.

*Költőnek sok is ennyi,
elég lesz napon lenni,
az utca kövein menni,
mindenre emlékezni.*

(Szonáta.)

— így akarja megoldani kínzó problémáit.

És lám, ezt az utat, a mindennapi élet napos útját is tudja járni! Nem annyira egyszerűen, a maga természetességében, mint első kötetében — hanem kissé magasabb síkon, oldottabb líraisággal (de tömörítettebb drámaisággal) és a tehetséges költő lendületével.

Az új hang alapvetését a *Halottsiratók* hatalmas vádirata adja meg, a sirató ének egy munkásról, akit lelőttek a gyilkos urak, mert gondolkodni merészelt. A *visegrádi fellegrvár alatt* még a múlt emlékei kísértik költőnket, de a vers utolsó soraiban felcsillan a mai élet szépsége is. A természet, mellyel a fiatal falusi legény és a későbbi, magát hazaálmodó költő teljesen azonosulni tud — most már elveszti nyomasztó, komor hatását (*Tavaszi vihar, Bébicek földjén*), és a régi szeretettel öleli magához a visszatért fiút.

A csend és a béke képei ezek:

*Éjjeli gyári füstök
legénye szőlőt szemez,
és egy-egy mézbogyó közt
napégett lánnyal szemez.*

(Gesztenyék alatt.)

Am mit ér a legszebb vidék, ha nem jelenik meg az ember, aki vet és arat, hogy szívében éghessen az „igazi öröm”.

Takács Imrénék van szeme az embert is észrevenni!

Először a legkedvesebbeket, akik szívéhez közelállnak. A magyar líra legszebb apa-versei közé sorolhatjuk a *Tájkép, apámmal, Édesapám utolsó napja* és a *Krizántém* sorait. A költő legnagyobb erényét: a líraiság és a realitás meleg egybefonódását figyelhetjük meg ezekben az alkotásokban, amelyekben szinte kozmikus nő a ceignadrágos, öreg parasztember:

*Villája nyeléről lecsurog az este,
égnek tartott ágán megvillan a fény.*
(Tájkép, apámmal.)

Amilyen érzelmi gazdagsággal siratja el édesapját, olyan melegen szereti a kedvest, aki hívja (*Virágok közt*), hogy megossa vele a szürke napok, addig magányos sétáit (*Harmatban, Temetőben*).

Takács Imre esetében azonban ez a megtalált szerelem mást is jelent: megváltást a „pesti fagy”-tól. Ezért nem adta oda soha szerelmét „a festéktől ragadt csókokért” (*Hűség*), és ezért kiáltja nagyboldogan:

*Örvendezz, ha az ablak
pálmái leperegnek,
bemutatjuk a gyöngyös
tavasznak gyermekünket.*

(Várakozás.)

Aztán ezen a családi körön is túllép. A „Zápor után”-ban a cséplés kitűnő képét kapjuk. Az *Éjjeli mise* pedig gyermekkorunk önfeledt karácsonyának képét vetíti elénk művészi szerkesztésmódban; az egyik versszak a tisztálkodó realitás, a másik az ujjongó öröm gyertyalobogásos képeit őrzi.

Ezekhez a művészi panorámákhoz csatlakoznak a jól exponált zsánerképek: a kedves *Szitakötő*; a szürrealista képekkel induló, majd valóságba hajló *Postás*; az oldott ódai szavakkal és bölcs tapasztal-

iattal szóló *Egy síhederhez* és végül a kitűnő ritmusú, érzékletes *Tűzgyújtás*.

Igy jut el költőnk a költészetének eddigi csúcseit jelentő két költeményhez, a *Gellérthegyi filozófiához* és *Vízparti elégiához*. Az első a mulandóság örök költői tárgyával küszködik, és az ember dicsérete mellett helyesen ismeri fel a költői halhatatlanság feltételét a „nagyalműtettek”-ben.

A *Vízparti elégia* ígéri, hogy elmúltak szerzőjének árnyai, fény csapódik eléje, szíve begyógyult, fenséges nyugalma „nemcsak jelmez” — így nézi, hogy minden seb beheggedt, és új élettől izzik a balatoni vidék.

Helyes választ ad-e ez a költészet az élet nagy kérdéseire?

Mielőtt erre a kérdésre megfelnénk, néhány szót kell szólni a költő formakészletéről. — Ezek a versek első olvasásra nem árulják el igazi szépségüket. A „vált fülű homo esztetikus” túlzottan találja a tájnyelvi elemek felhasználását (zsiba, zsibafű, gígyerész) és egyes köznap szavak (csille, traverz stb.) alkalmazását. A változó szótagszámok, az eltérő sorú versszakok és a hanyag rímek nyomán a verselést göcsörtösnek ítéli, rímtechnikát kezdetlegesnek. Pedig nincs igaza! Takács Imre jónéhány versével (*Fehér lúdak röpködnek, Édesapám utolsó napja, Tűzgyújtás* stb.) bebizonyítja, hogy ért a formához, és perzselő mondanivalóhoz van szüksége erre a sűrítő eljárásra. A József Attilától tanult tárgyasított világot jól ábrázolja ez a költői nyelv, amely képek, hasonlatok és találó kifejezések segítségével tud filozofálni, lelkesíteni, leverni és lírai hangulattal zsongítani.

Milyen érzékletesek pl. ezek a kifejezések: „Forralt flaszteron kocogó jégsgölgát”, „a hegyek csordában tolakszanak”, „pocakos hajó csattog”, „kincsként szorítja magához szép bánatát” stb. Ha pedig megszoktuk ezt a formát, jobban megértjük a mondanivalót.

Fejlődött Takács Imre első kötete óta? Formai szempontból feltétlenül: egyéni hangja teljesebb lett. A mondanivaló is árnyaltabb. Takács Imre kötetét az ezerhúrú magyar líra nyereségének véljük. De előbbi kérdéseinkre — helyes-e Takács Imre mai álláspontja, válasza életünk

nagy kérdéseire? — ennek ellenére sem tudunk határozott igennel felelni. Hiszen a 33 éves költő a nagy költői és emberi szintézist még mindig „háromszáz méternyi magasban” keresi, magasan a háborgó vizek felett (Vízparti elégia). Reméljük, nem marad meg bölcse nyugalmban, hiszen látja, hogy mit kell tennie:

Itt ülök a hegyen.

De le kell menni

alkalomért, amit a pillanat ad.

*Csak nagyzalmú tettekben felelgethet
önmagát a romlandó*

szerves anyag.

(Gellérthegyi filozófia)

VÁRADY GÉZA

A bűvös ládikó és más mesék

„A bűvös ládikó” 12 eredeti Vas megyei népmesével gazdagította gyermekirodalmunkat.

Ez a kis kötet azoknak a könyveknek a sorába tartozik, amelyek a gyermekek, az ifjúság megnyerésének titkos vagy kimondott szándékával lépnek a nyilvánosság elé. Az elmúlt öt-hat esztendőben nem volt hiány mesekönyvekben, gyűjteményekben. Egyre-másra tűntek fel a könyvesboltok kirakataiban szerényebb vagy díszesebb külsőben s változó terjedelemben. Megszólalhattak a régi nagy mesélők (Arany László: Magyar népmesék, Benedek Elek: Az aranytulipán, Világszép nádszálkisasszony). Ma élő íróink is fontos feladatuknak tartják a népmesék közös kincsétételét. (Illyés Gyula: Hetvenhét magyar népmese, Kolozsvári-Grandpierre Emil: Csodafurulya, Foltos király stb., Rideg Sándor: A tükröszívű huszár.) Nemrég (1955) a pécsi és a baranyai írók a megye gazdag meseanyagából válogattak és dolgoztak át egy kötetre valót a gyermekek és az ifjúság számára (Hetedhétország). Sőt a néprajztudomány művelői is gondoltak a magyar népmesekincs szakszerű feldolgozására mellett az ifjú olvasókra (Ortutay—Katona: Magyar paraszttmesék, Katona Imre: Fábólfaragott Péter).

E sok név és cím meggyőzően bizonyítja, hogy a mese, a népmese új virágkorát éli. E virágzás a környezet, a hely tekintetében különbözik az eredetitől, a régítől. Nem ott virágzik, ahol termett, s ahol

századokon át az unalom elűzője, keserűség enyhítője, titkos vágyak szabadon szárnyaló pegazusa volt; hanem a most cseperedő ifjú nemzedék, a gyermekek körében. Viszont ha ilyen gazdag a kínálat válogatott s külön a gyermekek nyelvére írt mesegyűjteményekben, talán nem egészen jogosulatlan fölvetnünk a kérdést, mondhat-e többet, adhat-e újat „A bűvös ládikó”. S ha igen, mi az az új, mi a többlet? — E kérdésre csak akkor válaszolhatunk határozott igennel vagy nemmel, ha a kiadványt tartalmi és formai tekintetben egyaránt mérlegre tesszük.

Az egyik, talán nem is jelentéktelen különbség a felsorolt mesekiadványok és „A bűvös ládikó” között az a tény, hogy az előbbieket legnagyobbbrészt már régebben összegyűjtött, tudományos igényű kiadványok anyagát dolgozzák át, e kötetekben viszont nyomtatásban még meg nem jelent, frissen gyűjtött mesék öltöttek olvashatóbb, gyermekeknek való formát. Köztudomású, hogy a mese bírdalma végtelen. Valamennyi típusát, al-típusát, nem is beszélve a motívumokról, elemekről manapság már a tudomány is csak több kötetben képes elősorolni. Tagadhatatlan nyeresége tehát a magyar népmesekutatásnak is ez a vasi mesecsokor, amely néhány lépéssel közelebb viszi a magyar népmesetípusok és variánsok számbavételének manapság sokszor emlegetett problémáját a megoldáshoz. A vasiak nagyon büszkék megvételük pá-

ratlanul gazdag mesekincsére. Jogos is e büszkeségük, mert — főképp napjainkban — igen sokat tettek e kallódó kincsek megmentéséért. Persze a vasi mesék általában, s e kötetben átdolgozott 12 is, nemcsak Vasban élnek. Nagyobb részük szerte az országban ismert több-kevesebb változtatással. Nagyreszük pl. jól észrevehető rokonságot mutat baranyai népmesékkal (Banó és Berze Nagy gyűjteményei); másrészüket pedig somogyiakkal (Kéziratban lévő gyűjtemény). A párhuzamok, azonosságok, hasonlóságok aprólékos felsorolása helyett csupán a „Rudolf és Ruzsinka” c. mese rokonságát emelem ki a földalatti birodalom c. baranyai bányásmese gyűjtemény „A szélkirály” c. meséjével. Több ilyen nyilvánvaló rokonságra lehetne rámutatni az összehasonlítások alapján.

Az azonos vagy rokon témájú mesék változatainak végtelenségével szemben népmeséink mondanivalójának problematikája már sokkal áttekinthetőbb. „A bűvös ládikó” is az élet alapvető elveit, tényeit, az ún. életigazságokat szövegezte meg, miként ez más mesékben is történik. Az igazság küzd a hamissággal (*Mese az igazságról*), a jóság, az emberiség a gonoszossággal, embertelenséggel (*Rózsa Hajnal*), a szegénység a gazdagsággal (*A kapzsi király, A báró meg a szegény-paraszt*). Jó ismerőseink e mesék szereplői is. Találkozunk tündérekkel. Ők az emberek ügyeinek szószólói. A királyok hatalma verejtékező alattvalóiktól ered. Zsugori, kapzsi gazdagok, ágrólszakadt szegények, hálás és boldog gyermekek, hálátlan fiúk és leányok kerülnek elénk olvasás közben. Sok szó esik az annyit áhított s hajszolt boldogságról, amelynek szálát orsón fonják, a keférol, amelynek szőrszálaiból erdőrengteteg lesz, a méntejről, amely megszépít és fiatalít; a jóságról, amely feloldja a gonosz varázslatot; a varázsvesszőről, amely hét lakatra járó kapukat nyitogat; s a bűvös ládikóról, amelyből jó és rossz egyaránt származhat.

Amikor azon fáradozunk, hogy az emberiség szocialista jövőjét megvalósítani tudó, jelenre változtató embereket neveljünk, nyugodtan állíthatjuk eléjük követendő példaként a kötet meséinek hő-

seit, akiknek az élete végső soron mindig azt példázza, hogy az egyes ember, de a kisebb-nagyobb közösségek sorsának alakulása, boldogulása magában az emberben rejlik. Hányan keresik, kutatják egy életen keresztül szinte eszelősen a „varázsvesszőt”, a „bűvös ládikót”, emberi életük, meggazdagodásuk, boldogságuk csodaszerét. De — amint a mese is tanítja — nem találja ezt meg mindenki, csak az, aki igazságosságával, jóságával, másokért hozott áldozataival kiérdemelte. Azt pedig még kevesebben veszik észre, hogy voltaképpen mindenkinek a kezében rejtve ott van a varázsszer, s ez nem más, mint a becsületes munka.

Ez a kis kötet legfontosabb mondanivalója. S ha az értékelést a könyv nevelőhatására is kiterjesztjük, e tekintetben az ifjúsági irodalom nyereségének tarthatjuk. A mesék nagyobb részükben valamely fontos elvet, alapigazságot példáznak; hogyan lehet akkor több kötetet végigolvasni a mesékből unalom nélkül?

Minden mese más módon oldja meg e feladatot. Más-más személyt léptet föl, a világ legkülönbözőbb tájaira ragadja el olvasóit, eltérők a kalandok, események. A kötet ilyen természetű érdekességeinek, nem megszokott vonatkozásainak részletes felsorolása helyett ismét egyetlen mozzanatot említenék. Újszerű pl. a kötet meséinek király-ábrázolása. A nép a mesebeli király iránt nagyfokú lojalitást tanúsított. Ezzel szemben itt a nép öntudatának határozott jelentkezése figyelhető meg. (L. a címadó mesében!) „A libacombot evő király” címűben ezt olvassuk: „A király is ott volt már (ti. a pokolban), de még több király is volt vele együtt a tűzben, mert a királyok mind a pokolba kerülnek”.

A sokszor azonos mondanivalót tartalmazó mesék elolvasására a forma, a művészi külső is ösztönözheti az érdeklődőt. A tartalom igenlő értékelése után vizsgáljuk meg a könyvecskét formai szempontból is!

Mindenekelőtt az átdolgozás kérdését vetném fel. Az átdolgozás munkáját *Kuntár Lajos* végezte. — A tudomány — ez esetben a népmesekutatás — számára az a legértékesebb gyűjtés, amely a mese-mondó minden szavát, hangárnyalatait,

sőt gesztusait a leghívebben megörökíti. Az így összegyűjtött és lejegyzett mesék azonban nem adhatók olvasmányul gyermekek kezébe. Az olvasmányosság, a gyermekek számára is hozzáférhető forma biztosítása az átdolgozó feladata. Az átdolgozás gyengéit vagy erőseit csak úgy lehet a nagyobb tévedések elkerülésével megállapítani, ha módunk van az átdolgozást összevetni az eredetivel. Friss gyűjtésű mesék átdolgozása esetén erre ritkán nyílik lehetőség, mert a pontosan följegyzett szövegek nyomtatásban még nem láttak napvilágot. Pedig csak az összehasonlításból állapítható meg az átdolgozás munkájára vállalkozó személy aktivitásának, cselekvő beavatkozásának mértéke. Tagadhatatlan ugyanis, hogy az átdolgozás sikerességéhez elengedhetetlen az alkotó művész igényessége, a műfaj sajátosságainak alapos ismerete s a mi esetünkben az ifjúsági, közelebbről a gyermekirodalom követelményeinek messzemenő figyelembevétele.

Ismerünk olyan mesélőket, akiknek az ajkáról kristálytisztán, üdén és természetesen folyik a mese; példásan szerkesztettek; az átdolgozónak legfeljebb a tájnyelvi sajátosságokat kell megrostálni, hogy az egész magyar nyelvterületen megértsék. Viszont találkozhatunk olyan mesemondókkal, akikben ezer ezer meseelem, motívum gomolyog nagy összevisszaságban, de a szerkesztésnek, a művészi nyelvi megformálásnak már kevésbé mesterei. Az átdolgozónak ilyenkor már sokkal több tennivalója akad.

Kíváncsú tisztáznunk az átdolgozó beavatkozásának határát, mértékét. Azt, hogy meddig mehet el a nyersanyag alakításában, formálásában anélkül, hogy meghamisítaná a nép epikus kincsét, s hol az a határ, amelyen túljutva már csak vakmerő kalandokra vállalkozik. Ha ugyanis egy mesegyűjtő, akiben írói hajlamok is élnek, megfelelő a gyűjtött anyag tiszteletéről, ismert vagy ismeretlen motívumokból csodásabbnál csodásabb meséket faraghat, amelyeknek „csak” az lesz a hibájuk, hogy nem népmesék.

Kuntár Lajost távolról sem akarom megvádolni azzal, hogy ilyen tévesen értelmezett szabadságra jogosította fel ma-

gát. Csupán a gyűjtemény olvasása közben felöltött gondolataimnak kívántam hangot adni. Ami ezekből a könyvecskére tartozik, csupán annyi, hogy az eredeti szövegek ismerete nélkül a forma méltatója bizonytalanságban mozog. Ennek ellenére megkísérlem a könyv meséinek formai értékelését, amely egyben az átdolgozás kritikájaként is felfogható.

Kuntár sikerrel vette át a gyűjteménybe a népmesék stilisztikai, formai értékeit. Általában az ismert mesekezdek éppen a helyhez illő valamelyik változával indítja a mesét. Ahol nem alkalmazható erőltetett nélkül, ott nagyon helyesen elhagyja. S utána minden fölösleges kitérő nélkül halad a kifejtés felé, és egy-egy csattanós mesevéggel zárja a történetet. Helyesen szövegezteti meg a szereplőit. A mesehősök kevés szóval sokat mondanak. A sok jó megoldás mellett annál feltűnőbb a bonyolult, hosszadalmas magyarázkodás. Pl. „Itt van a termés a hetven mérföldre fekvő akácás helyén természetett szőlőből” — mondja a mesehős a sárkánynak. (9.) A leíró részek természetükből eredően nem ilyen pattingó ritmusúak. A szélesebb, nyugodtabb, tempósabb előadást viszont a mesékre és a magyar nyelvre annyira jellemző szemléletesség, képszerűség teszi vonzóvá, szívesen olvasottá. Pl. „Az új nap megkapaszkodott az égbe és lassan kúszott felfelé, egyre magasabbra”. — „Este lehajtott fejét a hegyre a nap, de reggel újra felsétált az ég közepére...” (14—15.)

Megtaláljuk a kötetben a mesékből általánosan ismert szókapcsolatokat: *Hát uramfia! — Ha százszor meg kellene is halnom! — Senki emberfia — Hát láss csudát! Utánam a kapufa,* — stb. mind beleillenek a szövegkörnyezetbe, s ezért alkalmazásuk a stílus egyik fő erőssége. — Talán azon tűnődünk el egy kicsit, hogy a „fele királyságom” ismert szókapcsolat helyett következetesen „fél királyság”-ot olvasunk. A fél alak — ebben az esetben éppen szokatlansága miatt egy kicsit disszonáns. Növelik a stílushatást az erősítés szabályos, de mégsem megunt formái: *vénseges vén ember, icuri-picuri kis ember* (36.) — *szánta, erősen szánta a szegény legény a kis emberkét* (38.) s olyan szólások, sajátos kifejezések, ártatlan

szitkozódások, mint: *több volt a nincs, mint a kenyér*. — *Hogy az ökör kilencven-kilencszer nyaldossa körül az építőmestere nyakát!* (20.) — Ezek — úgy vélem, — egy kicsit vasi talajban gyökereznek, s ezáltal fokozottabban érvényesül élénkítő, hangulatkeltő stilisztikai hatásuk.

A könyv, s minden könyv nemcsak általánosságban nevel, hanem részletfeladatok megoldását is vállalja. Tagadhatatlan a nyelvi műveltség fejlesztésében betöltött pozitív vagy negatív szerepe. E megfontolás alapján várjuk el minden könyvtől — gyermekek részére írottaktól főképpen —, hogy nyelvhasználati, helyesírási hibáktól mentes legyen. Ebben a tekintetben nem mondható kifogástalannak a kiadvány, mert több olyan helyesírási (központozási) hiba akad benne, amely nem könyvelhető el sajtóhibának. A nyelvhelyességi könyvek kivétel nélkül megróják az ilyen nyelvi formákat, mint: „A legények gyorsan felugráltak *lovaikra*”. (28.) — „*övéké*” (főlöszleges végződéssel ellátott birtokos névmás). — Vagy az ilyen kétértelmű mondatot: „A sárkány megmutatta szobáját”. (6.) — Eből ui. nem derül ki, hogy kinek a szobáját mutatta meg, s hogy ki volt a nézelődő.

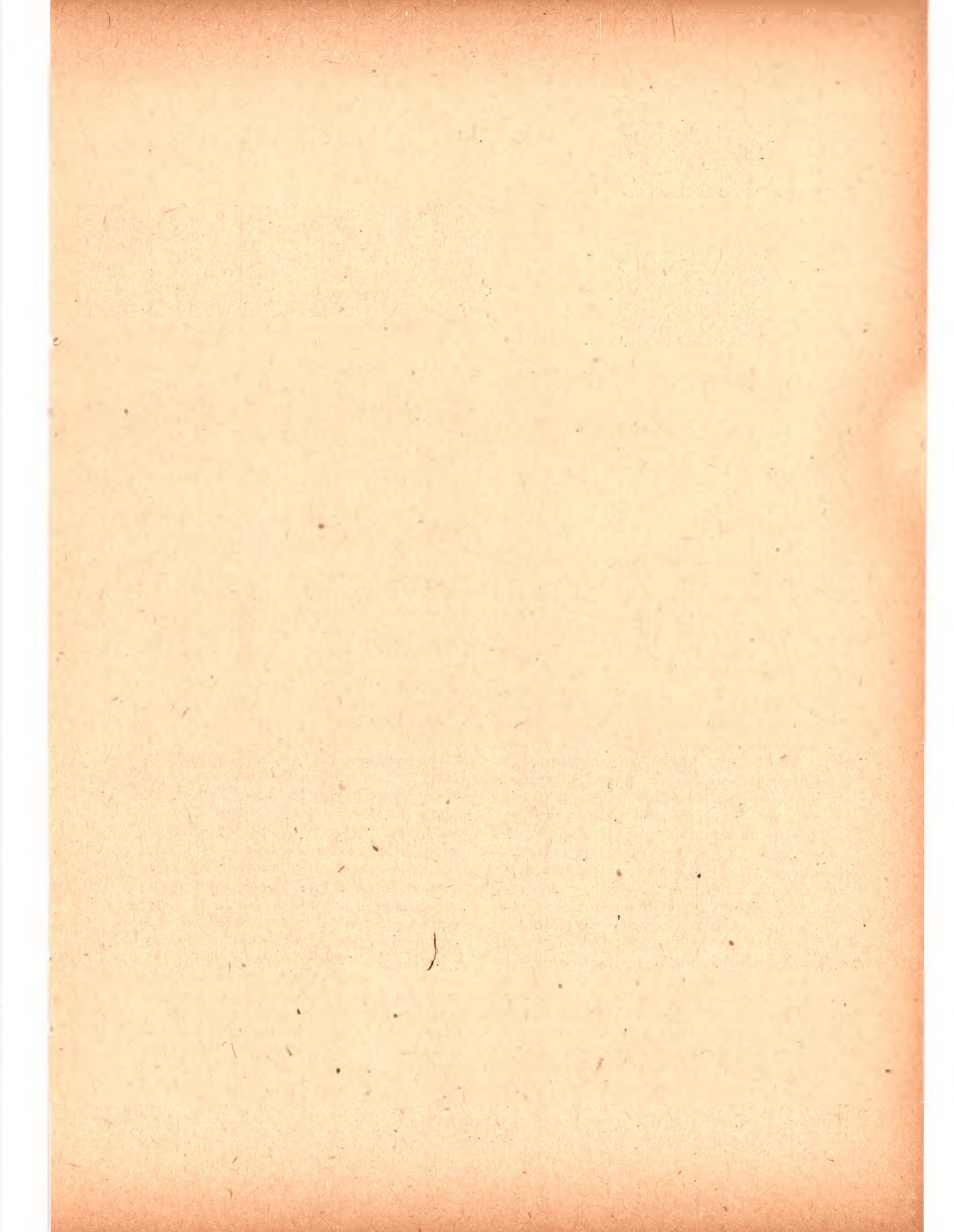
Rogán Miklós már többször bebizonyította, hogy meseillusztrációi képzelet-

indítók, végtelenül mozgalmasak, s ezért nagy nyereségei minden kiadványnak. A könyv címlapja jól sikerült munka.

Radnóti Kovács Árpád és R. Fábián Mária szövegközi rajzai nem kevésbé dícsérendők. Nagy megjelenítő erővel tárják eléink a mesélés virágkorának megközelítően hiteles világát rozoga falusi épületekben, a jobbágyok ruházatában, de a hercegek, királyok fényűző életmódjának ábrázolásában is. Helyenkint azonban a sokvonalas rajztechnika nem annyira a kontúrok kiemelését, mint inkább elmosódását, határozatlanságát eredményezi. A mesezáró motívumok is ízlésről, választékosságról tanúskodnak. Az élet és a halál vizét ábrázoló kép és a reá vonatkozó szöveg között meg nem felelés vehető észre. Ezt olvassuk: „De úgy aludtak a vadak, hogy nyugodtan megmeríthette kulacsait”. (21.) A képen ábrázolt hordókból a kulacsot nem lehet „megmeríteni”.

„A bűvös ládikó”-ban a gyermekolvások igényeit tartalmi s általában formai szempontból is kielégítő könyvecskét adott a Móra Ferenc Kiadó olvasni szerető gyermekeink kezébe, de nyugodtan mondhatjuk, hogy az a felnőtt sem teszi le olvasatlanul, aki kezébe veszi és belelapoz.

RÓNAI BÉLA

A Modern Dráma Hete Pécsett

A színházi fesztiválok megszűnése óta egyre gyakrabban merült fel a kérdés, hogyan találkozhatnának ismét az ország színházi alkotói, hogy a korszerű problémákat megvitassák.

A Pécsi Nemzeti Színház kezdeményezése új alkalmat teremtett az ország színházi dolgozói számára, hogy gyakorlati és elméleti alapon, előadások és ankétok segítségével keressék az új, szocialista színház kiépítéséhez vezető utat. A Színházi Dolgozók Szakszervezete és Pécs város Tanácsa segítségével ez a találkozás szervezett úton jöhetett létre. Így rendezték meg a Modern Dráma Hetét Pécsett.

Ezúttal történt meg első ízben, hogy e találkozás helye nem a főváros volt, s az előadások nem az ország összes színházainak munkáját mutatta be, hanem csak a Pécsi Nemzeti Színházét, amely öt estén át öt különböző modern művet adott elő. Orsi Ferenc: *A kapitány* című színpadi legendáját, Maxim Gorkij: *Ellenségek* című drámáját, Richard Nash: *Az esőcsináló-ját*, Goodrich és Hackett: *Anna Frank naplója* dramatizálását és Pavel Kohout: *Ilyen nagy szerelem* című játékát. Az előadásokat két ankéton vitatták meg.

A színjátszásnak olyan korszakában élünk, amikor a kísérletezéseknek döntő jelentőségük van. Akik a színházművészet válságát évtizedek óta világszerte hangsúlyozzák, a halálveszélyt a film, a rádió és a televízió népszerűségében látják. Szerintük a színház nem vetekedhetik a film korlátlan lehetőségeivel, a televízióval és a rádióval, mint házhozszállított szórakozásnak kényelmével.

Mindezek ellenére, a színház, ha válságban is, de még mindig él, s a jelek arra mutatnak, hogy túljutott a krízisen.

Hogyan lehet a hatalmas méretű nehézségek ellenére olyan színházat csinálni, amely a személyes élmény mindenkorai varázsán kívül, ha nem is teljesen, de részben, visszahódítja a közönséget a filmtől, rádiótól, televíziótól? Ez a nagy kérdés. Amikor a szocialista drámáról van szó, akkor is ezt kísérletezzük. A kísérlet régóta folyik, Gorkijtől Viznyevszkijig, Pirandellótól Ionescoig, O'Neilltől Dürrenmattig.

A kísérletek sokfélék voltak. Egyik régebbi válfajuk a film által felfedezett eszközöket igyekezett a színpadra visszavetíteni. Mint ahogy kezdetben a film utánnozt a színpadot, úgy utánnozt később a színház a filmet. Később a rádió hatott a színházra, s a hangjátékműfaj hatása tartósnak látszik, hiszen a mai színpadi alkotások túlnyomó többsége a narrátoros, hangjátékszerű megoldást választja formájául. A Pécsi Nemzeti Színház drámai hetén előadott öt darab közül három ezek közé tartozik. (*A Kapitány*, *Anna Frank naplója*, *Ilyen nagy szerelem*.)

A narrátor (elbeszélő) már szinte úgy szerepel a modern színdarabban, mint a görög drámában a kórus. Ugyanakkor, amikor a hangjáték bevonult a színpadra, a rádióból sajnos kivonult, mert ott egyre több helyszíni közvetítést, átdolgozatlan háromfelvonásos színművet hallunk. De a rádió megtette kötelességét, s miután megteremtette saját műfaját, hozzásegítette a színpadot is egy korszerű, új formához. Így tehát, nem ártott, hanem használt neki.

A régi dramaturgia idő- és térengség-törvényének felbontása is részben a rádió hatásának eredménye. Az aristotelesi hármasegységet ugyan már Shakespeare és a romantikusok is felbontották, s felborult később a realista-naturalista dráma kronológikus időtörvénye is, de a modern dráma már keveri a reális és fiktív időt. Viznyevszkij *Optimista Tragédiá*-jában például két matróz jelenik meg a jelenben, akik

a múltból lépnek ki. A színpadon a tizenkilences nagy forradalom és polgárháború eseményeit kommentálják és jelenítik meg. Időnként belépnek a drámába, mint a múlt szereplői. Másik példa: Thornton Wilder *Hosszú út* című drámájában a jég-korszaktól kezdve a modern amerikai milliőig sok ezer évet kopíroz egymásra, térrel és idővel játszva.

A modern dráma tehát a hangjátéktól termékenyült meg, a narrátoros megoldás tette lehetővé az idő-tér játéknak e változatos, mindmáig kimeríthetetlen, új formáját. Dylan Thomas angol író *Under Milkwood* című, nálunk még elő nem adott drámája hangjátéknak íródott, s úgy vitték színpadra, ahogy volt, anélkül, hogy átirták volna. A hangjáték két láthatatlan narrátora a színpadon két villanylámpával világít rá a szereplők arcára, gondolataira, sorsára, házára, cselekedeteire, s így elevenedik meg a villanylámpák nyomán egy kis walesi falu külső és belső élete.

Thornton Wilder *Mi kis városunk* című darabja ismét másfajta kísérletet mutat. Ő a régi japán színház díszlet- és kelléknélküli stílusát igyekszik átvinni az európai színpadra, a színészre bízva mindazt a feladatot, melyet egyébként a díszlet és kellék végezne el. A színész mozdulataiban, játékában elevenedik meg a láthatatlan díszlet és kellék, a színész átugorja a láthatatlan pocsolyát, kezében tartja a láthatatlan könyvet, ír a láthatatlan tollszárral, tehát nemcsak belső, de külső átélések is várnak itt a színészre; nemcsak érzelmeket, de tárgyakat is el kell hitetnie a nézővel. Ez a kísérlet igen művészi volt, mert régi néphagyományból, japán népművészetből eredt, s mert növelte a színészi fantázia kitárulkozási lehetőségeit. De éppen, mert idegen talajban gyökerezett, nem vezethetett tovább, zsákutcába jutott.

A formai kísérletek, bármily művésziek legyenek is, igazán korszerűekké csak a korszerű mondanivaló által lehetnek. Először a mondanivaló kerül előtérbe, s csak aztán kulloghat utána a forma. A korszerűséget nem a narrátoros forma adja, mint ahogy a görög drámát sem a kórus jellemzi. Nem a kórustól tudjuk meg, milyen volt Sophokles kora. A kórus csak a főszereplőkkel történő külső eseményeket mondhatja el a görög drámaíró. Ami a lelkekben, a sorsokkal történik, azt magától az írótól tudjuk meg, a főszereplők jellemzése által. Így a narrátor sem üti bele az orrát az író dolgába, hanem megmarad a drámán kívül, a külső események szerény kommentátoraként. Jelentőséget csak akkor kap, ha az író alkotókéde a narrátort az általa felelevenített múlt eseményeinek drámai szereplőjévé avatja, mint például Őrsi Ferenc darabjának címszereplőjét, a Kapitányt, vagy Viznyevszkij a két matrózt az *Optimista Tragédiá*-ban.

A modern dráma pécsi hetének öt estén át bemutatott gyakorlati példáiból kettőt választunk ki, annak bizonyítására, mennyivel fontosabb, mennyivel döntőbb jelentőségű a korszerű mondanivaló a korszerű formánál. Maxim Gorkij *Ellenségek* című drámájában még a régi formában jelentkezik az új mondanivaló, évtizedekkel megelőzve az új formát. Gorkij 1905-ben írta a darabot, melyben nem a múltat idézi, hanem a jövőbe mutat profétikusan. Nem visszafelé perget, hanem előre vetít. Új társadalmi probléma, új mondanivaló jelentkezik a régi dramaturgia törvényei szerint. Az ugyanebből a korból való nyugati drámákkal szemben (pl. Bernstein), ahol ugyanezt a társadalmi osztályt, még mint gőgös, legyőzhetetlen erőt látjuk, Gorkij az *Ellenségek*ben új hangot üt meg, szinte megkongatja a lélekharangot egy, még viruló osztály fölött. A gyáros családjának tagjai között olyan is akad, aki maga hirdeti ki osztályának halálos ítéletét. Az akkor még elnyomott munkásosztálynak pedig nemcsak erkölcsében, igazságában, de magatartásában is érezteti a drámaíró a későbbi győzelem biztos hitét. A nyugati, korabeli polgári dráma sematikus figuráival és mondvacsinált szituációival szemben Gorkij darabjában az orosz valóságból lépnek az emberek a színpadra.

Tehát az *Ellenségek*ben új mondanivaló jelentkezik a régi formában.

Pavel Kohout *Ilyen nagy szerelem* című színjátéka viszont az ellenkező példát mutatja. Itt a régi mondanivaló jelentkezik vadonatúj formában. A darabban ugyan szerepel egy káderes, s a szereplők olykor elvtársaknak és elvtársnőknek szólítják

egymást, de mindez korántsem jelenti azt, hogy Pavel Kohout korszerű mondánival áll a közönség elé. Pavel Kohout művészien kever tért és időt, múltat és jelent, virtuóz színpadtechnikával elevenít meg egyes eseményeket szóról-szóra többször is, anélkül, hogy ezzel az ismétlés unalmát kockáztatná, sőt, éppen az ismétlésekkel teremt újabb izgalmat, teszi az akciót még drámaibbá. Bravúrosan szerepelteti a narrátort is. De maga a mondanivaló, a történet, vagy, hogy a régi dramaturgia terminológiája szerint szóljunk, a cselekmény, nem a mához, nem a máról szól. De nem is örök, mert nem hisszük el. Hamis, mint egy lehangolt zongora. A szerelmes kislány édesbús története a harmincas évek közönségét sokkal inkább megrikatta volna. Egy mai leányról, épelméjű, öntudatos joghallgatóról nehezen hisszük el, hogy belehal bánatába, amiért egy karrierista csirkefogó becsapta. A darab világsikere nem igazolja erkölcsileg a szerzőt. De igazolja a korszerű, modern forma létjogosultságát, mely mondanivaló nélkül is elragadja a közönséget. Ennek a formának Pavel Kohout szerencsés virtuóza, boszorkányosan ügyes zsonglőrje. Nagy drámaíró akkor lenne, ha darabjában a tartalom egy színvonalon állana a kitűnően elsajátított technikával. A darab pesti, naturalista-filmszerű megoldásával szemben a pécsi rendezés legmodernebb megvalósítása írói rangja fölé emeli a szerzőt. Katona Ferenc szintetikus drámává avatja Kohout darabját, filmet, hangjátékot, képzőművészetet kever bele mértéktartó ökonomiával, sallangmentes egyszerűséggel. Úgy találja a darabot a közönség elé, mintha annak minden egyes mondata egy nagy író megnyilatkozása volna.

A Drámai Hét másik szép előadása volt az *Anna Frank naplója*. Ez a mű is szép példa a narrátoros, hangjátékszerű kísérletre. Modern dramaturgiai tudással szerkesztett mű, ami nem csoda, hiszen az eredeti, megkapóan tragikus naplót két rutinos dramaturg írta át színpadra. A méltán világsikerű darabot a pécsi művészek megrázó egyszerűséggel, minden érzelgés nélkül, bensőséges eszközökkel elevenítették meg, mindvégig éreztetve a darab örök, tehát ma is korszerű mondanivalóját: az emberszeretetet.

Richard Nash *Az esőcsináló* című amerikai darabja realista törekvéseket mutat. Nem új formát, csak új mondanivalót keres. Darabjában az álmok és álmodozások jogosultságát hirdeti, ami a Dolláristen világában valóban új mondanivaló. Richard Nash művésze hangszerének, a színpadnak. Darabjában egy derék amerikai farmer szárazság idején száz dollárt ad egy esőt ígérő szélhámosnak, azzal a titkos reménnyel, hogy a szélhámos a forró, nyári éjszaka folyamán megszabadítja végre öregedő, csúnya lányát szüzességétől. Miután ez megtörténik, az eső megered, a leány férjhezmegy (persze, nem az esőcsináléhoz), s mindenki boldog. Az az író, aki ezt a mesét úgy tudja színpadra vinni, hogy a közönség nem csak hogy nem nevet, nem viszolyog, nem botránkozik meg, hanem könnyezve helyesel az apának, az esőcsinálónak és az írónak, az elmondhatja magáról, hogy érti a mesterségét. S ugyanezt lehet elmondani a színészek játékáról is.

Az előadott öt dráma közül utoljára hagytuk Örsi Ferenc *A Kapitány*-át. Ösbemutató lévén, a legnagyobb várakozás ezt a darabot előzte meg. Magyar szerző műve, méghozzá pécsi íróé.

A színpad színpadi legendának nevezi a kétrészes darabot. E műfaji megjelölés sokat sejtet, sokat magyaráz. Új forma, új színpadi műfaj. És Örsi rátermettsége megtalálta a műfajhoz illő formát és hangot. A hős Steinmetz kapitány ma már legendás alakja a darab főszereplője, akinek nevét Örsi ki sem mondja. Ezt a történetet csakis ebben a formában, ezen a hangon lehetett megírni. Hogy a legendahőst ebben a városban, ahol született, sokan ismerték, hogy hangja talán itt rezeg még valahol az emlékezet magnetofonszalagján, mit sem változtat azon az írói—művészi követelményen, hogy a legendahőst legendahősként kell ábrázolni, lefejtve róla minden hétköznapi sallangot, tehát úgy, ahogy a nép, amelyért meghalt, emlékezetében őrzi. Egy ember. Egy példakép. Aki hitt valamiben, amiért élt, harcolt és meghalt. Hogy éppen ott halt meg, ahol élni szeretett volna, s éppen azok ölték meg, akiknek

végre elhozta, amiért harcolt, ez a hős tragédiája. S ez a téma méltán izgatta az író. Jó téma. Meg kellett írni.

A legenda, mint színpadi műfaj, kísérlet. Az új kísérlethez a már bevált narrátoros formát választotta az író. Nem is tehetett volna mást. Ha nem volna narrátoros forma, ehhez a darabhoz ki kellett volna találni. A negyvennégyes szovjet tiszt mesélni kezd önmagáról, a tizenkilences magyar gimnazista forradalmárról, akit valamikor kiűldöztek imádott hazájából, ahová most, mint győztes szabadsághozó tér vissza. Miután két tisztársának visszavetített képekben elmondta élete történetét, rákapcsol a motorra, s fehér zászlóval elindul, elvinni a békét és a szabadságot azoknak, akik elűldöztek. De lelövik. Erdemes volt? — kérdi tisztársa a haldoklótól. — Erdemes... — feleli elfulladva a kapitány és meghal. Mire a függöny legördül, már nem katona, hanem legendahős.

A tizenkilences múlt képeit Őrsi kitűnő pillanatfelvételekben villantatja meg. Ízlése mindenkor megóvjá a hamis pátoz fülsértő szölamaitól, soha be nem téved a történelmi lecke, az újságcikk, a szónoklat ingoványai közé. A történelem meg-elevenedik, s ha az események olykor harsány színek keverése felé csábítják, kitér előlük, s inkább vág egy groteszk fintort, semhogy frázist mondana. Amikor például a pedellus boldogan hozza a hírt, hogy kitört a proletárdiktatúra, meghatottan eny nyit tesz hozzá: „Ha ezt szegény Tiszapista megérte volna!” Ilyen mulatságos fintorokkal sokkal közelebb tudja hozni a szerző a régmúlt eseményeket a mához, mintha ékes szónoklatokat mondatna el valamelyik szereplőjével.

A *Kapitány* hittet és szeretettel rajzolt alakján kívül Őrsi egy sereg eleven alakot állít a színpadra. Ilyen például az orvosnak készülő közönyös diák, akit nem érdekelnek az események. „Orvos leszek és fütyülök az emberekre”. Ilyen a sablonmentes fiatal úrilány, aki szerelmesen gügyög a rajongó diákhoz, de amikor a külső események nem igazolják a csinos forradalmárt, „kiábrándul belőle”. — A sok kitűnően megrajzolt figura mellett nem hat jól a túlnegatívra sikerült tanár, s kár, hogy a másik pedagógus, ahelyett, hogy kellő erővel képviselte volna a haladás mellett álló tanárokat, csak sápadt színeket kapott a szerzőtől, aki, úgy látszik, megfeledkezett arról, hogy Prohászka Ottokár egyik egyházmegyei körlevélében éppen a pedagógusokat vádolta azzal, hogy elsőként álltak a Tanácsköztársaság mellé. S Prohászka a magyar pedagógusok elleni „vád”-at bizonyítékokkal támasztotta alá.

Az új darab kiegészítő alkotómunkája a rendezés volt. Hit, humanizmus, lelkesedés fűtötte ezt a művészi munkát. Aki hisz, az bátrabb a kísérletezésben is. Ennek a rendezésnek számtalan ötlete, újítása már nem is volt kísérletezés, hanem hatásában és eredményében biztos mesterfogás. Már nem is lehetett sejteni, hol végződik az író és hol kezdődik a rendező munkája. Katona Ferenc méltán nevezhetné magát társszerzőnek, de megelégedett a rendező és díszlettervező rangjával.

Az ankéton kifogás hangzott el a kritikusok ellen, akik, még, ha dicsérik is a színészt, abban nincs köszönet, mert csak azt írják róla, hogy jó volt, de hogy miért volt jó, ennek bizonyításával adósak maradnak. Megszívlelve e panaszt, megpróbáljuk (helyszűke miatt csak egy-egy mondatban) elmondani, hogy az új darab szereplői miért voltak jók?

Koppány Miklós... Mert a narrátor-kapitány szövegét, igen helyesen, nem drámaian, hanem epikusan intonálta, az emlékezés líráját keverve hangjába, egyszerűen, s mégis belső hittől fűtötten. — *Fülöp Zsigmond*... Mert a legenda-műfajban elkerülhetetlenül egysíkúan megírt szerepet színessé, izgalmassá tette. Mesterségét úgy tudja, mintha harminc éve gyakorolná, s e tudást fiatalága teszi ellenállhatatlanná. — *Sármágy Miklós*... Mert az apa szerepében nemcsak azt hittük el neki, hogy ilyen fia van, de hogy maga is igaz ember. — *Hamvay Lucy*... Mert volt önuralma ellenállni az olcsó anyaszív-hatásoknak, nem volt szirupos, nem igyekezett megható lenni, s éppen ezért volt megható; nem „jóságos”, hanem emberi... — *Koós Olga*... Mert az anyaszereppel ellentétes negatív figura sötét színeinek ízlésesen tudott ellenállni;

nem volt túlgonosz, hanem emberi. — *Fülöp Mihály*... Mert a horthysta tisztet minden külső eszköz nélkül, sőt a szereppel nem azonos adottságai ellenére, ellenszenvessé tudta tenni. — *Bódis Irén*... Mert a kis cseléd szerepében a típust tudta megformálni, amit szövege szerint ki is mond: „minden kis cseléd”. — *Dariday Róbert*... Mert hangja, megjelenése, játéka igazolja a színház ama szokását, hogy rendszerint ráosztja a pozitív szerepeket. — *Petőházy Miklós*... Mert az író mulasztását pótolta, amikor igyekezett legalább az egyik pedagógust rokonszenvesen ábrázolni. — *Kutas Béla*... Mert ő is igyekezett az író által nagyon utált tanárt emberi tulajdonságokkal elviselhetővé tenni, ez különösen akkor sikerült, amikor az alázatosságot nem vitte túlzásba. — *Somló Ferenc*... Mert a pedellus szerepében, de a Drámai Hét alkalmából látott többi szerepében is feltűnt mély, egyszerű, bensőséges lírájával. — *Margittay Ági*... Mert tisztán látta szerepének nehézségét, hogy a kedvesen gügyögő kislányból később hűtlen áruló lesz, s imponáló formálókészséggel a jellemet már a darab elején intonálni tudta. — *Szirmay Jenő*... Mert szelíd, szép arccal tudott ellenszenves lenni, pusztán ötletes mozdulatokkal, jó hangsúlyokkal. — *Paulusz Elemér*... Mert ideális kísérőzenét komponált, olyat, amely nem öncélú, nem akasztja meg a cselekményt.

A Drámai Hét többi négy darabjának előadásáról, szereplőiről az ország minden tájáról idesereglett szakmai közönség elismeréssel állapította meg, hogy a Pécsi Nemzeti Színháznak kiváló társulata van. S a Modern Dráma Hete e társulatnak több évi komoly, megfeszített, együttes munkáját dicsérte.

De nemcsak a színházét, a közönségét is. Mert a színház, ellentétben a filmmel, rádióval, televízióval, az egyetlen olyan művészet, amelynek létrejöttéhez a közönségre is szükség van. A színháznak a közönség éppúgy alkotója, hozzátartozója, akár az író, a színész, vagy a rendező. S amíg a közönségben nem hal ki a szeretet és érdeklődés a színház iránt, addig a színház is élni fog...

SZÉKELY JÚLIA

A Tavaszi Tárlat néhány tanulsága

Az idei tavaszi tárlatot Pécsen rendezték. Ennek pusztá ténye is sokat jelent, elsősorban Pécs kulturális fejlettségének elismerését, a pécsi művészek iránti bizalmat, távlataiban pedig a művészeti élet fejlődésének újabb lendületét.

Ezúttal nem a kiállítást kívánjuk méltatni teljességében, nem is a kiállított műveket egyenként, hanem azokról a tanulságokról szólnunk, amelyek a kulturális forradalom képzőművészeti frontját érintik, s amelyek e kiállításon nemcsak a művek közötti tartalmi, stílus- és módszerbeli különbségekben, hanem a kiállítás helyiségében rendezett nyilvános szóbeli vitán is kifejezésre jutottak.

A tárlat egészében a „modernizmus” fogalomkörébe sorolható irányzatok előretöréséről tanúskodott, de ezen belül is különösen fontos szerepet kapott a „modernizmus” szélsőséges válfaja, az absztrakt művészet. Ennek okai között elsősorban a kiállított műveknek az absztraktok javára szóló arányát, az absztrakt művek kiállítóinak a helyi képzőművészeti életben játszott vezetőszerepét kell látnunk, s minden joggal feltételezhetjük azt is, hogy e két tényező egymással is szoros összefüggésben áll. Ebből következik, hogy a tárlat nyitvatartása folyamán az absztraktok és nem absztraktok közötti vita már nem stílusirányzatok vetélkedése volt, hanem művészetpolitikánkat egészen közvetlenül érintő gyakorlati kérdéseket vetett fel, mondhatnánk úgy is, hogy a szűkebben értelmezett esztétika területét elhagyva politikai

és világnézeti síkra terelődött. Ez természetes és törvényszerű, hiszen minden alkotóművészi megnyilvánulásnak feltétlenül van világnézeti alapja. Helyesebb tehát, ha követjük a gyakorlatban amúgyis kialakult helyzetet és a tárlat elvonatkoztatott esztétikai értékelése helyett az „absztraktok” és a realizmushoz közelebb álló irányzatok képviselői között kibontakozott ellentétek világnézeti alapjait igyekszünk megvilágítani.

Nem az indokolja ezt, hogy ezzel leleplezzük az absztrakt művészet tartalmatlan sivárságát és kilátástalanságát, hiszen, mint a tárlat is bizonyította, az absztrakt művek önmagukat leplezik le. Az a szándékunk, hogy a kevésbé nyíltan jelentkező realizmus-ellenes tendenciák ideológiai alapját is felfedjük, s rámutassunk, hogy a kisebb-nagyobb formai különbségek ellenére valamennyi „modernista” tendencia a szocialista realizmus ellenzésébe és ami ezzel egyértelmű, a szocialista valóságtól való elrugaskodásba torkollik.

Lássuk tehát, milyen érvekkel igyekeznek polgárjogot szerezni ennek a szocialista valóságtól teljesen idegen irányzatnak a „modernizmus” hívei.

A leggyakoribb érvelés a kísérletezés jogosságára apellál és az absztrakt irányzatnak is követeli ezt a jogot, azzal a feltételezéssel, hogy „hátha éppen ez az irányzat vezet bennünket a keresett új utakra”.

Ravaszul megfogalmazott érv, de erősen sántít. Elsősorban abban, hogy a tárlaton nem csupán vázlatok, kompozíciós kísérletek szerepeltek, hanem túlnyomórészt kész absztrakt művek, amelyek már egy lezárt „útkereső” időszak befejeztével születtek. Martyn Ferencről például semmiképpen sem hisszük el, hogy csak most kezdene kísérletezni az absztrakt festéssel, hiszen ezt az irányzatot már jónéhány esztendeje műveli. Azután atekintetben is sántít ez az érv, hogy az absztrakt művészetéről már évtizedekkel ezelőtt kiderült, mennyire szemben áll a valóság mindenmű valóságos ábrázolásával, s ezen az úton a realizmushoz eljutni nem lehet. De az érvelés legravaszabb pontja mégis a „hátha”, a mindezek ellenére megfogalmazott feltételezés. Ez ugyanis nem egyéb, mint kétségbevonása annak, hogy lehet határozott és helytálló ítéletünk valamely művészi alkotásról vagy irányzatról, általában a művészet különféle megnyilvánulásairól. Ennek az „esztétikai agnoszticizmusnak” végülis az ad tartalmat (mégpedig feltétlenül negatív tartalmat), hogy a munkásozttály pártjának van határozott véleménye a különféle művészeti irányzatokról, s ennek alapján a Magyar Szocialista Munkáspárt művelődéspolitikai irányelveiben meghatározott helyre sorolja ezeket. Ebből a rangsorolásból is kitűnik, hogy bár művelődéspolitikánk teret enged mindazoknak a stílusirányzatoknak, amelyek nem ellenséges mondanivalóval jelentkeznek, a nem realista művészetet szocialista társadalmi rendünkbe nem illőnek, támogatásra nem méltónak ítéli. Ennek az állásfoglalásnak a megalapozottságát vonja kétségbe az „absztraktok” védelmében hangztatott agnoszticizmus — nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy a marxista esztétika „illetéktelenségét” bizonygassa.

Az „absztrakt-hívők” más érvei a modern technikának a mai életre gyakorolt hatására való hivatkozás köré csoportosíthatók. „A mi jelenünkre — mondják — a technika hihetetlenül gyors fejlődése jellemző, a világűrben mesterséges holdak és bolygók keringenek, a közlekedésben túlszárnyaltuk a hangsebességet, az új élet formáit az áramvonal, a műanyag, az elektronika adja.”

Tetszetős érv ez is, de látnunk kell, hogy a lényegesről a lényegtelenre irányítja a figyelmet, a mélyebb tartalomról a felszínes formákra. Elfelejteti azt, hogy a legátököletesebb technika is emberi alkotás és célja az ember szolgálata. Emberi szándékok, érzelmek nélkül sivár, élettelen anyaghalmaz a legbonyolultabb gépmonstrum is. Tartalmat csak az ad neki, hogy lehetővé teszi az ember szebb, kényelmesebb, kulturáltabb életét. A technika emberfelettségét csak az a társadalom vallhatja, amelyben az emberek egyik csoportja az emberek más csoportjainak elnyomására, kizsákmányolására használja fel a technika vívmányait, ahol a kizsákmányolt dolgozók látszatra a gépek, valójában a gépek tulajdonosainak rabszolgái. A mi szocialista társadalmunkban éppen az a „modern”, a történelmileg új, hogy az emberek nem

rabszolgái többé sem a gépeknek, sem az emberek egy másik csoportjának. A szocialista társadalomban a technika sohasem nőhet az ember fölé, hanem arra való, hogy az ember az új eszközök segítségével mind jobban hatalmába vegye a természetet. Az ember teljes felszabadulása az új élet tartalma, felszabadulás az emberi eredetű elnyomás és kizsákmányolás, egyúttal a természet zsarnoki szeszélyei alól. Nyilvánvaló, hogy igazi művészetnek nem a gépi formák majmolását, hanem ennek az igazi, mélyen emberi tartalomnak az ábrázolását kell tekintenünk.

Az „absztraktok” új, modern mivoltának hangoztatása ellenében könnyű bebizonyítanunk ennek az irányzatnak utánzó, epigon voltát. Folyóiratunk műmellékletében a „modernisták” két alkotását láthatjuk: Martyn Ferenc „Madaras csendélet” című olajfestményét és Török János terrakotta gyermekfejét. Nem a teljesen elvont absztrakt-irányzatot képviselik ezek, hanem a „modernizmus” archaizáló változatát. Martyn Ferenc képét az egysíkú, távlat nélküli, végletekbemenő egyszerűsítés jellemzi. Ezt az ábrázolásmódot a primitív kultúrákból ismerjük — átmenet a stilizált képi ábrázolás és az abból kialakult hieroglif-jelírás között. Török János terrakotta fejét ugyancsak a stilizálás, az egyénítés hiánya, a formák legömbölyítése jellemzi, akárcsak az egyiptomi művészet középbírodalmi korszakában, az időszámításunk előtt két és fél évezreddel ezelőtti időben született szobrokat. Nem állíthatjuk azonban, hogy a nálunk fellépett „modernisták” közvetlenül ezeket az ókori műveket utánozzák. Az utánzás alapja közelebbi példakép: a Nyugaton ma divatos hasonló művészeti irányzat, a neoprimitivizmus.

Erdemes kitérni a „modernizmus” híveinek a közérthetőséggel kapcsolatos álláspontjára. Pártunk művelődéspolitikai irányelvei a művészetek számára kötelezővé teszik a közérthetőségre törekvést, hozzátéve, hogy ez nem jelenthet színvonalcsökkentést, lemondást arról, hogy a művész a maga sajátos kifejezőmódján tolmácsolja mondanivalóját.

Az „absztrakt-hívók” ezzel szembeállítják sajátos elképzelésüket, amely szerint a közérthetőség elhanyagolható; azt a művet is közérthetőnek kell tekintenünk, amelyet ma még nem, hanem csak évtizedek vagy éppen évszázadok múltán tud értékelni a közönség; a műalkotás mondanivalója másként nem, csak saját nyelvén fejezhető ki, azaz csak az értheti meg, aki ismeri ezt a sajátos nyelvet.

Nem egyéb ez ködösítésnél, amely ismét a párt művészetpolitikai állásfoglalásával kerül szembe és gátolni igyekszik azt, hogy legfőbb kulturális célunkat: a kivált-ságos osztályok műveltségi monopóliumának megszüntetését és a művészetek közkinccsé tételét elérjük. Az „absztrakt” művek túlnyomó többsége azért nem érthető, mert nem mond semmit. Azok a művészek, akik semmitmondásukat azzal igyekeznek leplezni, hogy „a tömegek még nem eléggé műveltek annak megértésére” nem tesznek egyebet, mint a mesebeli király csalafinta szabói, akik semmiből szőtt ruhát adtak a királyra, mondván: „ezt a gyönyörű ruhát csak az ostobák és a hazugok nem látják.” Szerencsére a dolgozó tömegek bölcsebbek, mint a mesebeli király és nem ülnek fel a csalafintaságnak.

A mai közönség a mai valóság ábrázolását kívánja a művészektől és ez jogos igény. Csak tudálékos okoskodók próbálják történelemtől és társadalomtól elszakítottan magyarázni a művészetet. Divatos dolog az emberiség kultúrtörténetében felhalmozódott nagy műkincsek időálló értékére hivatkozni. De a legnagyobb művészek sem vonhatták ki magukat megrendelőik, mecénásaik ízlésbeli követelményei alól, s e követelmények rendszerint egybeestek az adott korszak társadalmának esztétikai igényeivel. Leonardo da Vinci például így ajánlotta fel művészetét Ludovico Sforzának, Milano hercegének: „...képes vagyok szobrászatban vagy festészetben bármilyen munkát elvégezni, bárkihez hasonló minőségben.” Kétség sem férhet hozzá, hogy ez az ajánlkozás a hercegi ízlés kielégítésének ígéretét is magában foglalja. Michel Angelo legnagyobb alkotásait II. Gyula és III. Pál pápa rendelkezésre készítette, s bár hatalmas egyéniségét érvényre juttathatta stílusában, művei tartalmát az egyházi tematika adja. A nagy flamandok, a Van Eyck testvérek művészete sem nélkülözhetette Jó Fülöp támogatását. Rembrandtról is tudjuk, hogy nagy szüksége

volt a derék amsterdami posztókereskedők és egyéb pénzes polgáremberek támogatására, akiknek a megrendelésére arcképek tömegét festette. Röviden: a művészetet mindig is az uralkodó osztály tartotta fenn, s ennek feltétele volt, hogy a művészet az adott társadalmi valóság tükré legyen. Így van ma is. De ma, nálunk az uralkodó osztály a munkásosztály. Elmondhatjuk, hogy bőkezűbb mecénás, mint bármely elődje volt, s a művészetek támogatásáért cserébe nem köti béklyóba a művészek kezét, nem kényszerít rájuk egyéni ízlést, bőkezűségéért csupán bizalmat és őszinteséget, a valóság igaz művészi ábrázolását várja. De ha ennek a nagylelkű és megértő mecénásnak arisztokratikus göggel hátatfordítva letagadja és meghamisítja a művész a való életét, akkor nem panaszkodhat a művész és műpártoló viszonyának elhidegülése miatt, hiszen azt maga okozta.

Helybeli „modernistáink” arra is szoktak hivatkozni, hogy a „modern” irányzatok Nyugaton az imperialista valóság elleni lázadás jegyében bontják fel a hagyományos formákat és menekülnek egy, a valóságtól elvonatkoztatott világba, következőképpen ez a művészi törekvés haladójellegű, tehát támogatnunk kell.

Van ebben valami igazság és mégis alapjában hibás az érvelés, mert hiányzik belőle a történelmi szemlélet. Egyszerű példa kínálkozik ennek megértetésére. Azok a demokraták, akik a feudalizmus idején küzdöttek a polgári társadalomért, kétségtelenül haladók voltak. De aki szocialista társadalmi viszonyok között hadakozik polgári demokráciáért, azt egyszerűen ellenforradalmárnak titulálják. A polgári alkotmányosságért küzdeni ma például Spanyolországban — elismerésre méltóan bátor tett. De ugyanez Magyarországon ma — reakció. Hozzátehetjük, hogy a valóság előli menekülés mégcsak nem is küzdelem. Még Nyugaton is csak gyávaságnak nevezhetjük. Ha viszont ugyanez a „menekülés a valóságtól” nálunk jelentkezik, feltehetjük ezt a kissé talán goromba, de teljesen jogos kérdést: „Miért menekül a művész a mi valóságunktól, a szocialista valóságtól?”

Mindezek az érvek és ellenérvek, amelyeket itt csak nagy vonásokban vázoltunk fel, arról tanúskodnak, hogy a „modernisták” túltengése a pécsi Tavaszi Tárlaton kétségtelenül negatív jelenség volt. De ezúttal is — mint minden negatív jelenség esetében — megállapíthatjuk, hogy voltak pozitív következményei is, ha más nem, azok a tanulságok, amelyeket a Tavaszi Tárlat és a vele kapcsolatban elhangzott viták nyomán leszűrhetünk.

A legfontosabb tanulság, hogy a dolgozó tömegek igénylik és sürgetik szocialista-realista képzőművészeti alkotások létrehozását. Bizonyosak lehetünk abban, hogy a képzőművészek többsége megértette ezt az igényt és a „nem absztrakt” művészek több megnyilvánulása arról tanúskodott, hogy a sürgetést is érzik, maguk is türelmetlenül keresik szocialista életünk méltó művészi kifejezését.

A másik tanulság az „absztrakt” irányzat művelőit figyelmezteti. Bár művészetüket sem veszélyesnek, sem ellenségesnek nem tekinthetjük, hiszen az általuk választott kifejezőmód nemcsak szocialista, hanem azzal ellentétes mondanivaló kifejezésére sem alkalmas úgy, hogy valóban hatást gyakorolhatna a tömegekre, a művészeknek látniuk kell, hogy kik a híveik, kik támogatják művészetüket. Mellettük csak néhány nyakatekert idealista álelmélet érvel, műveik létjogosultságát csak a minden különködést szentesítő sznobizmus igazolja, elismerést csak azoktól kapnak, akik szembenállnak a szocialista valósággal. Önmaguknak kell megoldaniuk a kérdést, hogy ennek a szűk, a szocialista társadalomban elszigetelten álló rétegnek szándékoznak-e alkotni vagy a munkásoknak és parasztoknak, az egészséges ízlésű dolgozóknak.

Azt is meg kell állapítanunk, hogy helyes az a művészetpolitika, amely teret enged a stílusvitáknak, de idejében fel kell figyelnünk arra, ha a művészi szabadság jegyében a szocialista valóságtól idegen irányzatok monopolhelyzetet igyekeznek teremteni önmaguknak. A pécsi tavaszi tárlaton a „modernizmus” művelői részéről ilyen törekvések voltak tapasztalhatók. Ezért a tárlatlátogató dolgozók és a pécsi képzőművészek tiltakozásának helyt kell adnunk, levonva azt a tanulságot, hogy

művészetpolitikai kérdésekben a polemizálás nem lehet egyetlen módszere a párt- és állami irányításnak.

Helytelenül ítélnénk, ha azt állítanánk, hogy a Tavaszi Tárlat teljes képet adott a képzőművészet mai helyzetéről. Még a helyi képzőművészetre korlátozva sem állíthatjuk ezt. Folyóiratunkban csak egy számmal korábban adtunk ízelítőt a Tanácsköztársaság negyvenesztendő évfordulójára született művészi alkotásokból. A proletárforradalom témája a pécsi képzőművészek túlnyomó többségét alkotásra ösztönözte. A forradalmi mondanivaló számára, igaz, nem minden pályázó találta meg a legjobb kifejezési formát. De a kísérlet eredményes volt, az új tartalomnak megfelelő új forma keresése megkezdődött, van a tartalmatlan, elvont formákkal operáló „modernizmussal” szembeállítható irány, vannak művészek, akik nem futnak a valóságtól, hanem megértették az „új megrendelő” igényeit, kívánságait. Ezeknek az őszinte és a szocialista társadalomban helyet talált művészeknek a támogatása, bátorítása, kísérletezésük figyelemmel kísérése ma sokkal fontosabb, mint az, hogy a „modernizmus” útvesztőjében tévelygők műveiben keresgéljük az esetleg mégis felhasználhatót.

Készült 4000 példányban

59—2860 Pécsi Szikra Nyomda

Felelős vezető: Melles Rezső